INSTITVTIONES BIBLICAE

SIVE

DISSERTATIONES ISAGOGICAE

IN SACRAM SCRIPTVRAM
TIRONVM VSVI ACCOMMODATAE.

Editio Altera

EMENDATA ET AVCTA.

PARS PRIMA.

BONONIAE
EX OFFICINA NOBILIANA
MDCCCXXXIII.

Eminentissimo ac Reverendissimo

D. PLACIDO ZVRLAE

VRBIS VICARIO

ET SACRAE CONGREGATIONIS STVDIORVM

PRAEFECTO

IOSEPHVS ZAMA MELLINIVS

Etsi harum praelectionum, quae de Sacris Litteris, easque interpretandi ratione agunt, atque Tuo, Vir Amplissime, Nomini auspicatissimo in-

scriptae nunc primum in lucem prodeunt, tenuitatem probe ipse cognoscam, ac fatear; nonnulla tamen sunt rationum momenta, eaque gravissima, quae studiosae eas juventuti commendare possint. Primum enim, ut illae typis commissae publici fierent juris, viri permulti doctrina non minus quam dignitate praestantes mihi auctores fuere. Accessit cum plurium amicorum, tum etiam adolescentum, qui ipsis toto jam elapso decennio interfuerunt, humanitas, qui abs me enixe petierunt, ut communi huic omnium desiderio facerem satis. Quod vero omnium maxime haerentis adhuc animi penitus dubitationem amovit, Tua fuit, Vir Eminentissime, singularis omnino benignitas. Cum enim nihil hac de re sine Tuo prudentissimo consilio sta-

tuendum arbitrarer, eaque de caussa abs Te percontari ausus essem, utrum in lucem extiturae, ut Tuo Nomine exornarentur, paterere, illo, inquam, nomine quod amplissima apud omnes auctoritate gaudet, tum quia cunctis Pontificiae Ditionis studiis sapientissime praees, tum quia in litteris praesertim sacris omnium opinione, ac voce jure merito doctissimus haberis, Tu percontanti statim humanissime annuisti; qua quidem humanitate in eam facile descendi sententiam, illas Tibi quoque tanto viro non indignas videri, quae typis committerentur. Scilicet (quod tuae prudentiae, atque humanitatis est) quamlibet libentissime occasionem arripis discipulorum studia fovendi, unaque doctorum, qui Tibi subsunt, labores erigendi, tuen-

dique. Quod quidem lucubrationibus hisce meis, quaecumque eae sint, feliciorem quam speraverim, exitum ominatur, tum Tibi illam comparat gloriam, quae optimis Principibus, tui nempe similibus maximae curae est, ut de aliis benemereantur. Te Deus O. M. Reipublicae tum Christianae, tum Litterariae bono diutissime incolumem servet, quod sane Tua primum, atque omnium caussa, deinde in obsequentissimi, et gratissimi animi testimonium pro ea, qua me complexus es benignitate, implorare nunquam desinam.

LECTORI.

Qui cathedram conscendit alicujus scientiae doctor, id potissimum prae oculis habere debet, ut auditorum animi primis iis cognitionibus, praeceptisque informentur, ex quibus ejusdem scientiae criterium quam aptissimum exoriatur. Qui diversam ineunt viam, atque elementis posthabitis sublimiora sectantur, ii haud immerito comparari posse matri videntur, quae puero nullum adhuc cibum ad concoquendum parato dapes praeberet digestionis difficillimae, aut vix pedibus stantem ad gigantum passus incitaret. Sic ipse animo reputans, cui divini eloquii Sacris Literis consignati tradendae scientiae provincia est demandata, hujusmodi cognitiones, praeceptaque collegi, simulque duobus voluminibus proposui, quibus tota agnoscendi, explicandi, et ab impiorum maledictis Sacram Scripturam vindicandi ratio innititur. His, ut spero, qui bene fuerit imbutus, studio privato, sedula insuper probatissimorum, qui in eo genere praesto sunt, librorum lectione ad Sacrae Hermeneuticae plenam cognitionem non irrito conatu tandem po-

terit pervenire. Vt autem opus hoc nostrum, qualecumque fuerit, agnoscas melius, Lector benevole, ac penitus introspicias, totam ipsius oeconomiam, sive methodi nostrae rationem, paucis hic habe.

Postquam Scripturam Sanctam interpretandi ars impensius, ac diligentius excoli coepit, tres ejusdem artis veluti partes assignari consueverunt. *Critica* scilicet, *Hermeneutica*, *Exegetica*. *Critica* quidem, quae pura, integra atque immutata Biblia servat; idque assequitur partim enumerando canonicos libros, editiones eorum recensendo, auctoresque vindicando, quo sensu *Ecdotica* dicitur: partim Textuum, Versiouumque propugnando auctoritatem, quo quidem modo *Didacticam* appellant. *Hermeneutica* porro cujuslibet generis prosequitur Versiones. *Exegetica* tandem interiorem, verioremque sensum Scripturae investigat, et explicat per Commentaria, Glossas, aliosque interpretandi modos bene multos: Apparatus eadem, Introductiones, et Prolegomena in Libros Sacros exhibet. Haec sane loquendi ratio, et dividendi usus apud recentiores passim occurrit, ut prae aliis ostendit Cl. Andres (1).

(1) Origine delle Scienze.

Sed nos licet Dissertationibus nostris eo pervenire in votis habuerimus, ut quidquid ad Criticam, Hermeneuticam, et Exegeticam simul, quantum elementis assequi fas est, tironibus exhibeatur, id nihilominus non ita perfecimus, ut de illis separatim praecepta tradiderimus. Nam imprimis non adeo communis, atque ab omnibus recepta est illa partiendi, explicandique ratio, ut simul non offendas diversas, et aequivocas Hermeneuticae, et Exegeticae significationes. Deinde vix id consequi viribus nostris confidimus, ut omnium fines legitimo quasi jure circumscriberemus, cum plura ex illis arctissimo inter se nexu devincta nobis videantur. Ita, ut res exemplo illustretur, dum de Ecclesiae Patrum auctoritate, rectaque iisdem utendi methodo loqueris; aut dum de Versionibus sermonem instituis, difficile admodum tibi erit, quod ad Criticam spectat animadvertere, quin simul id, quod pro Hermeneutica, et Exegesi ex ipsis infertur, consideres. Omnia itaque prae oculis quidem habuimus, sed indiscriminatim sumus prosequuti Dissertationibus nostris, quibus tirones manuducimus ad rectam Scripturarum intelligentiam, rectumque usum earumdem.

In hoc porro praeceptorum delectu

probatissimis usi sumus magistris, cujusmodi sunt Bellarminus, Calmet, a Lapide, Lamy, Veith, Duguet, Tirinus, eo videlicet consilio, ut hoc jacto veluti fundamento, caetera, quae necessaria sunt ad obstruenda ora Voltaire, Rousseau, aliisque impiis, qui nostra fere aetate sunt veluti ab inferis excitati, facile et quasi sponte fluant. Facere tamen non potuimus quin data opera de recentibus Biblicis Societatibus ageremus, larvamque detegeremus, qua se neoterici quidam Theologi abdere nituntur; qui nempe liberiorem profitentes modum in explicanda Scriptura Sacra (quam venerari se ajunt) eo cum summo Religionis detrimento spectant, ut mirum quodvis, ac vires humanas, et naturae exsuperans ab ea eliminent, atque librum prorsus divinum pro humano veluti commento habeant. Sic identidem hujusmodi Iahnii, Michaelis, Eichhornii, aliorumque errores notamus, atque ut eosdem et vere agnosceremus, et solide refutaremus, insignem nobis opem tulit Io. Nep. Alber (1), quem in pluribus sequuti sumus, ac in multis etiam ad verbum fere descripsimus.

Ne vero opus hoc nostrum plusquam

(1) Institutiones Hermeneuticae.

satis est tenuitatis incuses, illud quaeso prae oculis habeto, quod iterum iterumque adnotasse juvat, communi nos tironum bono prospicientes, Dissertationes parasse, quae Institutiones Biblicae scientiae, minime vero Tractatus exhiberent; quare miraberis nihil, si tum errorum, tum sanae doctrinae principia, ac quasi fundamenta solummodo delineaverimus, contenti manu veluti indigitare auctores, qui fuse, ac pro dignitate de iisdem rebus pertractaverint. Scias etiam velim in more esse Scholae nostrae, ut nunc Veteris, nunc Novi Foederis liber aliquis quolibet anno evolvatur ea ratione, ut quae praecipua, difficilioraque in illo occurrant, explicentur, quaeque theoretice sunt tradita in Dissertationibus nostris, ea ad usum pertrahantur. Vtque e methodo nostra spes major effulgeat profectus, adnotamus, auditoribus nostris, hebdomade quavis exeunte, proponi solere quaestiones, quas in tertio volumine exhibendas paramus, de iis nempe, quae aut intellectu sunt difficiliora, aut cum recta philosophia pugnare prima fronte videntur, aut cum aliis Scripturae locis *antilogias* praeseferunt. Hinc juvenes, quibus vel scripto, vel verbo disputandi de iisdem munus committitur, addiscunt

diligenti versare manu Scripturam Sanctam, magisque proficiunt.

„ Quae cum ita se habeant, „ (longe verius Hieronymi (1) utar verbis) „ obsecro te, Lector, ne laborem meum „ reprehensionem existimes antiquorum. „ In templo Dei offert unusquisque quod „ potest: alii aurum, argentum, et lapi„ des pretiosos: alii byssum, et purpu„ ram, et coccum offerunt, et hyacin„ thum: nobiscum bene agitur, si oblu„ lerimus pelles, et caprarum pilos. Et „ tamen Apostolus contemptibiliora no„ stra magis necessaria judicat. Vnde et „ tota illa Tabernaculi pulchritudo, et „ per singulas species, Ecclesiae praesen„ tis, futuraeque distinctio, pellibus tegi„ tur et ciliciis, ardoremque solis, et in„ juriam imbrium ea, quae viliora sunt, „ prohibent. „

(1) Prolog. Galeat.

DISSERTATIO I.

DE SCRIPTURA SACRA IN SE SPECTATA.

CAPUT I.

DE VARIIS SCRIPTURAE NOMINIBUS.

ARTICULUS UNICUS.

Varia Scripturae nomina.

Liber, quem *Sacram Scripturam* communius appellamus, varia habet nomina, quorum alia in Scriptura ipsa sunt memorata, alia usu PP. et Ecclesiae nostrae Christianae consecrata, nec non Iudaeorum loquendi more inducta. Ex Scriptura quidem multa: nam libri ipsi sancti se nominant *scripturas sanctas* (Rom. I. 2.), *sacras litteras*, (2. Timoth. III. 15.), *eloquia Dei* (Rom. III. 2.), vel solum *scripturas*, *scripturam*, *verbum Dei*, *sermones Dei*. Vide Ioan. VII. 42. Matth. XXI. 42. et alibi passim.

Horum porro nominum et similium proprietas ostenditur nedum ab auctoritate Scripturae ipsius, quae illa adhibet, ab usu insuper Ecclesiae nostrae et Patrum, nec non Ecclesiae, quae olim vera extitit, Iudaeorum (ut satis eruitur, quod ad hos, ex Iosepho l. 1. *contra Appion.* c. 8., et ex Philone l. 2. *Legis Allegoriarum*), sed etiam ratione confirmatur. Cum enim hic liber, Dei verba scripto revelata contineat, cumque ideo sit omnium librorum excellentissimus, rectissime appellatur: *Eloquium*,

Verbum Dei, etc. atque *Scriptura* antonomastice talis.

Appellatur etiam a Paullo (ad Hebr. IX. 16.) *Testamentum*, de cujus nominis ratione nonnulla occurrunt adnotanda.

Testamenti enim vox sumitur dupliciter. Primo pro qualibet voluntatis significatione. Secundo specialiter pro constitutione illorum, quae impleri post mortem volumus. Aliqui librum nostrum appellari volunt Testamentum in priori tantum significatione, altera exclusa, eo quod nomen hebraeum בְּרִית *Berith*, et graecum διαθήκη *Diatheke*, ex quibus sumptum est nomen latinum *Testamenti*, juxta Scripturae usum significare potius simplex pactum videantur: ut in Exod. XXIV. 7. (1). Hoc ipsum confirmat Hieronymus (in Malach. II.) *In plerisque Scripturarum locis, testamentum non voluntatem defunctorum sonare, sed pactum viventium.* Addunt testari de rebus post mortem faciendis, in usu non fuisse apud Hebraeos.

Sed plures, et quidem rectissime, in posteriori sensu librum hunc appellant Testamentum, innixi praecipue Paullo, qui ad Hebr. loc. cit. scribens, ait necessariam fuisse Christi mortem pro Testamenti divini validitate: ubi (2) aperte demonstrat divinum cum homine foedus habuisse strictam testamenti significationem. Neque id solum valet de N. T. Vetus ipsum juxta Ex. XXIV. sancitum fuit victimarum morte, quae typus fuit mortis Christi testatoris, ut pluribus

(1) *Assumensque (Moyses) volumen foederis* (διαθήκης)... *hic est sanguis foederis* (διαθήκης).

(2) *Testamentum in morte confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.*

ostendit a Lapid. in Paull. loc. cit. et ut Paullus ipse innuit illis verbis: *Unde nec primum sine sanguine dedicatum est*.

Testamentarias autem ordinationes non fuisse Hebraeis penitus inusitatas, colligunt aliqui ex 2. Reg. XVII. 23. (1) et 4. Reg. XX. 1. (2). Ex his enim infertur, homines morientes *disposuisse domui suae*, aliqua mortis caussa praecepisse, et similia, quae testamenta stricto sensu appellari possunt. Legimus etiam (Gen. XXXXVIII. 22.) Iacobum morientem partem, tamquam testamentarium legatum, Iosepho assignasse: nec non (Tob. VIII. 24.) Raguelem dimidiam bonorum suorum partem Tobiae post mortem suam, et uxoris consignandam statuisse.

Praeter haec nomina sunt et sequentia jam usu recepta.

Biblia e graeco vocabulo βίβλος *Biblos*, quod plantam significat, cujus cortice utebantur veteres tamquam tabula, in qua scribebant.

Eadem fere est significatio his aliis nominibus: *papyrus*, *codex*, *liber*. Hinc uti Volumen Constitutionum Imperialium per antonomasiam dicitur *Codex*, ita scripta Revelationis Volumen *Biblia* antonomastice nuncupatur, atque non raro *Biblia sacra*.

Bibliotheca sancta, quia libros quosque sanctos, qui omnium excellentissimi sunt, continet: *Bibliotheca divina* jam inde a Hieronymo (de Vir. Ill. c. 75.) audiit, quia libros divinos complectitur.

(1) *Porro Achitophel . . . disposita domo sua, suspendio interiit.*

(2) *In diebus illis aegrotavit Ezechias usque ad mortem: et venit ad eum Isaias . . . dixitque ei: Haec dicit Dominus Deus: Praecipe domui tuae: morieris enim tu, et non vives.*

Pandecta, (quod idem fere significat ac *Bibliotheca*); et *Auctoritas divina*, quod nomen libris sacris a Cassiodoro tributum est. (Maffei *Opusc. Theol. p.* 174.)

Hagiographa, idest *Scripta Sancta*, quemadmodum viri, qui sacra haec scripserunt, *Hagiographi* dicuntur, idest scriptores sacri, aut *Theopneusti*, idest a Deo inspirati (1). De hisce omnibus conferatur Du-Pin *Dissert. prelimin. sur la Bibl. livr.* 1. *chap.* 1., et F. Cherubinus a S. Ioseph Carmelita Discalceatus *Bibliotheca Criticae Sacrae circa omnes fere sacrorum librorum difficultates etc. quaest.* 2. *tom.* 1. *art.* 1. *sect.* 1.

CAPUT II.

DE AUCTORITATE SCRIPTURAE.

Ad tres classes revocari possunt, qui scripturis sanctis auctoritatem denegarunt.

Haeretici.

Prima est haereticorum, praesertim veterum, qui fide non dignos autumaverunt aut aliquos, aut omnes Scripturae libros. Hujusmodi fuerunt: Simoniani, Basilidiani, Marcionitae, Ebionitae, Manichaei, aliique, ut ex historia patet ecclesiastica.

Philosophi.

Ad secundum revocandi sunt Philosophi

(1) Nota: apud Hebraeos sacri libri distribuuntur in Legem, idest Pentateuchum (תּוֹרָה *thoràh*); Prophetas (נְבִיאִים *nebìim*); et Hagiographa (כְּתוּבִים *chethubìm*).

illi gentiles, qui verae Ecclesiae Dei veritatem oppugnarunt: hi fidem prorsus denegabant iis libris, quos ut sanctos Ecclesia ipsa veneratur. Tales extiterunt Celsus, Porphyrius, Hierocles, Iulianus, aliique, saltem quod ad libros Novi Testamenti.

Deistae.

Tertia denique est Deistarum, qui cum osores sese prodant revelationis divinae, revelatorum quoque a Deo librorum veritatem insectantur. Inter primos fuit Saec. XVII. Hobbesius. His accenseri debent quotquot deinceps in Anglia, in Gallia, aliisque Europae regionibus serpserunt Deistae. Huc spectant dicteria, argutiae, sophismata Voltaire, et Rousseau. Huc tandem ferme recidit nova quaedam biblica scientia nonnullorum, quae sensim eo ducit, ut sacri libri nonnisi hominum foetus credantur. His connumeratur prae aliis Eduardus Evanson Anglus, qui scripsit an. 1792.

Haec animadvertisse sufficiat, ut genus hostium, qui sunt nobis aggrediendi noverimus. Aggrediemur autem ostendendo: primo scripturae inesse humanam auctoritatem: deinde divinam; quem utrumque scopulum offendunt illi. Sic tamen agemus, ut fusior hujusce rei pertractatio Polemicorum Scholis, Theologorumque relinquatur.

Art. I.

De Scripturae humana auctoritate, sive an ipsa sit authentica.

Praenotanda.

Praenotandum, authenticitatem Librorum

duplici sensu sumi posse: ac primo ut libri eorum sint auctorum, quibus attribuuntur: de quo, relate ad Scripturam, erit sermo, ubi de auctoribus singulorum Scripturae librorum. Secundo ut libri fidem mereantur, sive ut res perhibeant fide dignas. Hoc postremo sensu nunc dicimus, Scripturam authenticam esse, humanitus etiam, nulla interim ratione habita Dei auctoritatis, qui per illam loquitur.

Praenotandum insuper, nos in hisce articulis speciatim vindicaturos Scripturae auctoritatem pro libris Moysis, et Evangeliorum, tum quia ad alios quoque libros referre, quae de iis dicuntur, difficile non erit, tum quia Deistarum bellum praecipue in illos libros est. Sunt namque Evangelia Religionis Christianae fundamenta; Libri Moysis, Revelationis scripto traditae initium, ac veluti basis caeterorum quorumcumque librorum, proindeque Religionis ejusdem.

Haec porro adducimus argumenta pro Scripturae authenticitate.

Argumentum I.

Ut veridicus sit sermo alicujus Scriptoris, duo requiruntur et sufficiunt: accurata scilicet cognitio eorum, quae dicuntur: sinceritas deinde in iisdem communicandis. Iam vero scriptores sacri noverant quod asserebant; erant enim oculati testes, vel auriti, et coaevi. Quod si Moyses ad creationem ascendit, ex relatione majorum id facile potuit cognoscere. Ut enim notat a Lapide (in Gen. IX. 28.), traditio pervenire ad Iacobum potuit, idest ad an. 2108, per ora trium tantum hominum. Adam enim vidit Mathusalem: hic vidit Sem, qui vidit Iacobum, aut certe videre potuit, cum vixerit post diluvium an. 500., ut ex Gen. XI. 10. 11.

Sinceritas vero in rebus enarrandis colligitur praesertim ex sanctissima illorum vita, ex simplicissimo stilo, ex vitiorum suimet, suaeque nationis narratione, atque ex eo, quod tantum aberat, ut ad scribendum aliqua humani praemii spe allicerentur, ut potius certus esset illis timor odia, vexationes, tormenta, et mortem ipsam propter res a se conscriptas obeundi.

Sed ut de Moyse, in quem, utpote auctorem Pentateuchi, speciatim debacchantur Deistae, peculiare aliquid addamus, juvat Calmet verba referre Prolegomenis inserta in Genesim: *Summo vir (Moyses) erat ingenio, qui proinde rudi populo facile pro suo arbitrio omnia imponere (praeter ea, quae ipsi praesentes aspexerant) potuisset. Ne tamen nisi vera doceret, fecit insitae probitatis atque genuini candoris virtus, cujus in omnibus gestis suis minime fucata documenta monstravit. Si humani aliquid passus est, silentio plane rem non obvolvit; quod etiam in referendis fratris sui, atque sororis erroribus observat. Prodigia supra captum hominis simplici stilo, ac veluti tranquillo vultu describit, ut hominis habitum non plane imponentis, neque grandia, decipiendis incautis, jactitantis exhibeat. Ipse de se tamquam de alieno, in sua narratione locutus videtur: vel si aliquando se prodat, ideam tamen exhibet hominis, veluti latescere volentis, atque de se, tamquam de alieno, loquentis; bonis scilicet et malis aeque productis, absque eo, quod eas captet rationes, quas superbiae et hypocrisis amor suggerit, ut si quos habeat defectus, legentium obtutibus abscondat. Nihil turbidum, aequivocum nihil ejus oratio praesefert: procul ambages omnes, atque de industria appositae* parergae *narrationi*

digressiones, quibus subdoli scriptores aliquando lectores suos longe a veritate abducunt, quo facilius falsa insinuare, atque mendacium, facile alioqui in simplici et aperta narratione prodendum, incautis supponere valeant. Porro Moyses recta ad scopum contendit, ut siquid esset in ejus narratione falsum, atque repugnans, statim sentiretur.

Argumentum II.

Auctoritatem sibi commendat sermonis materies. Si enim doctrinam respicias, rectissima illa est, ut latius seq. articulo; si factorum enarrationem, de iis agitur, quae publica erant. Quapropter si quid falsi narrassent, in aperto eorum mendacia cito fuissent, atque illos profani historici essent adversati. Et Hebraei licet diu cum Aegyptiis conversati, licet post Moysen per mundum dispersi, semper tamen venerati sunt et Moysis, et Prophetarum libros, ut patet ex ipsorum annalibus, e Iosepho praesertim (lib. 1. *contra Appion.* c. 8.). Eandem adhibuerunt venerationem Christiani erga libros Evangelistarum, aliosque N. T. Nec dissensio inter sacros et prophanos scriptores reperitur, immo summa consensio ut fusius demonstrant Jacquelot *de existentia Dei Diss.* 3. *c.* 7.; Huet *Demonstr. Evang.* Conformitas Scripturae cum vet. Sinensibus. v. *Memorie de' Missionarj di Pekino*. Gulielmus Iones *de Antiq. Asiaticis*; Clarke *Exist. Dei T.* 3. *c.* 17.; Grotius *Veritas Relig. Christ. lib.* 2., *et* 3.

Argumentum III.

Scriptura Liber est antiquissimus. In rebus autem, facti praesertim, senioribus major debetur fides. Argumentum hoc pendet ex iis,

quae cap. III. art. 4. 5. Dissertationis hujus tra-demus de auctoribus librorum S. Scr. et de tempore, quo illi scripserunt, quae omnia hoc loco supponenda sunt. At iis etiam interim omissis, Pentateuchi antiquitatem sic possumus investigare. Extabat ille liber tempore Christi, cum illum Christiani jam tum acceperint ab Hebraeis, et contra illos adhibuerint. Extabat ante Chr. ann. 300., cum Philadelphi opera in graecum translatus est idioma. Extabat et mille ante annos sub Roboam; nam et Samaritani et Iudaei eumdem conservabant; neque horum alios ab aliis accepisse post schisma putandum est, inter quos odium vel maximum intercedebat. Ante schisma sub Roboam, si fraude confictus esset ille liber, non vere a Moyse conscriptus, schismatis occasione fraus perspicua facta fuisset. Ergo jam inde a temporibus remotissimis hic liber extabat.

Argumentum IV.

Adduci quoque possunt pro humana Scripturae auctoritate et Prophetiarum complementum, et prodigiorum patratio, quae infra proferemus, quaeque testimonium Dei sunt de Scripturarum veritate.

Argumentum V.

Multa adsunt, quae tum antiquitatem, tum auctoritatem confirmant Scripturae. Ac 1.° monumenta in Templo servata, ut Virga Aaron, Tabulae Legis, etc. 2.° Hebraeorum festa, et leges ad ea spectantes, quae scripta sunt: 3.° monumenta picta vel sculpta (uti candelabrum Templi), quorum multa Romae servantur, collectaque a Iosepho Blanchinio (in praefat. Vindiciar.), et Buonarotto *Osservazioni sopra al-*

cuni frammenti di vasi antichi di vetro: 4.° consensio cum profanis scriptoribus, de qua superius: 5.° origo fabularum tum ex Scriptura, uti Herculis ex Sampsone, tum ex Traditione Scripturis consona, uti de *aetate aurea*, de *Pandora*, etc. de quo plura Huetius *Demonstr. Ev.*; Hartzheim *Explicat. Gentil. Fabul.* Pluche *Istoria del Cielo*; Lanzi *in Hesiod. Oper. et Dies etc.*

Plura quidem objici solent, quae alibi, ac praesertim Art. 4. cap. 3. hujus Diss., et in Commentariis commodius solventur, praeter ea, de quibus art. seq. Quae vero Deistae congerunt contra Scripturam ex Scientiis, ex Annalibus nationum, ex Historia naturali, et ex similibus, ad Exercitationes biblicas referimus.

Plura de hoc argumento Du-Clot *Osservazioni Preliminari*.

Art. II.

De Scripturae divina auctoritate, sive an Scriptura sit verbum Dei.

Auctoritas Scripturae probatur ex Conc. Trid.

Scripturam esse verbum Dei, jam in numero praecipuorum dogmatum a Christianae Religionis sectatoribus profecto habetur, ita ut vel hujus neganda sit veritas, vel id quoque confitendum. Quod ad veritatem spectat Christi Religionis, cujus divinitatem tot praedicant luculentissima argumenta, hoc loco praetermittimus, uti jam a Theologis, et a Philosophis etiam in Ethica demonstratum; idque lectores admonuisse juvet, ne quis nos vitiosi argumentandi generis, quod *petitionem principii* appel-

lant, fortasse accuset. Utrum vero Christiana Religio Scripturas Sacras, ut verbum Dei, reapse veneretur, omissis aliis, patet ex Conc. Trid. Sess. 4., in quo vera Christi Ecclesia congregata, enumeratis Scripturae libris omnibus, haec addit. *Si quis libros integros cum omnibus suis partibus prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt, et in veteri vulgata Latina Editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit, anathema sit*. Ex quibus patet nedum integros libros, sed et eorum partes, sive cunctas, ex quibus Sacra Scriptura constat, sententias, pro verbo Dei habendas esse.

Ex Prophetiis, quae in illa continentur.

In Scriptura prophetiae plurimae, idest rerum futurarum, a sola agentium liberorum voluntate pendentium, praedictiones habentur. Solius autem Dei est talia futura praenoscere, ac revelare. Exemplo sint illae Danielis, qui de quatuor regnis evertendis, et de novo ininstaurando a remotis temporibus prophetatus est.

Ex sanctitate, et sublimitate doctrinae illius.

In Scriptura continetur doctrina, quae et sanctissima est, et sublimis, quaeque mirabili praestat vi, ut hominum animos ad amorem Dei, et ad studium virtutum omnium inflectat. Doctrinarum vero Codices, quos hactenus homines vel maxima ingenii acie praediti elucubravere, licet aut soli aut aliorum quoque studiis consiliisque adjuti, in iis conficiendis totam vitam traduxerint, licet aut sermonis lepore, aut dicendi vi, aut veritatem copia, aut doctrinae denique subtilitate praestent, longe tamen absunt

a Scripturae propemodum inenarrabili majestate, candore, et sublimitate, ita ut prae ista omnia eorum decora cito languescant, ac pronum sit inferre, haec hominum, Scripturam nostram Dei opus esse. Deistae interdum vel ipsi, uti Rousseau, hoc idem mirati sunt, Evangeliique rectitudinem, altitudinemque rei evidentia abrepti commendarunt.

Ex ipsius Scriptorum sanctitate, et doctrina.

Bibliorum Scriptores et vita fuerunt integerrimi, et doctrina praestantissimi, ut ex eorum libris constat. Dignissimi ergo sunt, quibus fides adhibeatur. Hujusmodi sunt Moyses, Iosue, Prophetae, etc. Ipsi porro frequenter asserebant, doctrinam a se pervulgatam verbum esse Dei. Ita saepe legitur: *Haec dicit Dominus*, vel aliud quid simile. Huic argumento plus roboris accedit, si animadvertatur Scriptores Sacros Legatorum Dei personam gessisse: quod quidem miraculis patefecerunt, uti ex historia discimus Evangelistarum, Prophetarum, ac Moysis imprimis, qui legationem suam divinam ostendit prodigiis coram Hebraeis in Aegypto patratis, et in deserto, quemadmodum ex libris Exodi, Numerorum, et Deuteronomii satis patet.

Ex consensu Cultorum verae Religionis.

Cultores Religionis verae, quique magis prae aliis moribus, doctrina et dignitate emicuerunt, Scripturam semper venerati sunt tamquam vocem e Caelo delapsam, et hominibus revelatam. Patet hoc ex historia Hebraeorum quo ad V. T., et ex ecclesiastica historia quo ad Scripturam universam. Iam vero de Hebraeorum fide, testis est Iosephus (lib. 1. *contra Appion*. c. 8.):

Palam namque est, inquit, ipsis operibus quemadmodum nos propriis litteris credimus. Tanto namque saeculo jam praeterito, neque adjicere quidquam aliquis, nec auferre, nec transformare praesumpsit. Omnibus enim insertum est, mox ex prima generatione Iudaeis, haec divina dogmata nominare, et in his utique permanere: et propterea, si oporteat, mori libenter. Iam itaque multi captivorum frequenter tormentis affecti sunt, et mortes varias in theatris sustinuere, ne ullum verbum contra leges admitterent, aut conscriptiones avitas violarent. Incredibile autem est, et divina providentia indignum prorsus, cultores Religionis sanctae, iis praesertim praeditos dotibus, in falsam fuisse omnes opinionem inductos, idque in re tanti momenti.

Ex convenientia, et necessitate Revelationis.

Hominibus, qui divino consortio frui debebant, propter peccatum Adae ab eo elongatis, id tantum supererat solatii, ut si adire ipsi Deum praesentem non possent, Deus idem absens dignaretur eos litteris suis compellare, quasi de Caelo ad eosdem scribens. Ita Augustinus in Psal. XC. (De secunda parte Psalmi.): *De illa Civitate, unde peregrinamur, litterae nobis venerunt. Ipsae sunt Scripturae, quae nos hortantur, ut bene vivamus.* Imo, quod magis est, hominibus lapsis quidem, sed redemptis, et ad finem supernaturalem designatis, necessaria erat prorsus divina revelatio, praesertim si mens nostra attendatur, quae per peccatum ignorantiae tenebris obvolvitur, et voluntas, quae concupiscentiae vulnere sauciatur. Haec enim cum ita se habeant, ratio hominis sibi relicta vel aegre veritates quasdam

sublimes assequi potest, uti notiones sunt de aeternitate, immensitate, bonitate, caeterisque Dei attributis; de origine mali, ortu mundi, anima, libertate, felicitate hominis; quod confirmatur etiam ex gravissimis, in quos impegerunt circa haec, erroribus, veteres philosophi sapientissimi. Sunt insuper aliqua, quae homo per se scire non potest, uti cultus divini determinatio, modus scelera expiandi. Tandem naturalis religio tanta vi sola haud pollet ad humanam voluntatem eo inflectendam, ut, pravis devictis motibus, recta ipsa sequatur. Pluribus haec prosequuntur Apologistae, ut revelationem hominibus, in hoc praesertim statu, necessariam esse evincant. Hanc revelationis necessitatem cognoverunt etiam, ac testati sunt, Plato in Epinomide et Phedone, Socrates apud Platonem in Alcibiade. At quisnam alius praeter Scripturam reperiri potest liber, qui divinae revelationis characteribus gaudeat amplioribus? Notamus autem, ex propositis argumentis aliqua pro aliquot tantum valere libris, uti ex. gr. argumentum ex prophetiis deductum: nihilominus stare veritatem assertionis, si collectio sumatur argumentorum, eaque urgeantur maxime, quae ex Religionis auctoritate, et ex universali Hebraeorum, Christianorumque fide deducuntur.

Ex conspiratione, sive harmonia librorum.

Auctores, qui biblia scripserunt sunt numero p. m. triginta; loco, aetate, moribus, legibusque inter se maxime dissiti. Nihilominus summa est eorum consensio in dogmatibus praefiniendis, in morum fundamentalibus legibus tradendis; mira insuper conspiratio in eodem historiae filo ducendo; omnes pari pacto in

unum spectant finem, qui tandem Christus est. Admirabilis vero prorsus est harmonia, et congruentia V. cum N. T.; adeo ut omnes illi libri, non diversi, sed unius ejusdemque libri partes esse videantur, licet non idem fuerit Hebraeorum, et Christianorum studium. Fuse, ornate, ac erudite argumentum hoc sunt prosequuti: Huetius, *Demonstr. Evangelica*, ac praecipue *Propos. IX.* ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ *Veteris Testamenti cum Novo*; Becanus, *Analogia V. et N. T.*; praecipue vero Bossuet *Discours sur l' Histoire Universelle*. Vix autem concipi potest hujusmodi conspiratio ac harmonia si Scriptura non opus divinum, sed multorum hominum foetus dicenda foret.

Proponuntur objecta contra authenticitatem Bibliorum, et diluuntur.

Varia porro contra Scripturae Divinitatem adversarii objectant.

Ac I. multa congerunt, quae dicunt absurda falsaque, ex diversis locis excerpta. His vero respondent Patres et Interpretes, quorum doctrinam, et diligentiam nil fugit. Satis nobis erit, ex ordine librorum, quos Praelectionibus nostris explicamus singulis annis, ac defendimus, hujusmodi objectionibus satisfacere.

II. Multa, inquiunt, parvi, aut nullius momenti in Scriptura habentur, divina revelatione prorsus indigna. Talia sunt quae de cane Tobiae in ejusdem libro narrantur: quae Paullus in Epistolis addit de penula, de salutationibus, ac de similibus.

Respondemus autem, Patres ac Interpretes, nec non Asceticos ea deprehendere in sacris litteris, quae carnales homines cognoscere satis haud valent: sicque ex. gr. ex locis illis Paulli

animadverterunt, moderatam licere sui corporis curam, amicitias honeste colendas, et similia. Deinde multa sunt in Scriptura ad ornatum, ad narrationis complementum et ad naturalem quemdam hominum loquendi morem, cui Deus ipse obsequebatur. Qua de re notandum insuper, totius Scripturae divinam auctoritatem nutare, si ea solum in revelatis habeantur, quae ab hominibus aut utilia, aut necessaria ducuntur.

III. Fatentur interdum vel ipsi Hagiographi, se nomine proprio loqui, non Dei. Ita Auctor Libri Secundi Machabaeorum veniam de erroribus in extremo postulat. Paullus (1. ad Cor. VII. 12.) ait: *caeteris ego dico, non Dominus*. Respondetur imprimis in ea fere omnes esse sententia, non semper ac singulis Hagiographis divinum, quo incitabantur, afflatum innotuisse. Non enim satis constat, cur ille semper innotescere debuisset. At hoc omisso, etiamsi scriptores sacri verbum Dei referrent quo ad sensum, eorum tamen arbitrio, ut probabilior fert, opinio, dicendi modus, sive stilus relinquebatur. Paullus vero adducta verba fortasse protulit, ut consilium a divino praecepto discerneret, quod multi ex contextu colligunt, vel ut novam legem innueret de re, de qua nihil antea statutum erat.

IV. Effutiunt Deistae dicteria multa, ac contumelias in revelatos libros, quae confutatione non indigent pro iis, qui rationi obsequuntur. Hujusmodi sunt potissimum plura Voltaire. Sunt alii, qui revelationi in universum refragantur, quam putant in primis fieri non posse. Usquedum vero repugnantiam non ostenderint in hoc, quod Deus mentem suam hominibus signo aliquo aperire valeat, Deus inquam ille, qui sapientissimus, omnipotens ac

beneficentissimus est, hi haud dubie propositum non assequentur. Et sane praestare id non poterit Deus, quod in hominum constituitur potestate?

Instat Rousseau in Aemilio: Revelatio non est hominibus necessaria, qui nempe rationis lumine sunt instructi. Sed primo conclusio hujusmodi quam levis sit momenti, quisque videt cum de Deo praesertim agatur erga homines munificentissimo. Praeterea rationis lumen jam satis propter peccatum caligine est obrutum, uti supra innuimus. Tandem de homine sermo est, quem Deus ad finem supernaturalem evectum voluit. Ast ille addit: revelatio usui esse nequit omnibus, solum vero literatis. Respondemus, illiteratos edoceri posse a sapientibus, ac de revelatione commoneri aliorum praeceptis, caeterisque rationibus, quibus homines de factis, de doctrina, deque aliis hujusmodi certiores fiunt. Vel ipse Rousseau eo profecto suis libris intendebat, ut doctrinam suam in omnes licet rudes et illiteratos diffunderet.

Art. III.

De inspiratione Sacrae Scripturae.

Saeculo XVI. quaestio haberi coepit tum inter Protestantes, tum inter Catholicos de natura divinae inspirationis, quae sacris litteris tribuitur; sive subtilius coepit inquiri, quid sibi praecise vellet inspiratio illa. Hujus rei variae sunt interpretationes prolatae, quae nunc eo ordine a nobis referentur, ut primum systemata illa, quae rejicienda sunt, exponantur, tandem quid amplectendum sit, subjiciamus.

1. Fuit quorumdam opinio, libros Scripturae Sacrae ab auctoribus, quibus adscribuntur, confectos esse ingenio omnino proprio, ac industria, caeterisque facultatibus mere humanis; eatenus vero dici tantum posse inspiratos, quatenus ab Ecclesia commendatos et ad fidelium instructionem acceptos. Haec fuit sententia Joann. Clerici, quam protulit libro, cui titulus: *Sensa quorumdam Theologorum Batavorum circa historiam criticam V. T.* qui liber a La Mothe refellitur in opere: *Trattato . . . dell' inspirazione dei Libri santi del N. T.* Rejiciendam vero contendunt Catholici opinionem hanc, juxta quam libri Scripturae Sacrae originem haberent omnino humanam, neque appellari possent, quemadmodum ex Scriptura ipsa appellandi sunt, *Verbum Dei, Eloquia Dei, Inspirata Scriptura*, vel alio simili modo. Deinde si ex veritatis testimonio, quo gaudent per Ecclesiae adprobationem, vocari possent *inspirati, verbum Dei*, etc. eodem jure, quo Scripturae, gauderent multa, quae ex Arato, Menandro, Epimenide Paullus accipit, et approbat dicta. Vide Act. XVII. 28 (1), 1. Cor. XV. 33. (2), ad Tit. I. 12. (3). Pari pacto Pharisaeus ille apud Luc. VII. 42. (4), qui ait, diligendum

(1) *In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus, sicut et quidem vestrorum Poetarum dixerunt: Ipsius enim et genus sumus.*

(2) *Nolite seduci: Corrumpunt mores bonos colloquia prava.*

(3) *Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum Propheta: Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri: Testimonium hoc verum est.*

(4) *Quis ergo eum plus diligit? Respondens Simon dixit: Aestimo quia is, cui plus donavit: et ille dixit ei: Recte judicasti.*

magis esse eum, qui plus condonavit, inspiratus dici posset, cum Christus de eodem addiderit: *recte judicasti*.

2. Putant alii, Divinam inspirationem in eo totam esse, ut Deus Hagiographis adstiterit, ne in errorem raperentur. At haec erroris immunitas, quae per hos divinae inspirationi subditur, haud satis respondere videtur ideae illi, quam nobis Scriptura et Ecclesia de ea ingerit; cum, hac quoque admissa, liber tamen non Deo, sed homini tribueretur. Et sane Conciliorum definitiones, licet ab errore tutae, perperam nihilominus verbum Dei dicerentur, aut Concilium divinitus inspiratum.

Accedit, quod positis iis, quae duobus hisce systematibus statuuntur, nihil quicquam supra humani ingenii vim et captum Scripturae inesset, unde nihil *supernaturale*, nullumque mysterium reperiretur. Huc profecto tendunt Protestantium doctrinae, et recentes Biblicorum quorundam conatus, ut Scripturam ad *Naturalismum* vertant, viamque sternant *Deismo*.

3. Sunt alii, qui diversas inspirationis species effingunt, diversosque inspirationis gradus juxta librorum, auctorum, materiarumque diversitatem. Ita David Michaelis inspiratos vult tantummodo Apostolos, quibus solum dictum est: *Non enim vos estis, qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* (Matth. X. 20.). Hugo Grotius divinam inspirationem concedit tantum Prophetis, de quibus dumtaxat loqui videtur Petrus Epist. 2.da I. 19. (1), de qua infra. Erasmus sacris Scripto-

(1) *Et habemus firmiorem propheticum sermonem: cui bene facitis attendentes quasi lucernae lucenti in caliginoso loco*.

ribus errores quosdam leviores in rebus parvi momenti impingere non dubitavit, quod tamen postea retractavit. Admiserunt alii inspirationem solum pro doctrina, alii pro iis tantummodo, quae naturaliter auctor cognoscere non poterat. Haec autem discrimina longius a veritate distare, facile colligetur ex iis, quae in vero systemate explicando subjiciemus.

Propositio I.

Non Evangelium solum, vel solae Prophetiae, aut alia Scripturae pars, sed omnis Scriptura est divinitus inspirata.

Prob. ex Scriptura ipsa: 2. Timoth. III. 16. *Omnis Scriptura divinitus inspirata* = Ad Hebraeos I. generatim dicitur: *Deus loquens Patribus in Prophetis* = Ad Rom. III. 2. = *Credita sunt illis eloquia Dei* = 1. Thessal. II. 13. = *accepistis illud (sicut est vere) ut verbum Dei* = 2. Petr. I. 21. = *Spiritu Sancto inspirati* (gr. φερόμενοι, i. e. acti, impulsi) *locuti sunt sancti Dei homines*.

Neque dicas, a Petro sermonem fieri postremo loco tantum de Prophetis: cum ante verba adducta dicat = *non enim voluntate humana allata est aliquando Prophetia* =: nam Prophetiae nomen sumitur ab eo, uti a Paullo ad Rom. XII. 6. (1) pro interpretatione; atque ipsum de universa Scriptura loqui, perspicuum est ex his, quae subjungit: *Omnis prophetia Scripturae propria interpretatione non fit*.

Nec demum ex eo, quod Christus auxilium singulare Apostolis promiserit, dum coram ty-

(1) *Habentes autem donationes . . . . . . sive prophetiam secundum rationem fidei, sive etc.*

rannis starent, haud recte inferri potest, inspirationem omnino denegatam fuisse caeteris Scriptoribus sacris.

Probatur insuper ex constanti traditione a Patribus vel antiquissimis, et a Symbolis Catholicis exhibita, atque ex eorum loquendi modo de Scriptura Sacra, quam generatim a Deo inspiratam existimant. Patrum texit catalogum Du-Pin, *Dissert. prelim. sur la Bibl. L.* 1. *C.* 2. *N.* 5.

Tandem hoc confirmatur ex Ecclesiae judicio, ex fide Catholicorum, qui Scripturam omnem aequali prosequuntur veneratione, ac omnia, quae in ea sunt tanquam vocem e caelo delapsam colunt.

Multa quidem Theologi Naturalismo infecti effutiunt contra divinam librorum Scripturae inspirationem, ac prae aliis Wegscheider in sua Theologia. Sed hujusmodi illa sunt quae partim facile evanescunt sanioris Theologiae principiis bene utendo, partim ex iis, quae decursu Institutionum, et in Exercitationibus trademus, dissolvi possunt.

Propositio II.

Vis inspirationis reponenda est in ipso scriptionis actu, quam scriptionem suscipiat quisquam, ac perficiat Deo auctore. Id in primis postulare videntur phrases ipsae Scripturae = *divinitus inspirata*, = *inspirati Sancti Dei homines*. Hoc deinde necessarium est, ut Scriptura eadem ab aliis libris, licet piis ac rectis, juxta fidem Ecclesiae differat. Hoc tandem omnino requiritur, ut Scriptura Deo, tamquam ejus auctori, tribuatur. Et sane si approbatione solum, aut alio quocumque tantum exteriori

signo, Scriptura distingueretur, semper tamen differret a vero Dei verbo, ut filius adoptivus a naturali differt (1).

Propositio III.

Inspiratio Scripturarum recte constituitur in impulsu supernaturali, per quem homo libere se determinet ad scribendum; in auxilio, per quod ignota patefierent scribenti, nota in mentem revocarentur eidem, atque omnia accuratissime litteris mandarentur.

Per hanc sententiam omnia vitantur absurda, illudque ponitur, quod necessarium ac satis est, ut Hagiographus, Deo afflante, loquutus sit, utque ejus verba, Dei verba sint. Patet etiam per eamdem sententiam, non idem necessarium fuisse auxilium ad abscondita mysteria patefacienda, ac ea, quae scriptoribus naturali via nota erant. Hinc Theologi quidam duplicis speciei divinam inspirationem fecere, *directionis* alteram, alteram *suggestionis*. Hinc etiam colligitur in quonam praecise situm sit discrimen *inspirationem* inter et *revelationem*. Haec enim manifestatio est a Deo facta illarum rerum, quae homini impervia sunt. Inspiratio autem est impulsus et auxilium ad litteris man-

(1) Nota. Neoterici quidam, ut vim argumenti eludant, ajunt illud *inspiratum* exprimi graeca voce *θεόπνευςος*, cui activa significatio inesse potest, idest Scriptura de Deo, vel Deum inspirat. At contra ıa potentia ad actum non tenet illatio. Deinde quomodo verae esse possent phrases hae de Scriptura: *eloquia, verba, sermones Dei; dixit Dominus ad me; factum est verbum Domini ad me; elegit nos loqui per os suum*, et similia? tandem in passiva, non activa significatione sumptum illud est a Iosepho, Philone, et graecis Patribus, nedum ab Henrico Stephano.

dandum id, quod vel scriptor a Deo per revelationem percepit vel alia ratione notum habuit.

Circa stilum autem, seu verba, quibus sententiae exprimuntur, dissident catholici, servata fide non solum, sed et sententiarum utrinque soliditate. Sunt multi, qui singula quoque verba a Deo inspirata esse credunt, Scripturae ipsius, ac Patrum innixi phrasibus, quas supra retulimus, quaeque inspirata omnia in Scripturis fuisse, demonstrare videntur. Hi tamen inquiunt, Dei spiritum ad cujusque scriptoris ingenium se accommodasse, atque inde ex. gr. Isaias in aulis versatus elegantiori stilo usus est; Amos rusticus subrusticum dicendi genus sequutus est. Sic evertunt isti argumentum illud, quod adversarii ex stili librorum diversitate eruere possent. Ita Graveson, Arnaldus, et Accademiae Lovaniensis, et Duacensis. Sed multi sunt etiam, qui contrariam tuentur opinionem, ac 1.° quidem propter stili diversitatem, quam vel ipse Hieronymus animadvertit Praefat. in Is. et Ierem. Stili autem diversitas apparet etiam, dum eadem res in Scripturis narratur, ex. gr. dum Evangelistae eamdem Eucharistiae institutionem referunt, aut eamdem Christi passionem; quod magis evincit, stilum non eumdem habere auctorem; 2.° Apostoli et Apostolici viri, non raro saltem, in referendis testimoniis de V. T. non *verba* considerant, sed *sensum*; nec eadem *sermonum* calcant vestigia dummodo a *sententiis* non recedant: vid. Hieron. in Amos; 3.° quia allatae Scripturae, ac Patrum phrases ea ratione explicari possunt, ut rerum solummodo inspirationem exhibeant; 4.° quia non habetur neque necessitatis, neque utilitatis fundamentum, quo hanc verborum inspirationem adstruamus; 5.° quia versiones Scri-

pturae, et vel ipsa Vulgata vere dicitur ac est verbum Dei, et tamen verba non fuerunt inspirata. Deus, eorum sententia, Scriptoribus sacris verborum delectum, et sermonis ordinem reliquit, invigilans tamen ne verbis uterentur nisi idoneis, et cum opus erat, voces ipsas suggerens. Ita prae aliis Melch. Canus, a Lapide, Bonfrerius, Nicolai.

Pro coronide dictorum, et ut magis intelligatur quonam pacto judicandum sit de sententiis, quas superius adduximus, notamus, Universitatem Lovaniensem an. 1587., et Duacens. an. 1588., damnasse aliquas propositiones Lessii et Hamelii circa verborum Scripturae inspirationem, inter quas hujusmodi erat: *Ut aliquid sit Scriptura sacra non est necessarium, singula ejus verba esse inspirata*. Sixtus vero V. caussam harum thesium sibi revocavit, ac re in medio relicta, quae cuique magis de Scripturae inspiratione quod ad verba arrideret opinio, eam suscipi libere posse voluit.

Art. IV.

De conservatione Librorum S. Scripturae.

Deistae contra Sacrae Scripturae auctoritatem insurgunt hoc etiam modo. Libri sancti, licet ab ipsa origine, sive uti primitus conscripti, authentici fuerint, temporis tamen diuturnitate, ac rerum perturbatione vel periere, vel saltem ita sunt mutati, ut nihil ex iis certi sumi possit. Ita Spinosa, Hobbesius, et Philosophus *du bon sens*. At Libros, qui vere fuerunt a Deo inspirati, ad nos integros et sinceros pervenisse, probatur hoc pacto:

I. Ex ipsa Religionis Christianae auctoritate,

ac sententia: illa enim, uti tales definivit, ac veneratur libros, quos nunc prae manibus habemus.

II. Summa semper custodia servati sunt libri sacri; quod ad V. T. attinet, de quo magis fortasse suspicari quis posset, ostenditur inprimis ex sacra ipsa Historia, quae Ducum, Judicum, Regum, ac Prophetarum studium, et sollicitudinem identidem testatur. Unum sufficiat exemplum Moysis, qui moriens jussit, librum Legis juxta Arcam recondi (1); ex quo loco in Gazophylacium, aedificato Templo, translatus est. Libri Prophetarum in Templi adyto aetate vetustiori servabantur; Sacra deinde Bibliotheca in Templo post captivitatem instituta est. Vid. 2. Paral. XXXIV. 14., 2. Mach. II. 13. et Iosephum Antiq. III.; ex quo etiam (*contra Appion.* l. 1.) generatim colligitur summam fuisse Iudaeis curam ac venerationem pro libris sacris. Enimvero cujuscumque ordinis hominum summopere intererat, ut sacri libri incolumes conservarentur. Nam 1.° ex his jura sua Sacerdotes petebant; Principes auctoritatem muniebant suam; populus tranquillitatem, et fraenum supremae ac liberae Principum potestati eruebat; uno verbo omnem in hoc codice et Religionem et Historiam et Politicam suam habebant Hebraei. 2.° Sciebant ipsi, libros sanctos sibi peculiari modo revelatos, ac concreditos fuisse, in hisque contineri promissa sibi data, quaeque summa eorum spes erant.

De N. T. diligenter custodiendo jam satis apud omnes pervulgata est cura Pontificum, caeterorumque Pastorum, Patrum insu-

(1) *Tollite librum istum, et ponite eum in latere areae foederis Domini Dei vestri.* (Deut. XXXI. 26.)

per, Theologorum, universae denique Ecclesiae. Constat namque quod Novum Testamentum, nedum Vetus, diligentissime recensuerunt Origenes in Palaestina, Hesychius in Egypto, Lucianus Antiochiae, ut alios ommittamus. Theologorum vero diligentiae in N. T. conservando, idemque ab adulterationis nota clarius vindicando, specimen exhibet recens systema ab illis excogitatum. Textus in varias familias, seu recensiones dividitur, quae sunt veluti tabulae, quibus criticae adnotationes accedunt. Hujusmodi sunt quae prostant titulo: Griesbach *Symbolae Criticae Italae* 1785. 1793.; Hugo, *Einleitung in die Schriften des N. T.* Stuttgart 1821.; Scholz, *Curae criticae in historiam textus Evangeliorum*, Heidelb. 1822.; Nolan, *Enquiry into the integrity of the Greek etc.*, Lond. 1815.

III. Codex hic pluries descriptus fuit, omnium manibus tritus, et quotidie usitatus, in quamcumque translatus linguam, ubique diffusus, omni tempore, ac omnibus in locis celebratus, ab innumeris prolatus Scriptoribus. Si quis ergo irrepsisset error, si qua mutatio, id facillime perspectum fuisset, ac praecipue in hanc rem reclamassent hostes Religionis nostrae Iudaei atque Haeretici. Argumentum hoc quod ad V. T. majori pollet vi, cum antiquissima sit Versio Scripturae in graecam linguam, quae *τῶν Septuaginta* dicitur, de qua alibi dicendum. Nunc id animadvertere sufficiat, eam semper magno in honore habitam fuisse: quapropter Scripturae adulterationes ea Versione tamquam lydio lapide detectae fuissent.

IV. Eodem modo cujusque profani libri authenticitas, ac sinceritas probatur, quo Scripturae Sacrae. Ita Augustinus (*Adversus Faustum*

l. 33. c. 6.): *Hos autem libros . . . unde constat esse Hippocratis, unde si quis hoc neget, nec refellitur, sed ridetur, nisi quia sic eos ab Hippocratis tempore usque ad hoc tempus, et deinceps successionis series commendavit, ut hinc dubitare dementis sit. Platonis, Aristotelis, Ciceronis, Varronis, aliorum ejusmodi Auctorum, librorum unde noverunt homines quòd ipsorum sint, nisi eadem temporum sibimet succedentium constestatione continua?*

V. In Diss. secunda hujus Partis speciatim probabimus, textum hebraicum ad nos integrum quod ad substantiam pervenisse.

Sed hujusce rei veritatem infirmare videtur, quod e multis colligitur historiae monumentis, videlicet in excidio hierosolymitano, et in captivitate babylonica libros omnes pridem exaratos periisse, ac rursus fuisse ab Esdra conscriptos. Ita 4. Esdr. XIV., et Basilius Epistola 42. ad Chilonem. Ergo non omnes saltem conservati.

Respondetur autem: 1.° aliquos in ea esse opinione ut Esdras fuerit divinitus inspiratus ad omnes, qui perierant, libros rescribendos, quod dogmati Religionis nostrae sat est, quodque innuunt liber citatus Esdrae, et Patres quidam fortasse, auctoritatem ipsius Esdrae praecipue sequuti: 2.° tutiorem ac plurium esse sententiam, libros sacros semper, captivitatis quoque tempore, fuisse servatos. Id etiam sensisse videntur Hieronymus (*adversus Helvid.* c. 3.), Hilarius (*Praef. in Psalm.*), Chrysostomus (*homil.* 8. *in Epist. ad Hebraeos*). Incredibile namque est:

1.° Iudaeos, qui prius (nempe 11. ante annos) cum Ioachim captivi sunt facti, uti

Daniel, Mardochaeus, Ezechiel, codicem aliquem secum non tulisse. Quinimo fatendum ex Dan. IX. 2. Danielem habuisse librum Ieremiae, ex quo captivitatis finem intellexit, nec non caeteros libros sacros una collectos, ut innuit phrasis illa: *intellexi in libris numerum annorum*. Hoc idem dicendum de 10. tribubus in Assyria captivis ante annos 130. et eo amplius, in quibus Tobias prae caeteris enumerabatur. Hoc tandem de Pentateucho Samaritano, qui Hierosolymitanam cladem certo evasit.

2.° Vel ipso captivitatis tempore vix aut nullo modo credi potest, tot homines privatos, ac praesertim Ieremiam, exemplar aliquod non servasse; imo ex 2. Machab. II. Ieremias, Arcam custodiens et Tabernaculum, legem simul Hebraeis asportandam dedit, ut ab idololatria caverent. Et sane Templum quidem cum urbe tota igne absumptum est; at codices per universam Iudaeam diffusi erant.

3.° Ut primum Hebraei ex captivitate reversi sunt, Esdras cunctae eorum frequentiae legit librum legis, ut ex 2. Esdr. VIII. 2.

4.° Divinae erat providentiae, libros Dei revelationem continentes conservare; et hujus reapse providentiae argumentum praebet liber legis, qui diu latuit, ac postea ab Helcia sub Iosia repertus est, de quo 4. Reg. XXII. 8. (1), et Prideaux *Hist. Iudaeor. p.* 1. *l.* 5.

Ommittimus interim, captivitatis tempore Scripturae exemplaria ad alia quoque praeter Palaestinam loca facile pervenisse. At in hac nostra seutentia quomodo Esdrae et Patribus, qui secus opinantur, respondere possumus?

(1) *Dixit autem Helcias Pontifex ad Saphan scribam: Librum Legis reperi in Domo Domini: etc.*

E multis allatorum Patrum locis in primis facile colligitur, eos opinioni hujusmodi accessisse, auctoritatem libri Esdrae praecipue sequentes, qua sublata, illorum quoque testimonium ruere videtur. Deinde Patribus illis Hieronymum, Chrysostomum, aliosque opponimus Patres. Liber porro quartus Esdrae, unde argumentum sumitur, inter apocryphos censetur, ac proinde auctoritas ipsius sine piaculo in dubium vocari potest. Attamen in hunc librum notat a Lapide, Esdram haec in captivitate, si rei fides habenda, scripsisse, id ratum, Scripturae exemplaria, quae jam Iudaeae et Hierosolymis defecerant, alibi non sine negotio reperiri posse, eumdemque insuper fateri, libros num. 204. a se exaratos fuisse, quod satis innuit, Esdram de aliis praeter S. Scripturam libris sermonem habere.

Plura sunt praeterea, quae opinionem erroneam de nova per Esdram Hagiographorum inspiratione innocenter fortasse fovere potuerunt. Primo enim Esdras post captivitatem collegit, repurgavitque libros omnes sacros, quod indicant utrumque Thalmud, Hierosolymitanum (lib. *Megilla*), Babylonicum (lib. *Sanhedrim*); priores Ecclesiae nostrae Patres, uti Irenaeus (l. 3. *contra. haeres.* c. 25.), Hieronymus (*contra Helv.* c. 3.), aliique. Secundo: Esdras probabiliter veteribus novos (aut saltem novae formae) characteres subdidit, chaldaeos scilicet, quibus Hebraei assueverant in Babylonia, ut docet Hieronymus in Prologo Galeato. De hujusmodi autem Esdrae lucubrationibus agit Calmet Dissertationibus in Esdram. Tertio: Esdram ipsum puncta, sive vocales litteras adjecisse Hebraeorum alphabeto putant nonnulli, inter quos recenter Rossellini opuscolo: קָלַע דָוִד *Kelah*

David, *La Fionda di Davide*. *Bologna* 1823. Contrarium tamen tuentur alii, ac praesertim Natalis Alex. *Historia V. T. aetat.* 6. de Esdra. Hac de re egit etiam Buxtorphius pecul. opusc. Sed de his commodius in Exercitationibus Biblicis. Ad alia interim solvenda properamus, quae contra librorum Scripturae conservationem opponi possunt.

I. Libros a Deo inspiratos aliquandiu periisse ex eo quidam intulerunt, quod tempore Iosiae Regis Iudae contigit, quum liber Pentateuchi inventus est. Narratur enim regem in ejusdem libri lectione obstupuisse; quae quidem res novi aliquid, ac incogniti in illo ipsis occurrisse ostendit. Ita 4. Reg. XXII. Id sententia multorum confirmatur, qui impios reges, Achaz, Manassen, Amonem, libris sacris bellum indixisse autumant. Respondemus autem cum Calmeto (Comm. in loc. cit.), vix credi posse, codices omnes Hebraeis eo tempore defecisse: nam 1.° Scriptura nullibi hoc innuit; 2.° de hujusmodi libris agitur, quorum usus, ac veneratio magna erat apud populum; 3.° extiterant praeter Iosiam reges pietatis cultores Iosaphat, Ezechias, et Ioas. Quinimo de Iosaphati temporibus scriptum est (2. Par. XVII.): *Docebant populum in Iuda, habentes librum legis Domini*. Quare stuporis caussa aut in hoc conferenda, quod Scripturae studium, et librorum custodia propter Regum, qui prius fuerant, impietatem neglecta erant; aut in id quod Rex auditis ominosis imprecationibus, quarum complementum jam jam imminebat, exterritus sit; aut tandem in hoc quod authenticum Moysis autographum in Sacrario repositum in lucem fuerit prolatum juxta Deut. XXXI. 26. Enimvero legitur 2. Paral. XXXIV. 14. *Reperit Hel-*

cias Sacerdos librum legis Domini per manum Moysi. Haec igitur res Dei providentiam in libris sacris servandis potius comprobat, quam statutae veritati derogare possit.

II. Conservationi sacrorum librorum adversari quoque videtur decretum Antiochi Machabaeorum tempore editum, quo nempe libri omnes sacri igni damnati sunt (Vide 1. Mach. I.). At decretum illud irritum cecidisse liquet ex 1. Machab. III., qui narrat Hebraeos, sublato Antiocho, expandisse, atque explicasse libros legis, et ex XII. 9. clare apparet, eos post impium quoque Antiochi jussum habuisse *solatio sacros libros*: quos deinde, cum ipsi jam pace fruerentur, iterum in unum redegit corpus, et auxit Iudas Machabaeus, uti Esdras et Nehemias, praestiterant: quod ex 2. Machab. II. colligitur.

III. Objici tandem fortasse poterit, multos in V. T. libros memorari, nec tamen superesse, quorum jactura propterea admittenda est. Hoc enim et Hebraeorum diligentiam, de qua pluries meminimus supra, in sacris libris conservandis evertit, et fieri potuisse arguit, ut omnes aliquando perierint. Nos autem in fine Art. II. Capitis insequentis monebimus, haud pro certo esse, libros, de quibus agitur, fuisse divino afflatu conscriptos; ex iis aliquos probabiliter nostra quoque aetate extare; tandem eorum fortasse nullum nobis necessarium defecisse. Atque ad haec, quae argumenti vim satis minuunt, accedit, quod nos de Hebraeorum diligentia, deque conservatione librorum sumus loquuti, quos Synagoga, et Ecclesia nostra certo ac publico judicio canonicos esse protulit, et in sacrum recondidit thesaurum.

CAPUT III.

DE CANONE, DIVISIONE, ARGUMENTO, AUCTORIBUS, ET LINGUA LIBRORUM.

Art. I.

De Canone Librorum.

Nomen Κανὼν *Canon* graecum est, et normam, regulam significat. Hic autem adhibetur ad librorum Catalogum designandum, unde regulam habemus, qua libros a Deo reapse inspiratos dignoscimus.

In eam omnes concedunt sententiam, ut legem quamdam oporteat constitui ad Hagiographa distinguenda; secus enim in fraudes, in errores, in dubia incidamus necesse est. Certe quidem, cum de viris ageretur, qui revera a Deo missi ut caeteris ipsius voluntatem patefacerent, agnoscendi essent, quam facile illud evenire posset, quisque videt; a quo tamen cavendum monet Christus apud Matth. VII. 15. *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces:* capite vero XXIV. 4. dicitur: *Videte, ne quis vos seducat: multi enim venient in nomine meo dicentes: ego sum Christus, et multos seducent.* Hinc dum Moysen, dum Paullum, dum caeteros Apostolos ad homines miserit Deus, miraculis tamquam sigillis illorum missionem probavit. Quamobrem praestat omnino, quin etiam necesse est, ut homines quamdam habeant regulam, qua libros quoque, Deo afflante, exaratos cognoscere valeant. Hujusce rei necessitatem confirmant etiam quaestiones Protestantes inter et Catholicos ha-

bitae de canonicitate aliquorum e S. Scriptura librorum.

Ast ubinam hujusmodi norma reperienda? sive quonam e fonte auctoritatem hauriemus, ut Hagiographorum canon constituatur? Varias in primis recensebimus Protestantium opiniones.

Ex his putarunt quidam sacra scripta esse αὐτόπιςα, hoc est fidem per se facientia. Quapropter si eorum sequamur opinionem, sicuti de sapore cibi judicamus cibum ipsum degustando, atque uti lucem a tenebris distinguimus lucem ipsam intuendo; ita divinas novimus Scripturas ex ipsa Scripturarum contemplatione. Id autem nedum a Catholicis, verum et a Protestantibus caeteris irridetur, ut somniantium figmentum; quare nulla prorsus indiget confutatione. Hinc ex his plures in medium afferunt spiritum privatum, afflatum scilicet quemdam divinum, cujus ope quilibet agnoscere valet, quinam sit liber a Deo vere inspiratus. Quot vero, quantisque objiciatur incommodis spiritus hic, videbimus ubi de interpretatione Scripturae Sacrae. Haec pauca interim contra eos afferemus. Vel spiritus hujusmodi semper ac omnibus praesto est, et cur tanta sententiarum discrepantia, et Protestantium ambiguitas in Scripturae libris excipiendis? vel non semper, nec in omnibus invenitur, et quomodo ab iis pernosci potest, an ille adsit, nec ne? Quae quidem res vel Protestantes bene multos latere non potuit, qui proinde ad Ecclesiam confugerunt. Ita Chemnitius *Exam. Conc. Trid.*, Grotius *Animadv. adversus Rivetum;* David Michaelis *Introduct. in lib. N. Foederis* §. 15.

Adjungit tamen is duas conditiones, quarum prima haec est, ut habeatur ratio solius Ecclesiae primaevae; altera ut ejusdem non

judicium, sed mera testificatio attendatur: quae conditiones in ambages, et dubia rursus deducunt homines, ut discernant primaevam, veramque Christi Ecclesiam, ac verum ejusdem testimonium.

Catholici uno ore fatentur, nonnisi per Ecclesiae judicium certos nos esse posse de librorum canonicitate. Soli enim Ecclesiae auctoritas aeque conceditur judicia instituendi de cujuslibet Scripturae sensus definitione; quod fusius ostendemus cum ad Scripturae ipsius interpretationem devenerimus. Quod si unius est Ecclesiae librorum sensus definire, patet, eidem dumtaxat potestatem quoque dari de libri inspirati veritate judicandi. Animadvertimus interea 1.° hoc perspicue erui ex verbis Paulli ad Eph. IV. 11.; ubi ait, nobis Christum dedisse = *alios quidem Apostolos, quosdam vero Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem Pastores et Doctores ad consumationem Sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis filii Dei, ... ut non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae*. Et de Ecclesia sola generatim dicitur (1. Tim. III.) = *columna, et firmamentum veritatis*. 2.° hac de re ita sentiunt Patres omnes, pro quibus unus sit Augustinus, qui contra Epist. Manichaei, quam vocant Fundamenti cap. 5. ait: *Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiae Catholicae commoveret auctoritas*. 3.° non Christiani solum, sed et Hebraei id agnovere. Etenim Iosephus (*contra Apion*. l. 1. c. 8.) ait posterioribus V. T. libris Hebraeos non omnimodam adjunxisse fidem, *eo quod non fuerit certa successio prophetarum*. Elias Levita (in *Masora*

Masaroth, sive *Masored Ammasored*), Thalmud Hieros. (lib. *Megilla* c. 3.), imo Rabbini omnes hujusmodi auctoritatem Synagogae Magnae deferunt. 4.° Quodcumque aliud fingatur systema nunquam anxietati aditus omnis intercludetur, omnisque adimetur dubitandi causa, ac penitus controversia omnis dirimetur. His omnibus permotum Toletanum Concil. statuit: *Si quis dixerit, vel crediderit alias Scripturas esse canonicas praeter eas, quas Ecclesia Catholica recipit, anathema sit*. De auctoritate Canonis conficiendi optime disserit Canus lib. 2. c. 6. et 7.

Ecclesiae porro judicium circa libros canonicos varie proditur. Patres in primis vel testimonium pro aliquo libro dicentes, vel librum aliquem, tamquam Spiritus Sancti oraculum, in medium proferentes, traditionem exhibent, in qua Ecclesiae judicia reperiuntur. Immediate vero hac de re Ecclesia suam decernit sententiam, sive eos tamquam haereticos damnando, qui librum aliquem uti canonicum suscipere nolunt, sive judicium pronunciando, per canonem, vel album librorum canonicorum. Ecclesiae damnationibus testimonio sunt praecipue Patres, et Scriptores Ecclesiastici, qui ex professo de haeresibus scripserunt, uti Irenaeus in 4. libris contra haereses, Epiphanius, Augustinus, Philastrius, Eusebius, et Theodoretus. Quod autem ad Ecclesiae canones attinet, eos primum referemus, qui ante Christum exarati sunt, deinde qui post Christum.

Non unum extitisse apud Hebraeos librorum S. Scripturae Canonem aliquem colligi potest ex Iosepho (loc. cit.), ubi sedula describitur Iudaeorum cura, qua, bellis gravioribus confectis, summopere cavebant ne monumentum

ullum ad eos pertinens, periret, ex quo inferunt aliqui identidem Canonem librorum sacrorum, quos tantopere venerabantur, fuisse confectum. Talis diligentiae exemplum praebet liber II. Mach. cap. II. Caeterum celebrior, recentior, et usitatior Iudaeorum Canon, soluta ipsorum captivitate, confectus est ab Esdra. Hoc probatur Hebraeorum, nec non veterum Ecclesiae nostrae Patrum communiori sententia. Enimvero Esdrae prorsus erat, qui nulli labori pepercerat ut Bibliothecam sacram perficeret, id quoque operis obire. Vide Huetium in fine Proposit. IV. de Canone librorum pag. 339. *Demonstr. Evang.*, et Simonium *Hist. Crit.*

Nunc de Canone Ecclesiae Christianae. Ac praetermisso canone illo, qui in Constitutionum Apostolicarum libro recensetur, cum libri hujus auctoritas non satis sit explorata, putant aliqui exaratum fuisse Canonem Scripturarum in Concilio *Nicaeno* I. cum Hieronymus in praefatione libri Iudith dicat: *Hunc librum Synodus Nicaena in numero SS. Scripturarum legitur computasse*. Sed cum Canon Nicaeni non reperiatur, cumque Hieronymi verba solum probent, juxta aliquos, Nicaeni Patres agnovisse auctoritatem libri Iudith, hinc de Canonis Nicaeni existentia dubitarunt iidem, de qua re videantur Martianaeus, et Vallarsius. Concilium *Laodicenum* celebratum in Phrygia anno circiter 372. juxta Labbeum, habet Scripturae librorum Canonem, qui uti nunc exstat, libris V. T. caret, qui Deuterocanonici appellantur. *Hipponense*, in Africa peractum ann. 393. p. m., absolutum edidit Canonem, eumdemque *Carthaginense III.* ann. 397. confirmavit.

Huic non dissimile tulere judicium Innocent. I. in Epistola ad Exsuperium Episc. To-

losanum missa an. 405, quae Synodica habita est; et Gelasius in *Romano Concilio* ann. 494, nec non Eugenius IV. in *Concilio Florentino* ann. 1441. *In Instr. pro Iacobitis*.

Tandem solemniter *Tridentinum Concilium* decrevit Canonem, qui cum caeteris frequentius citari soleat, juvat eundem integrum exhibere. *Sunt vero infrascripti :* (inquit Sess. 4.) *Testamenti Veteris, quinque Moysi, idest Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Iosue, Iudicum, Ruth; quatuor Regum; duo Paralipomenon; Esdrae primus et secundus, qui dicitur Nehemias; Tobias, Iudith, Hester, Iob, Psalterium Davidicum centum quinquaginta Psalmorum; Parabolae, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Isaias, Hieremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel; duodecim Prophetae minores, idest Osea, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias; duo Machabaeorum, primus et secundus. Testamenti novi, quatuor Evangelia, secundum Matthaeum, Marcum, Lucam, et Ioannem: Actus Apostolorum a Luca Evangelista conscripti: quatuordecim Epistolae Pauli Apostoli, scilicet ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duae ad Thessalonicenses, duae ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos: Petri Apostoli duae; Ioannis Apostoli tres; Iacobi Apostoli una; Iudae Apostoli una; et Apocalypsis Ioannis Apostoli. Si quis autem*, pergit idem Conc., *libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt, et in veteri vulgata Latina editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit, anathema sit.*

De Canonibus vero Ecclesiae illud animadvertimus, diligenter esse cavendum ab iis erroribus non solum, qui typographorum sunt, ut in libris caeteris, sed qui malitia haereticorum in eos irrepserunt. Ita, exempli causa, credunt aliqui sola Arianorum fraude effectum ut in Actis Nicaeni, quae nunc extant non solum non reperiatur Canon ullus librorum, sed ne verbum quidem de libro Iudith habeatur contra verba superius relata Hieronymi, qui vixit ipso saeculo Concilii Nicaeni; ac simili de causa ajunt librum eumdem aliosque nonnullos, Tobiae nempe, Sapientiae, Ecclesiastici, et Apocalypsis desiderari in Canone Laodiceno, prout hic nunc superest.

Personius, et Cave Angli decretum Gelasii supposititum esse volunt, quibus tamen adversantur Maurini in Notis ad Ambrosii Opera, et Zaccaria (*Storia della Proibizione de' libri pag.* 39.) Quare critica utendum est, ut codices, in quibus Scripturae Canones recensentur, incorruptos habeamus.

Notetur etiam, in Canonibus quibusdam vetustissimis duos Esdrae libros sub unico tantum computatos esse, uti Machabaeorum duos; nec non Baruch nomen praetermissum, cum hujus scripta forsan inter scripta Ieremiae, cujus is erat amanuensis (Ier. XXXVI.), enunciata fuerint, non secus atque unum et idem efficerent opus.

Art. II.

De Bibliorum divisione.

Patres et Interpretes alio, alioque modo libros Scripturae S. dispertiunt. Nos praecipuas, commodioresque prosequemur divisiones.

I. Libri S. Scripturae dividuntur in *Canonicos*, et *Apocryphos*. Canonici dicuntur qui in Canonem Ecclesiae relati sunt, quique propterea divina certo gaudent auctoritate.

II. Hi porro rursus dividi solent in *Protocanonicos*, et *Deuterocanonicos*. Protocanonici, sive primo-canonici, ii sunt, de quorum auctoritate nunquam inter Catholicos dubium fuit, cum semper, ubique, et ab omnibus explorata, certaque illa fuerit habita. Deuterocanonici, sive secundo-canonici, sunt ii, quorum auctoritatem Catholici aliqui, vel aliqua etiam peculiaris Ecclesia in dubium vocavit, cum eadem neque ab omnibus, neque semper, neque ubique probata satis fuerit. Deuterocanonicos ita enumerat Bellarminus (*De Verbo Dei* l. 1. c. 4.): *Esther* (quibus adde Appendices ad Libr. Esther), *Baruch*, *Danielis partem*, *Tobiam*, *Iudith*, *Sapientiam*, *Ecclesiasticum*, *Machabaeorum primum et secundum*, *Marci*, *Lucae*, *Ioannis partes quasdam*, *epistolam ad Hebraeos*, *epistolam Iacobi*, *posteriorem Petri*, *primae Ioannis particulam*, *secundam et tertiam Ioannis*, *epistolam Iudae*, *Apocalypsim*. Caetera ex Canone Tridentino ad Protocanonicos spectant. De libris autem Deuterocanonicis ex professo articulo insequenti.

III. Apocryphi dicuntur juxta Augustinum (lib. 15. de *Civ. Dei* c. 23.) *eo quod eorum occulta origo non claruit Patribus: a quibus usque ad nos auctoritas veracium Scripturarum certissima et notissima successione pervenit*: vel ita appellantur quod in Ecclesia publice non legerentur, adeoque veluti *absconditi* censerentur. Etsi igitur libros hujusmodi uti divinos aliqui ex Patribus habuerint, nihilominus, certa deficiente traditione, quae per unanimem

Patrum consensum habetur, Ecclesia a Canone suo eos libros exclusit, quo canonici libri ab apocryphis discerni debent.

Praecipui Apocryphi libri sunt. Ex Veteri Testamento:

Liber III. et IV. Esdrae: Oratio Manassis. Haec adjici solent Bibliis latinis.

Liber III. et IV. Machab., Appendix ad Iob, et Iurgia uxoris ejus in ipsum; Psalm. CLI. et Praefatiuncula ad Threnos Ierem. Haec in Bibliis graecis potissime reperiuntur.

Liber Henoc: hic Angelis, quos *Egregorios* appellat, humana attribuit, magiam, veneficia, armorum inventionem, aliaque similia absurda et ridicula. De hujus pseudoauctoritate recens agit Dissert. Manin Venetiis edita ann. 1820. Obiter notandum, in Ephemeride *L'Amico dell' Italia.* (Fasc. 6.) denunciari, codicem sub nomine Henoc in Abyssinia repertum fuisse a Bruce. Idem vero anglice editus fuit a Laurence, Londini 1821.

Evangelium Hevae, quod Gnostici juxta Epiphan. haeres. 26. reverebantur.

Psalmi Adami, et Hevae.

Abrahamo, Isaac, Iacob, ejusque filiis, Davidi, Salomoni, Isaiae, aliisque V. T. viris illustribus varii adscribuntur libri quasi divinitus inspirati. Inter hos Testamentum XII. filiorum Iacob, quod etiam in Bibliotheca Patrum habetur.

Moysi quoque plures apocryphi tribuuntur libri, quos inter Testamentum et Ascensionem Moysis memorare sufficiat.

Ex Novo Testamento:

Evangelium S. Andreae, Evangelia Thomae Apost., Barnabae, Bartholomaei, Epist. Barnabae.

Liber Hermae, sive Pastoris; Apocalypsis Petri; Actus Paulli, Ioannis, et Andreae; Evangelium Petri.

Gnosticis erat *Evangelium perfectionis*, quod faedissima continebat, de quo Epiphan. haeres. 26.

Gnostici alia quoque habebant Evangelia, idest *Infantiae Christi, Nativitatis Mariae, et de obstetrice Salvatoris.*

Evangelia nomine haeresiarcharum quorundam adnotata, veluti divino instinctu conscripta, nempe Apellis, Basilidis, Cerinthi, Marcionis, Valentini.

Cajani, ex quibus secta Gnosticorum constabat, Evangelium quoque Iudae proditoris habebant, teste Irenaeo lib. 1. c. 35. adv. haeres.

Evangelium juxta Nazaraeos, vel secundum Hebraeos, quod tamen putant aliqui, esse ipsum Matthaei Evangelium, sed corruptum.

Evangelium juxta Aegyptios, cui nomen Petri: de quo ut et de aliis Evangeliis apocr. loquitur Hier. Prooem. in Matth.

Protoevangelium S. Iacobi minoris, quod extat graece, et latine.

Epistola Christi ad Abgarum Edess. Regem in Mesopotam.

Epistolae Paulli ad Senecam, tertia ad Corinth., tertia ad Thessal., una ad Laodicenos, quam aliqui ex Epist. ad Coloss. IV. 16. credebant falso exaratam. Ita de Corinth. tertia ex 1. Cor., et de Thess. tertia ex 2. Thess.

Constitutiones, et Canones Apostolorum.

IV. Libri apocryphi in plures classes dividi solent, quarum una eos continet, qui non apocryphi solum, sed inutiles, ridiculi etiam, aliqui praeterea rectitudini fidei, ac morum

sanctitati contrarii, cujusmodi sunt liber Henoc, Evangelium Hevae, aliique: altera illos complectitur, qui licet apocryphi, commendatione tamen digni sunt, et utiliter leguntur. Ita 3. et 4. Esdrae; 3. et 4. Mach. Imo putant Patres nonnulli, ab Apostolis aliqua ex apocryphis excerpta fuisse, ac in suos canonicos libros relata. Sic apud Hieronymum *Canticorum in Cantica Origenis Homiliae quatuor* in Praefatione versus finem, leguntur haec verba de libris Apocryphis: *Non placuit eis dari locum, nec admitti ad auctoritatem: supra nos est pronunciare de talibus. Illud tamen palam est multa vel ab Apostolis, vel ab Evangelistis exempla esse prolata, et novo Testamento inserta, quae, in his scripturis, quas canonicas habemus, nunquam legimus, in apocryphis tamen inveniuntur, et evidenter ex his ostenduntur assumpta.* Probabilius vero est, Scriptores Libror. Apocryph. qui unice extant aliqua a scriptoribus Canonicis N. T. mutuasse, non hos ab illis; quae enim Apocrypha in aetatem nostram supersunt, se ipsa produnt sub finem saecui. I. vel adhuc serius conscripta.

Plura de libris apocryphis tradit Nicolai (*Diss. III. Proem.*), et erudita exstat Calmeti Dissertatio *de Evangeliis apocryphis* ante Comm. Evang. Fabricius quoque Evangelia apocrypha pleraque collegit in suo *Codice Pseudepigrapho* tum V. tum N. Testamenti.

V. Scripturae divisio *in Vetus ac Novum Testamentum* apud omnes pervulgata est. Illud complectitur ea, quae scripta sunt ante adventum Domini, passionemque: hoc vero quae scripta sunt post Resurrectionem.

VI. Divisio fit etiam in libros *legales, historicos, propheticos, sapientiales, et mora-*

les juxta materiem et singulorum librorum scopum.

VII. Tandem omittenda non est divisio illa, quam Hieronymus indicat Praef. in Daniel: *In tres partes omnis ab eis* (Hebraeis) *Scriptura dividitur*: *in* legem, prophetas, *et in* hagiographa: *idest in quinque, et octo, et in undecim libros*. In classe Hagiographorum, quae dicebantur etiam *Librorum aliorum* (Prolog. in Eccli.) et *Hymnorum* (Iosephus et Philo), aetate Christi et Apostolorum, primum locum obtinebant *Psalmi*. (XXIV. 44.)

Generalibus hisce Bibliorum omnium divisionibus enumeratis, notandum insuper est:

1.° Iudaeos dispertiisse Pentateuchum in 48 vel 52 partes, et totidem partes e Prophetis decerpsisse: eorum lectio anni spatium complectebatur.

2.° Divisio capitum, versuum, aliaque minutiora a Christianis, primis Ecclesiae saeculis, inventa fuisse, atque in hac re Origenem multum elaborasse, docet Cl. Andres in *Bibl. Critica*. Ast Hieronymus (Praef. in Paralip. et Isai.) haud obscure innuit divisionem in *commata* et *cola* se in veteribus Iudaeorum codicibus reperisse.

Obiter hic animadvertendum, libros quosdam in Scriptura citari, sacrorum librorum materiei congruentes, ita ut suspicari liceat, eos (vel aliquos saltem) divinos fuisse. Nec tamen iidem exstant: scilicet uti non omnia, quae scribi potuerunt, litteris revera mandata sunt, ut ex Io. XX. 30.; ita aliqui, qui fortasse non semper Ecclesiae Christi eodem modo necessarii forent, divina permittente providentia, excidere. Praecipui autem sunt hi, qui sequuntur:

Liber bellorum Domini ex Num. XXI.

Foederis ex Ex. XXIV. et 4. Reg. XXIII.
Iustorum ex Ios. X. et 2. Reg. I.
Prophetae Nathan ex 1. Par. XXIX.
Prophetae Gad ex 1. Par. XXIX.
Semejae ex 2. Par. XII.
Addo Prophetae ex 2. Par. XIII.
Ahiae Prophetae ex 2. Par. IX.
Iehu Prophetae ex 2. Par. XX.
Samuelis ex 1. Par. ultimo.
Sermonum Hozai Isaiae ex 2. Par. XXVI.
Sermonum Oziae ex 2. Paral. XXXIII.
Liber Sacerdotis Ioannis Hircani ex 1. Mach. XVI.
Iasonis Iudaei Cyrenaei ex 2. Mach. II.
Salomonis tria millia Parabolarum, carmina mille et quinque, liber de animal. et plantis indicantur 3. Reg. IV.

Libri vero aliqui ex modo dinumeratis ipsi in Canone nostro forsan, sed sub diverso titulo, recensentur; nam liber foederis probabiliter est ipse Decalogus in secundo Moysis libro, aut fortasse integer Pentateuchus; libri etiam Regum et Paralip. ex commentariis Samuelis, Nathan et Gad sunt confecti. At non ita suspicari licet de omnibus; et in libris Regum et Paralipomenon citantur saepe Annales quidam Iudae et Israelis Regum, qui certe interciderunt, ut admonet Calmet in 3. Reg. XI. 41., et Proleg. in Paralip.

Art. III.

De libris deuterocanonicis.

Liquet ex praemissis articulo superiori, *deuterocanonicos* libros eos esse, de quorum auctoritate Catholici aliqui, nec non Ecclesiae

aliquae particulares ancipites olim fuere. De his praestat nunc apposite dicere, idque praesertim propter aliquorum Protestantium errores, et quasdam etiam Theologorum nonnullorum periculosas opiniones. Qui enim Confessionem sequuntur Augustanam et Helveticam, etsi (nunc saltem) recipiant in Canone deuterocanonicos N. T., rejiciunt tamen deuterocanonicos V. T. Anabaptistae vero Matthaei Evangelium, licet protocanonicum, respuunt. Theologi porro nonnulli, etiamsi libros omnes canonicos admittant, adhuc tamen aliquid ponunt discriminis, quod non satis rectum esse videtur, inter protocanonicorum, ac deuterocanonicorum auctoritatem.

Ad rem, de qua agimus, clarius enucleandam exquirere juvat:

1.° Quibusnam inniteretur argumentis Veterum de auctoritate deuterocanonicorum dubium? Ad tria vero dubii hujusmodi fundamenta revocabimus: dubitatum namque est primo, quia deuterocanonici vel ex integro, vel ex parte chaldaice, graece quoque conscripti apparerent, cum lingua hebraica crederetur communis lingua, qua V. T. libri fuissent exarati. Id, ut patet, de V. T. deuterocanonicis valet. Secundo dubitatum est, quia in Hebraeorum Canone non recensebantur, quod pariter de V. T. tantum exigi potest. Tertio tandem, quia in Laodiceno Concilio, cujus acta a Trullano confirmata sunt, et apud aliquos inter Patres, libri illi recepti non erant. Haec omnia, eo maxime attento, quod certa et authentica Ecclesiae de omnium canonicitate definitio vel adhuc desiderabatur, vel saltem ab omnibus non cognoscebatur, incertitudinem pepererunt apud aliquos de deuterocanonicorum auctoritate.

2.° An incertitudo de auctoritate deutero-

canonicorum adhuc probabilis sit, et quonam pacto auferri potuerit? Respondemus autem, incertitudinem hujusmodi nunc locum habere non posse nisi apud eum, qui infallibilitati Ecclesiae judicii fidem non adhibet. Haec enim, ommissis aliis, in Concilio Trid. Sess. 4., enumeratis omnibus tam protocanonicis quam deuterocanonicis libris, canonicos omnes certa, publica, ac solemni pronuntiavit sententia, excommunicationem infligens vel unius cujusque libri parti canonicitatem deneganti. Ecclesia porro Christi, S. Spiritu adjuvante, sine nova revelatione, triplici via detegere potuit, ut ait Bellarminus (*de Verbo Dei lib.* 1. *Cap. X.*), librorum omnium auctoritatem. Primo sententiam veterum Ecclesiarum Apostolicarum consulendo, inter quas Romana principem tenet locum; ex hoc autem sensu divinae traditionis oraculum ipsa conspexit. Iam vero Canon in Trid. relatus cum Canonibus saeculis vetustissimis exaratis in Conc. Carthaginiensi III., Innoc. I. Epist. ad Exup., Gelasii I. Decr. *de libr. sacr.* ut plurima ommittam Patrum testimonia, de quibus inferius, omnino cohaeret. Hic referam tantummodo Concil. Carth. III. sub Siricio an. 397. capit. 47. *Sunt autem canonicae Scripturae: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Iesus Nave, Iudicum, Ruth, Regnorum libri 4, Paralipomenon libri 2., Iob, Psalterium Davidicum, Salomonis libri 5., libri 12. Prophetarum, Isaias, Ieremias, Ezechiel, Daniel, Tobias, Iudith, Esther, Esdrae lib. 2., Machabaeor. lib. 2. Novi autem Testamenti; Evangeliorum libri 4., Actuum Apostolorum liber unus, Pauli Apostoli Epistolae tredecim, ejusdem ad Hebraeos una, Petri Apostoli duae, Ioannis Apostoli*

tres, Iudae Apostoli una, et Iacobi una, Apocalypsis Ioannis liber unus.

Alteram habemus viam a Bellarmino assignatam in conformitate et similitudine librorum, de quibus erat quaestio, cum aliis canonicis libris, quod ex Patrum, et Theologorum Interpretum judiciis investigari potuit.

Tertiam tandem aperit viam veneratio ac fides Patrum et Christianorum erga libros deuterocanonicos aucta. Deus namque per sensus etiam fidelium loquitur, ut ostendunt Theologi. Hac ratione docet Hieronymus (*de Viris Illustr.* in Iacobo), Epistolam Iacobi paullatim, tempore procedente, meruisse vel consequutam esse auctoritatem.

3.º Quid directe urgendum, ut fundamenta dubii circa deuterocanonicos, quaestione prima indicata, labefiant? Ad primum resp., nihil obstare quominus credatur, libros aliquos, vel aliquas librorum particulas chaldaice vel graece fuisse conscriptas, postquam praesertim Hebraei necessarium vitae usum cum Chaldaeis habuerint, aliaeque gentes Hebraeis sint commixtae; qua de causa mutatum quoque putatur Hebraeorum alphabetum, et ideo necesse habebant Hebraei, (quod ex eorum historia apparet) ut aliquis verba, quae legebantur, Scripturae, multitudini explicaret. Clarius id patebit, ubi de lingua textuum Biblicorum. Deinde, pereuntibus autographis, nil mirum, si versiones chaldaicae, graecae, aliaeque tantum superfuerint.

Ad secundum, sive ad librorum omissionem in Canone hebraico reponimus: 1.º Canonem hunc, quem Esdras, ut diximus, exaravit, omnes V. T. libros complecti haud potuisse, cum aliqui post Esdram conscripti sint,

uti Machabaeorum libri, et ex multorum sententia libri quoque Tobiae, Iudith, aliique. 2.° Canonem Hebraeorum deuterocanonicos omisisse utpote eos, de quorum auctoritate adhuc eo tempore dubitari poterat, dum exspectabant *donec surgeret Propheta fidelis.* (1. Mach. IV. 46., XIV. 41.) Id etiam non obscure colligitur ex verbis Iosephi (l. 1. contra Appion. c. 8.): *Infiniti libri non sunt apud nos . . . sed solummodo duo et viginti libri habentes temporis totius conscriptionem, quorum juste fides admittitur . . . Ab Artaxerse vero usque ad nostrum tempus singula quidem conscripta, non tamen priori simili fide sunt habita, eo quod non fuerit certa successio Prophetarum.* 3.° Ecclesia Christi non a Synagoga edocta est, sed a Christo, et ab Apostolis, qui fontes veri, purique sunt Christianae doctrinae.

Laodicenum porro Concilium corruptum facile fuisse malis Arianorum artibus liquet ex iis, quae primo hujus Capitis articulo attulimus. Trullanum Concilium acta Laodiceni quidem confirmavit, sed Carthaginiensium quoque acta simul comprobavit, in quibus deuterocanonici adnumerantur. Praeterea si fides Laodiceno est adhibenda, et Trullano, cur non Carthaginiensibus, Gelasio, Innocentio, aliisque fidem habebimus?

Hic opportune monendum, Ecclesiam Graecorum libris deuterocanonicis fidem adhibuisse, ac Graecos ipsos, qui a Romana disjuncti sunt Ecclesia, synodos duas celebrasse, ut refert Alber, Constantinopoli unam an. 1642. alteram Hierosolymis an. 1672, quibus Helvetiorum dogmata damnarunt, illudque speciatim, per quod Deuterocanonici ab iis rejiciebantur — *quoniam eos tradidisset antiqua consuetudo, seu magis Catholica Ecclesia.*

Quod ad Patres attinet, qui deuterocanonicos libros non acceperunt, sat esse credimus, generatim quaedam adnotare, quin longum auctoritatum catalogum percurramus. Primum animadvertimus, librorum deuterocanonicorum canonicitatem primis Ecclesiae saeculis, quibus Patres vixere, fuisse quidem, ut patet, receptam, sed non ut universaliter cognitam, et solemniter definitam, uti postea in Conciliis Florentino, et Tridentino. Quare sicuti de quibusdam aliis dogmatibus contigit, quae posterioribus saeculis declarata sunt, dum primitus, et ante Ecclesiae definitionem aliquibus non erant probata, ita quoque res se habuit quod ad canonicitatem illam, quae postmodum solum universis innotuit, ac decreta est. Hoc tantum pacto Bellarminus (in fine cap. X. l. 1. cit. loc.) putat Hieronymum excusari posse, qui de canonicitate quorumdam librorum V. T., ut inferius dicetur, dubitavit.

Deinde ex Patribus memoratis sunt non pauci, qui solum asserunt libros quosdam non esse canonicos apud Hebraeos. Enimvero Origenes, ut caeteros silentio praeteream, in Ps. I. inquit, Machabaeorum libros non esse canonicos, sed ibidem diserte addit, loqui *juxta Hebraeos.* Libro autem II. *de Principiis* (c. 1. n. 5.) in Machabaeorum libris veneratur Scripturae auctoritatem.

Epiphanius de Hebraeis l. 1. contra haeres., et in libro *De ponderibus et mensuris*, deuterocanonicos inter Scripturae libros non recenset, sed perspicue loquitur de Hebraeorum moribus, ac ratione.

Hieronymus in Prologo Galeato, libris, qui erant in Hebraeorum Canone, enumeratis, ait: *quidquid extra hoc est, inter apocrypha est po-*

nendum. Aberant autem a Canone illo libri Tobiae, Iudith, Sapientiae, Ecclesiastici, et duo Machabaeorum. Sed l. 2. contra Rufinum mentem suam aperit Hieronymus, ac testatur se juxta Hebraeorum mentem esse loquutum, neque omnia dixisse *in Prologo, brevitati studens, ne non praefationem, sed librum viderer conscribere,* ut ipse ait cap. 9.

Tertio. Patres cum Haereticos aut Hebraeos refellerent, libros deuterocanonicos rejicere aliquando visi sunt ex eo tantum, quod illis uti nolebant vel ad Haereticos coarguendos, desiciente Ecclesiae definitione solemni pro illorum auctoritate, vel ad Hebraeos oppugnandos, qui libros illos non accipiebant. Exemplum ab ipso Hieronymo sumamus. Hic in Praef. ad libros Salomonis de Eccl., et Sap. ait: *Sicut ergo Judith, et Tobiae, et Machabaeorum libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter canonicas Scripturas non recipit; sic et haec duo volumina legat ad aedificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam*. Iam vero Hieronymus idem quo sensu id proferat, satis ostendit in Praef. libri Iudith *cujus* (inquit) *auctoritas ad roboranda illa, quae in contentionem veniunt, minus idonea judicatur.* Quo pacto similia explicari quoque possunt, quae objiciuntur.

Quarto Patribus contra deuterocanonicos allatis, alii quamplures opponi possunt, qui eisdem favent, et quorum testimonia citantur a Bellarmino *De verbo Dei*, a Cano *De Sacra Scriptura*, et a Tournemine in Dissertatione *de Libris Deuterocanonicis* inserta ed. Menochii Venet. 1758. Nos a serie plurimorum Patrum referenda, qui vel de singulis deuterocanonicis, vel de libris in genere Ecclesiae appro-

batione donatis testimonium tulerunt, propterea abstinemus.

Quinto demum Patres et alii veteres eruditi bene multi, qui Canonem ex regulis peculiaribus (veluti ex Epistola Melitonis, vel ex Canone Hebraeorum) definientes, *Deuterocanonicos* excludebant, iidem in aliis scriptis suis traditionem Ecclesiae sequuti, Libros ipsos ut Scripturam divinam saepe saepius allegabant.

IV. Tandem quaeri potest an nunc post Tridentini de Canone decretum, aliquod supersit discrimen inter *Protocanonicorum ac Deuterocanonicorum* auctoritatem? Hugo Grotius, Ioannes Clericus, Iahn, et bene multi e recentioribus Protestantibus putant, deuterocanonicos, ad mores hominum informandos perutiles quidem esse, at Fidei dogmata probari ex iis non posse, neque divinam ipsis inesse auctoritatem. Sed futilem omnino esse distinctionem hanc invicte ostendunt tum loquendi modus Tridentini, quod omnes Scripturae libros indiscriminatim sacros et canonicos pronunciat, ac anathema contrarium sentientibus infligit, tum vana, ac commentitia Theologorum eorum argumenta. Opponunt namque: 1.° in Tridentino definitum quidem omnes libros esse canonicos, at non idcirco divinos. Distinctionem vero istam, quam jampridem protulerat Cajetanus (in fine Comment. libror. Histor. V. T.), jure ac merito irridet Canus (Cap. 11. ad 6. lib. 2.), cum Fideles omnes, Theologi, Patres pro libris *canonicis et divinis* unum ac idem intelligant Quinimo Carthaginiense III. ait: *praeter Scripturas canonicas nihil in Ecclesia legatur sub nomine divinarum Scripturarum.* Objiciunt 2.°: in Conc. Tridentino ex Pallavicino (Hist. Conc. lib. 6.), instituta fuit quaestio, an expediret

duplicem librorum classem distingui, quarum una libros ad populi pietatem promovendam idoneos contineret; eos altera, quibus fidei dogmata innituntur. Hoc quidem verum est, at idem Pallavicinus addit, juxta Patrum suffragium constitutum fuisse, nullum faciendum librorum discrimen, nullumque reapse factum esse. Quid ergo? Opponunt 3.°: ex Patribus colligi duplicem librorum classem. Sed quonam pacto Scripturae libros Patres distinxerint, satis explicavimus Quaesito tertio respondentes.

Negotium in hac re aliquod facessere videtur, quod Canus, qui tam acriter libro jam citato deuterocanonicos tamquam Canonicos defendit, haeresis notam non audeat inurere negantibus canonicitatem librorum Baruch, Tobiae, Iudith, Sapientiae, Ecclesiastici, ac duorum Machab. bene vero aliorum denegantibus canonicitatem. Canum in pluribus citant, laudantque omnes, et merito quidem, inter quos Bellarminus et Suarez, neque hoc titulo eum accusant. Nihilominus Bellarmini, Suarez, aliorumque contraria sententia est, ex anathemate praecipue a Tridentino universim inflicto. Ad Cani defensionem, animadvertendum videtur, aut eum non eamdem tribuisse vim, ac alii, anathemati Tridentini, aut eum absolutam Tridentini auctoritatem non omnimode considerasse, cum mortuus ille sit ann. 1560., scilicet antequam Concilium approbaretur: approbatum namque fuit ann. 1563. Monemus praeterea ex eodem Cano (l. 2. c. 9. Concl. 1.) non eamdem semper fuisse apud omnes significationem vocum *haeresis*, *erronei* et similium.

Art. IV.

Argumenta, et Auctores singulorum librorum recensentur.

Libri Veteris Testamenti.

Genesis.

Primus Liber (quem Hebraei, a prima dictione, ut in sequentibus aliis 4. Moysis libris, vocant בְּרֵאשִׁית *Berescìth*, vel *Berescìd*) dicitur *Genesis*, eo quod sub initium generationem, sive ortum mundi describat, resque insuper gestas per annos 2369; nempe ab Adamo usque ad mortem Iosephi. Narrat idcirco quae contigerunt Adamo, Cain, Seth, Noe, Abraham, Isaac, Iacob et filiis ejus.

Obiter notamus nos in annorum serie computanda sequi Hebraeorum calculum, et communiorem juxta eum supputandi rationem. Caeterum pro accurata magis, ac minuta de his cognitione consule Chronicon Tirini, Notas chronologicas editionis S. Scr. Antonii Vitré, et Calmet.

Exodus.

Secundus: *Exodus* (idest exitus ab Aegypto) apud Hebraeos וְאֵלֶּה שְׁמוֹת *Veellèh Scemòth*, vel *Scemòd*, historiam texit a morte Iosephi usque ad Tabernaculum erectum, per annos 145. Narrat hic servitutem Hebraeorum in Aegypto, eorumdemque liberationem; Legis promulgationem, Tabernaculi structuram, atque erectionem.

Leviticus.

Tertius: *Leviticus*, apud Hebraeos וַיִּקְרָא

Vaicrà, describit ea, quae Levitarum erant, nempe quae spectabant ad sacrificia, oblationes, aliaque divini cultus; festa, distinctionem inter munda et immunda, ipsorumque Levitarum institutionem, ac officia, alia insuper, quae dicta aut facta sunt intra mensem, et dimidium.

Numeri.

Quartus: *Numeri*, (eo quod initio describatur census populi factus a Moyse, et Aaron Dei jussu) apud Hebraeos וַיְדַבֵּר *Vaiedabbèr*.

Liber hic continet res gestas in Deserto, cujus enumerantur 42. stationes. Narrat itaque censum populi, situm et ordinem castrorum, varias insuper leges, uti de oblationibus, de consecratione Levitarum etc.; praeterea varias populi murmurationes, judicium Core, Dathan et Abiron, nec non historiam Balaam, quae omnia complectuntur annos fere 39.

Deuteronomium.

Quintus: *Deuteronomium*, (idest secunda lex) apud Hebraeos אֵלֶּה הַדְּבָרִים *Ellèh haddebarìm*, vel *haddevarim*. In eo repetit ac declarat Moyses quidquid in Exodo, Levitico, et Numeris dictum erat; idque coram filiis eorum, qui post primam legis promulgationem perierunt. Primo fit rerum praeteritarum brevis narratio: exhortatio sequitur ad Legis obsequium, quam diligenter repetit, ac explicat. Deinde res narrat gestas ab initio undecimi mensis usque ad septimum diem mensis duodecimi, anni quadragesimi ab exitu.

Quinque hi libri nomine quoque *Pentateuchi* (quasi quintuplicis id est quinque *Voluminum*, seu *Instrumentorum*) donantur. He-

braei autem eosdem appellant תּוֹרָה *Thoràh*, idest *Legem*. Totus vero Pentateuchus historiam annorum 2552. cum dimidio continet.

Auctor Pentateuchi.

Auctor fuit Moyses. Probatur hoc. 1.° ex quo id exprimatur Exod. XXIV. 4. (1) Deuter. XXXI. 9. (2) In N. T. id ipsum confirmatur ex Ioann. I. 17. 45. (3), et V. 46. (4) ubi Christus ipse compellat Moysem, dum citat Pentateuchum. Probat. 2.° unanimi tum Iudaeorum tum Christianorum consensu; quod argumentum fuse prosequitur Huetius (*Dem. Ev. Prop. IV. c.* 1., *et* 2.). Probat. 3.° ex Tridentino, quod in Canone suo Pentateuchum attribuit Moysi. At Spinosa, Hobbesius, Voltaire (*in Lexico Man. Philosoph.*), ut Scripturae auctoritatem vel ex limine couvellant, Moysem auctorem esse Peutateuchi negant, idque argumentis nullius roboris. Fusam hujusmodi argumentorum explanationem vide apud Calmet *Praefat. in Genes.*, Nonnotte *Lex. Philos. verbo Moyses*. Summa vero eorumdem haec, est.

I. Dubitari jure potest, ajunt, an Moyses extiterit; nam Sanchoniaton, Manethon, Megasthenes, Herodotus Moysem non commemorant. Sed Moysem extitisse, praeter libros sanctos, constans testatur Iudaeorum traditio, consensus Samaritanorum, qui caeteroquin a Iu-

(1) *Scripsit autem Moyses universos sermones Domini.*

(2) *Scripsit itaque Moyses Legem hanc.*

(3) *Lex per Moysem data est . . . . Quem (*idest *Christum) scripsit Moyses in lege.*

(4) *De me enim ille (Moyses) scripsit.*

daeis dissentiebant, uti hostes accerrimi; auctoritas Ethnicorum, Diodori Siculi, Strabonis, Eupolemi, aliorumque. Vide cit. Nonnotte. Ex his porro certior evadit Moysis existentia, quam Cyri, Alexandri et Caesaris.

Quod si qui de Moyse silent, hujus rei caussa est vel ignorantia, vel malitia, vel diversus eorum operum scopus. Argumentum hoc certe negativum est. Manethon tamen (quae Voltaire calliditas est) Moysis mentionem facit apud Iosephum L. 1. c. 28. contra Appionem: *Leges eis* (id est Hebraeis) *composuit* .... *Moyses*.

II. In Deuteron. leges statuuntur a regibus servandae. Ergo regum potius epochae, idest quatuor post Moysem saeculis, referendus est auctor Pentateuchi. At uno verbo Moyses, qui insignis fuit propheta uti ex Deut. XXXIV. 10. (1) habetur, utque eorum eventus comprobavit, quae de captivitate populi, ac sorte praedixerat, praecipue Deuter. XXVIII., Moyses, inquam, futuram inter Hebraeos monarchiam praenunciaverat, pro qua leges indicavit.

III. Sunt quaedam in Pentateucho relata, quae cum post mortem Moysis contigerint, ipse ea scire haud potuit. Hujusmodi est urbs nomine Hebron Gen. XXIII. XXXV., quae eo tempore appellabatur Cariath-Arbe ex Iosue XIV.; urbs nomine Dan Gen. XIV. cum Moysis aetate vocaretur Lais ex Iudic. XVIII. Hujusmodi sunt etiam postremi Deuteronomii versiculi, quibus mors ipsa Moysis describitur. At contra. Sunt aliqui, quibus subscribit Menochius (in Gen. XXIII.), qui dicunt haec pro-

(1) *Et non surrexit ultra propheta in Israel sicut Moyses*.

phetico spiritu fuisse a Moyse conscripta; et mortis historiam, eo consilio ab illo fuisse enarratam, ne Hebraei ipsum crederent raptum. Communior vero sententia est, res, de quibus nunc agitur, additas esse claritatis et perfectionis gratia ab aliis hagiographis, uti Iosue et Esdras fuere. Hoc autem eo facilius contigit, quo probabilius Pentateuchus a Moyse scriptus fuit per modum Diarii, ut de quibusdam aliis libris dicemus, dispositus vero et absolutus a Iosue filio Nun ejus ministro, ut antiquissimus interpres Syrus ad Pentateuchi calcem refert. Additiones vero hujusmodi non impediunt, quominus integer liber Moysi sit adscribendus.

IV. Alium a Moyse auctorem fuisse Pentateuchi perspicue colligitur ex eo quod auctor hujusce libri de Moyse tamquam de tertia persona loquatur, quod auctor idem Moysem vocet *virum mitissimum . . . . fidelissimum* (Num. XII.); quae res cum Moysis modestia haud cohaeret. Sed opponimus, alios quoque de se loqui tamquam de tertia persona consuevisse, ut apparet in Commentariis Caesaris, in historia Iosephi de Bello, et in historia Procopii. Quinimo Christus in Evang. ait de se: *filius hominis* (Matth. VIII.); et in ore Matthaei ipsius dicitur (Matth. IX.): *Iesus vidit hominem.... Matthaeum nomine*. Laudes vero Moysis (ne dicamus additas juxta superius dicta) expressit ipse ad Dei gloriam, et ad aliorum exemplum, ut Ioannes se vocat *discipulum, quem diligebat Iesus,* et ut Paullus visiones, et alia dona referebat.

V. At quomodo Moyses scire certo potuit ea, quae in Pentateucho scripta sunt, quaeque saecula Moyse longe anteriora respiciunt? Unum scilicet ex telis id est, quibus Deistae

Pentateuchi impetunt auctoritatem. Neoterici Theologi quidam, qui verbis venerari testantur Scripturam, re autem insidias eidem minantur, atque eo tendunt occulte, quo palam Deistae intendunt, ajunt Moysem uti caeteros humanos historicos, in rebus enarrandis, quarum ipse non fuerit testis coaevus; antiquitatis monumentis innixum esse: ita Iahnius *Introduct. in lib. V. T.* Michaelis *Einleitung etc.* Eichhorn *Einleitung etc. T.* 2. Horum monumentorum, quibus Moyses fidit, vestigia iidem vario modo perscrutabantur; ac primum: *Diversae documentorum* (verba sunt Iahnii) *inscriptiones, quae in primis cap. Genesis* (ex. gr. II. 4. V. 1.), *recurrunt, monent Lectorem haec totidem antiquiora esse fragmenta*. Inter illa haec sunt: *Istae sunt generationes Coeli, et Terrae etc., Hic est liber generationis etc.*, et similia. Adducunt deinde stili diversitatem, qui, ut ait Iahnius, docet Pentateuchum esse monumentorum collectionem. Hanc porro stili diversitatem ex sequentibus arguunt: Narratur bellum Abraham contra 4. Reges quasi quid stupendum, cum tamen milites fuissent 318., Moyses autem exercitui Israelitarum 600,000. praefuerat.

Cap. V. Gen. texitur Genealogia, ita ut summa annorum cujusque Patriarchae computetur; in Cap. vero XI. ubi Genealogia rursus describitur, summa illa non adest.

Cap. XXIII. multis verbis de agro empto ab Abraham refertur, quod paucioribus verbis expediri potuisset.

Ad Deum exprimendum modo nomen יְהֹוָה *Iehovàh*, modo אֱלֹהִים *Elohìm*, aut aliud adhibetur.

Ommitto plura; haec enim satis sunt. Quid enim? Moyses juxta eos humanus historicus uti caeteri adhibuit monumenta, quae in primis vera monumenta non sunt; nam vel transitionibus quibusdam, uti prima a Iahnio adducta, continentur; vel diversitatibus aut antilogiis apparentibus constituuntur, quae tamen facile in uno eodemque scriptore conciliari possunt, et cum veritate cohaerere. Hujusmodi praeterea monumenta nullius forent auctoritatis, cum ex una parte Moyses apud illos fide per se careat, ex alia monumentorum, quibus usus est, auctoritas desideretur. Ergo id tandem consequeretur, Mosaicam historiam veritatis carere fundamento.

Sed facilius, rectiusque respondemus Moysem rerum plurimarum cognitionem, quae ante ipsum fuere, haurire potuisse ex traditione, quae primis saeculis purior servari poterat apud homines longissimam vitam ducentes. Praeterea quae naturaliter cognoscere Moyses non valebat, ex Dei revelatione intellexit: nemo enim catholicorum inficias ire potest, nisi temere ac impie, hagiographos omnes, quoties opus fuerit, revelatione esse donatos, uti fuse ostendimus ubi de auctoritate, et praesertim de inspiratione Scripturae.

Et sane revelatio aliqua de rebus, quae narrantur in Genesi circa primos quinque mundi dies admittenda est; tunc enim nullus aderat homo, qui eas referre potuisset. Quod si conceditur aliquod alicui revelatum esse, quid est cur Neoterici illi citati renuant Moysi revelationem concedere?

Quae ex artis scribendi inventione, lingua et similibus objici solent, solvuntur partim in decursu Institutionum, partim in *Exercitat. biblic.*

Iosue.

Pentateuchum consequitur Liber *Iosue* יְהוֹשֻׁעַ *Jehoscùah, Salvator.* Continet hic res gestas a Moysis morte usque ad mortem Iosue, quod spatium reputatur circiter annor. 17. Scilicet mortuo Moyse, ne Iudaei sine duce errarent, elegit Deus Iosue (qui Moysis fuerat minister fidelis) in populi ductorem. Hic prius missis in terram Chanaan exploratoribus, instaurata rursus circumcisione, Israelitas in terram illam traduxit, ac pluribus Regibus devictis, qui numero 31. (Ios. XII. 24.) computantur, tandem terram ipsam inter tribus partitus est.

Verba Cap. XXIV. 26. *Scripsit quoque omnia verba haec* (Iosue) *in volumine legis Domini* ostendunt, Iosue auctorem fuisse hujus libri, quem saltem ad modum Diarii, sive commentariorum eum scripsisse concedunt omnes, uti de Moyse.

Librum hunc Iosue habuisse auctorem, confirmant etiam verba Ecclesiastici (XLVI. 1.) quibus Iosue dicitur *Successor Moysi in prophetis* aut potius *propheliis* juxta graecum. Id quoque senserunt semper Iudaei, ut ex Tractatu *Bavà Bathrà* apparet. Et revera liber hic ante Davidem certe scriptus fuit; nam ex Cap. XV. constat, eo tempore, quo scriptus fuit, Iebusaeos adhuc retinuisse arcem Ierusalem, quam solus David ipsis eripuit. Liber idem certo quoque extabat antequam liber Iudicum conscriberetur; nam Caput primum libri Iudicum ea prospicit, quae Cap. XIV. Iosue narrantur de Caleb, ac de Ebron.

Auctor tamen Synopseos inter Athanasii opera, et Theodoretus negant, Iosue fuisse revera hujus libri auctorem. His libenter sub-

scribunt Grotius, Peyrerius, auctor systematis Praeadamitarum, Hobbes, Spinosa, ac Neoterici quidam suspectae fidei, qui libri auctorem ad posteriora saecula pertinere contendunt, idque fortasse ut auctoritas infirmetur ejusdem libri, in quo statio solis, aliaque narrantur prodigia, quae Neoterici illi, et Deistae inficiantur. Argumenta porro, quibus hi sententiam suam roborare conantur, confutatione non indigent, cum parvi vel nullius sint momenti, teste vel ipso Iahnio *Introd. Part. II.*

Nec majorem contra nos habet vim quod liber Iosue dicatur cap. XXIV. *volumen legis*, et loc. cit. Eccli. Iosue appelletur *Propheta*, quae in hunc librum haud apte quadrare posse videntur. Plura namque suppetunt Scripturarum exempla, quibus nomina legis et prophetiae communia ostenduntur libris omnibus sacris. Ita Christus apud Ioann. X. 34. (1), et XV. 25. (2) testimonia vocavit *legis* aliqua, quae ex Psalmorum libro citavit.

Contra nos insuper videntur esse quaedam huic libro inserta, quae solum postea evenerunt, uti aliqua variorum locorum nomina, Iosue mors, et similia. At fidei absonum non est, Esdram vel alium nonnulla addidisse; et sunt, juxta superius dicta, qui opinentur tam Moysen quam Iosue illa, dum adhuc viverent, prophetice scripsisse.

Iudicum.

Liber *Iudicum* apud Hebraeos שֹׁפְטִים *Sco-*

(1) *Scriptum est in lege vestra, quia ego dixi: Dii estis.*

(2) *Ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: quia odio habuerunt me gratis.*

phetim, id est *Iudices*. Post mortem enim Iosue Deus excitavit Iudices, qui populum usque ad Reges rexerunt. Munus eorum praecipuum erat, populi, qui a legibus divinis recedens Gentilium Regibus servire identidem cogebatur, libertatem tueri, bellis praeesse, lites dirimere. Nec tamen dignitate pollebant regia in legibus condendis, vel in diademate, satellitio, aut alio ornatu gestando, neque successione creabantur, sed sola Dei vel populi electione.

Numero quindecim fuerunt: Othoniel, Aod, Samgar, Barac cum Debora, Gedeon, Abimelec, Thola, Iair, Iephte, Abesan, Ahialon, Abdon, Sampson, Heli, Samuel. Ex his Iephte, Abesan, Ahialon, et Abdon videntur a populo electi; caeteri a Deo immediate creati.

Iudicum acta in hoc libro narrantur, exceptis iis, quae ad Heli et Samuelem pertinent, quae in primo Regum habentur. Iudices annor. spatio circiter 356. imperarunt; sed cum historia Heli et Samuelis lib. primo Reg. contineatur, liber hic acta recenset solum ab anno mortis Iosue usque ad annum, quo Sampson mortuus est, quod spatium ab aliquibus putatur ann. 298. ab aliis 317. Porro Hieronymus ad Paullinum ait: *In libro Iudicum quot principes Populi, tot figurae sunt*. Auctor ipsius ignoratur. Plerique putant, Esdram vel Samuelem omnia scripsisse, quae in hoc libro referuntur, diariis singulorum Iudicum collectis; quae diaria olim gubernatores omnes scribebant, uti Caesar commentaria sua; quod de Samuele legimus I. Paralip. XXIX. 29. (1).

(1) *Gesta autem David regis priora, et novissima scripta sunt in libro Samuelis Videntis etc.*

Ruth.

Octavus Liber רות *Ruth* genealogiam texit filiorum Iudae usque ad David, aliquot tamen omissis genealogiis intermediis, ut consuetudo fert Orientalium. Texit autem narrando, quomodo Booz a Iuda descendens genuit ex Moabitide Ruth, Obed, qui Davidis avus fuit. Cum historia haec ad Iudicum tempus pertineat, et cum manuducat ad Davidem, recte liber hic inter Iudicum et Regum libros ponitur. Perutilis porro ille est ad genealogiam Christi ostendendam.

Auctor incertus est. Alii dicunt Ezechiam Regem, alii Esdram, plures Samuelem, quia tunc vivebat, et quia ipse scripsit primum Regum, ad quem dirigitur.

Regum quatuor.

Quatuor libri *Regum;* apud Hebraeos *Samuelis I. II.* hebr. שְׁמוּאֵל *Scemuèl, (postulatus a Deo);* et *Melachìm I. II.* מְלָכִים *Melachìm* a rad. מָלַךְ *Malàch, regnavit.* Sciendum est enim. Samuelem uti Iudicem postremum Heli successisse. Samuelis tempore populus Regem petiit, quem Samuel Dei jussu eidem primum dedit Saulem. Postea jussu ipsius Dei in locum Saulis suffectus est David. Regnaverat Saul ann. p. m. 40. (Act. XIII.). David autem dominatum tenuit ann. pariter 40. Davidi successit Salomon, ejusque filii et nepotes, qui in Iuda regnarunt ann. 430. p. m., nempe usque ad Sedeciam, qui novissimus fuit Rex, ac in Babylonia captivus mortuus est. Schismate vero inter Hebraeos orto, dum Roboam filius Salomonis regnabat, Ieroboam quoque dominari coepit in Israelem,

sive in decem tribus, ejusque posteri sceptrum retinuerunt usque ab Oseam, qui captivus ductus est in Assyriam a Salmanasar. Regni Israelis diuturnitas fuit annor. circiter 256.

Itaque librorum Regum historia per spatium 510. annorum p. m. extenditur a multis. Quae ad Heli, Samuelem, et Saulem pertinent, lib. primo recensentur; quae ad Davidem, secundo; quae ad Salomonem aliosque Reges tum Iudae, tum Israelis, libris tertio, et quarto. Primi duo vocantur etiam libri Samuelis, quia praecipue Samuelis gesta magnum in illis sibi vindicant locum. Libri primus et secundus Regum conscripti creduntur partim ab ipso Samuele (ex quo etiam Samuelis dicuntur), partim a Davide, vel potius a Nathan et Gad prophetis, qui veluti scriptores gestorum Davidis citantur I. Paralip. XXIX. 29. (1). Libri tertius et quartus exarati putantur vel a Ieremia, vel ab Esdra, collectis veterum diariis, caeterisque, quae varii prophetae de variis Regibus scripserant. Sed firmiora desunt de hoc indicia.

Paralipomenon duo.

Libri duo *Paralipomenon*, idest praetermissorum, apud Hebraeos דִּבְרֵי הַיָּמִים *Dibrè*, vel *divrè Hajamìm*, sive *verba dierum*, vel *diarium*, seu *annales*. Hic nonnulla, quae circa ortum, et propagationem Gentis Israeliticae praecipue, in Pentateucho aliisque libris, aut omissa, aut brevius fuerant dicta, repetuntur, et melius explicantur. Accuratissime propterea tractantur

(1) *Gesta autem David regis priora, et novissima scripta sunt in libro Samuelis Videntis, et in libro Nathan prophetae, atque in volumine Gad Videntis.*

ea potissimum, quae ad Genealogias spectant, et ad regnum Davidis. Itemque fusius describuntur multa in libris Regum vix indicata. Ita I. Paralip. XXIX. quantum auri et argenti, aliudve David reliquerit pro aedificatione templi. Ita plura de Salomone, deque aliis Regibus tam Iudae quam Israelis, et historiam complet usque ad reditum Hebraeorum ex captivitate. *Tantus ac talis est liber* (ait Hieronymus in ep. ad Paullinum) *ut absque illo si quis scientiam Scripturarum sibi voluerit arrogare, se ipsum irrideat. Per singula quippe nomina, juncturasque verborum, et praetermissae in Regum libris tanguntur historiae, et innumerabiles explicantur Evangelii quaestiones.*

Apud Hebraeos et Christianos constans fama est, auctorem Paralipomenon fuisse Esdram. Et revera verba hujusce libri postrema eadem sunt ac prima libri primi Esdrae; peculiaris insuper in multis aliis similitudo reperitur, ac praesertim in genealogiis describendis.

Esdrae primus, secundus.

Liber primus *Esdrae* (hebr. עֶזְרָא adjutorium, tutela); secundus *Esdrae* sive potius *Nehemiae* (hebr. נְחֶמְיָה *Dei consolatio* vel *consolator Dei*). Ut argumentum agnoscatur, notetur decem Tribus Israel, quae in captivitatem Assyriacam abductae fuerunt, nunquam, saltem tributim, reversas esse, (de quo vide Calmet Dissert. in Danielem), sed solum Israelitas aliquos libertate donatos fortasse cum reliquis Iudaeis admixtos remansisse. Iudae vero ac Beniamin Tribus post 70 annor. captivitatem reduces factae sunt, libertate a Cyro obtenta. Quae ad Iudaeos spectant post libertatem hanc, conscripta

inveniuntur duobus hisce libris; ac speciatim primus Esdrae ea complectitur, quae contigerunt a libertate donata usque ad reditum in patriam, et ad annum VII. Artaxerxis: alter vero instaurationem urbis Hierosolymorum, reducis populi correctionem, et cultus renovationem narrat.

Primi libri auctor est Esdras, uti ex titulo, sermonisque decursu apparet, in quo Esdras ipse ex prima persona loquitur, praesertim VIII. 1. (1). Esdras autem scriba erat, idest legisperitus, dux populi, qui e Babylonia liber rediit in Chanaan an. VII. Artaxerxis. Idem Sarajae Pontif. filius fuit, ut ex 1. Esdr. VII. 1. (2).

Auctor secundi est Nehemias, uti ex primis verbis libri liquet (3). Hic sacerdos erat ex tribu Levi uti ex 2. Mach. I. 21. (4), pincerna Artaxerxis Babyloniae regis, a quo auctoritatem obtinuit anno regni ejus vigesimo, ut Hierosolymam rediret ad opem Iudaeis ferendam, et ad urbem reaedificandam. Liber hic dicitur etiam Esdrae secundus, tum quia gesta Nehemiae simul et Esdrae complectitur, tum quia apud Hebraeos et Graecos hi duo libri olim uno tantum volumine continebantur. Ab Esdra et Nehemia libri, de quibus nunc sermo est, hebraice scripti sunt, aliquibus tamen chaldaicis partibus, modis, ac phrasibus aspersi, quibus illi in Babylonia assueverant.

(1) *Hi sunt ergo .... qui ascenderunt mecum in regno Artaxerxis etc.*

(2) *Post haec autem verba .... Esdras filius Sarajae, filii Azariae, etc.*

(3) *Verba Nehemiae filii Helchiae etc.*

(4) .... *jussit Sacerdos Nehemias aspergi* (sacrificia) etc.

Extant quoque tertius et quartus Esdrae. Hi quidem ut canonici non sunt ab Ecclesia recogniti, saepe tamen a veteribus, etiam inter Patres citati, eosque commendat a Lapide post 2. Esdrae. Argumentum tertii, qui in aliquibus graecis codicibus primus dicitur, a tempore Iosiae fusius complectitur illa, quae duobus libris Esdrae canonicis scripta sunt, eodem ferme modo, quo Paralipomenon libri ea, quae in libris Regum sunt, prosequuntur. Argumentum quarti respicit multas Esdrae visiones. Loquitur vero tam in tertio quam in quarto ipsa Esdrae persona, cui propterea libri illi adscribuntur.

Varii sequuntur libri, qui acta totius gentis Iudaeorum non referunt, sed virorum quorumdam memorabilium; ac primo.

Tobiae.

Liber *Tobiae* hebr. טוֹבִיָּה *tobiàh* vel *toviàh* = *Bonus Deus* vel = *Bonitas Dei*. Continet hic historiam Tobiae patris et filii, in qua praeclara documenta eximiae pietatis, singularis patientiae, et Dei in suos providentiae, curae filiorum, et caritatis erga proximum exhibentur. Quae hic narrantur, contigerunt partim Salmanasaris Assyriorum regis temporibus, sub quo Tobias cum Israelitis plerisque captivus abductus est, cuique Tobias carus fuit; partim Sennacherib filii Salmanasaris aetate, a quo Tobias ob pietatem in occisorum cadavera, ad necem quaesitus fuit. Communius cum Sixto Senensi creditur, Tobias utrosque hujus libri auctores fuisse, saltem hoc sensu, quod monumenta scripta reliquerint, quibus Esdras aliusve innixus librum exaraverit. Nam Tobias pater usque ad Caput IV. lo-

quens prima utitur persona, ut patet in exemplaribus graecis, syriacis, et hebraicis, de quibus, si oportet, consule Calmet *Prolegom. in Tobiam.* Capite vero XII. 20. juxta Hebraicum et Graecum legimus, Raphaelem Tobiis imperasse, ut totam historiam literis mandarent: γράψατε πάντα *scribite omnia*. Et cap. XIII. 1. juxta Syriacum et Graecum legimus, scriptum a seniori Tobia canticum: καὶ Τωβὶτ ἔγραψε etc. *et Tobit scripsit* etc. Haec autem probant aliqua saltem fuisse a Tobiis conscripta. Hieronymus porro (*Praef. in Tob.*) putat librum hunc chaldaice primum exaratum esse.

Iudith.

Liber *Iudith* (hebr. יְהוּדִית *Jehudìth*, et per crasin *Judith* = *confitens, lavdans, glorificans*) = praeclarum enarrat facinus Iudith faeminae generosae, quae Holofernem interficiendo Iudaeos ab Assyriis liberavit. An hoc contigerit ante vel post captivitatem Babylonicam, et sub quonam Rege, controvertitur. Putant aliqui haec ante captivitatem sub Manasse contigisse, quo tempore Medorum et Assyriorum reges imperabant; aliaque, quae in historia narrantur, juxta eos ita melius consistunt. Bellarminus (*lib. I. de Verbo Dei c.* 12.) huic adhaeret sententiae.

Alii temporibus captivitatem subsequentibus haec assignant, Xerxe regnante, et hoc probabilius creditur: nam 1.° Ioacim Pontifex erat Iudith tempore. Atqui hujus nominis nullus fuit Pontifex praeter Ioacim filium Iesu filii Iosedec, qui post captivitatem vixit: 2.° Cap. V. tamquam recens describitur Iudaeorum reditus e captivitate; et Cap. VI. narratur, Iudaeos non habere reges, sed duces, scilicet Oziam et Char-

mi, cum quibus (non vero cum Manasse) Iudith inducitur consilium suum pertractans. Quod si opponatur, reges hoc tempore defecisse in Assyria et Media, quae in potestatem venerant Persarum usque ad Alexandrum; respondemus Praefectos constitutos a Persis in Assyria et Media facile nomen ac dignitatem regiam usurpare voluisse, et rebellantes appellari unum Arphaxad Medorum regem, alterum Nabuchodonosor Assyriorum regem. Ita explicatur quod de his regibus perhibetur in libro Iudith.

Auctor est incertus, licet aliqui putent fuisse Ioacim Pontificem, Iudith coaevum, ejusque moderatorem. Chaldaice et hunc conscriptum fuisse Hieronymus prae aliis asserit (*Praef. in Iudith.*).

Neoterici illi, qui cum catholicismum affectent, nequeunt auctoritati refragari librorum qui in Canonem relati sunt a Tridentino, libros Tobiae et Iudith aperte rejicere non audent, uti aperte rejiciunt Protestantes. Cum tamen illis libri isti minime arrideant, Tobiae quidem liber, quia prodigia multa refert, quae ipsis invisa sunt; Iudith vero, quia peculiarem involvit difficultatem ad conciliandam cum eo profanam historiam; quid moliuntur? Inter parabolas connumerant Tobiae et Iudith historiam, uti jam prius Paullus Fagius scripser t Tobiae historiam comoediam esse. Eorum argumenta fusius persequi, ac resolvere, a proposita nobis via nimis longe abduceret, cogeretque, ut in quibusdam immoraremur vix alicujus momenti, quorum nil fugit Commentatores. Nobis sat est generatim animadvertere.

1.° Rei ac sententiarum veritatem stare etiam in parabolis, ut in multis Evangelii parabolis patet.

2.° Cum parabolae natura haud cohaerere accuratam descriptionem nominum, personarum, locorum, temporum, etc. quae occurrunt in hujusmodi libris.

3.° Minus etiam cum parabola cohaerere ut actiones in eis relatae pro imitationis exemplis subjiciantur, uti passim Patres faciunt de Iudith, et quod ad multa saltem, de Tobia; imo uti Scriptura ipsa innuit de Tobia (c. II.) *ut posteris daretur exemplum patientiae*.

4.° Discrepantias illas, quibus historiae veritatem evertere contendunt, aeque ipsius parabolae naturae contrarias esse, quae verisimilitudinem postulat.

5.° Consensionem omnium tum Hebraeorum, tum Patrum in hac re, Neotericorum opinioni contrariam, plurimi esse faciendam: quinimo auctoritatem ipsam Ecclesiae, quae hos viros uti sanctos veneratur, quod quidem non ageret si personae illae parabolicae essent.

Esther.

Liber *Esther* (hebr. אֶסְתֵּר a סָתַר *Sathàr* vel *Sadàr latere*: Chaldaice סְתַר *Sethàr* vel *Sedàr* = *opponere*, *contradicere*) = periculum refert Mardochaei, ac totius gentis Iudaeorum, Assuero Persarum rege, et Amano ejus administro. Narrat praeterea quomodo per Esther Mardochaei neptem, sive consobrinam, ipsi Assuero nuptam, Mardochaeus, ac tota Iudaeorum gens a vitae discrimine fuerit liberata, ac Aman, aliique Iudaeorum hostes fuerint confusi.

Cum autem varii fuerint ejusdem nominis Assueri, quaestio proponitur, de quonam hic sermo sit, nec non ad quodnam tempus referenda sit historia. Certa quaestionis resoluti›

adhuc desideratur. Aliqua sunt in hac historia, quae Dario Hystaspi conveniunt, propterea quod de hoc Dario narretur in lib. III. Esdrae, et ab Herodoto lib. 4, ipsum ex India centum viginti septem provincias in ditione sua habuisse, magnumque optimatibus suis instruxisse convivium. Hic autem quartus fuit post Cambysem, regnavitque post Iudaeorum libertatem, ac probabilius est Xerxes, qui ingentem expeditionem in Graeciam suscepit. Nota obiter, persice Assueri nomen significare *principem ducum bellicorum;* Darii vero *coercitorem;* Xerxis *bellatorem*, Artaxerxis denique *magnum bellatorem*. Nomina haec, vel potius agnomina singuli Persarum reges vicissim sibi assumebant, sicuti reges Aegypti nomen *Pharaonis*, et Imperatores nostri *Caesaris* nomen. De his vide a Lapide *Argum. in Esther;* et I. 1; deinde in 1. *Esdr. IV.* 6.

Prima capita, nempe usque ad X, historiam ordinatam texunt, et protocanonica sunt. Caetera usque ad finem fragmenta continent; in quibus dicta pridem repetuntur, et epistolae nec non regia edicta exponuntur. Deuterocanonica ista sunt. Quinimo post Tridentinum de eorum auctoritate dubitarunt adhuc Dupin, et Sixtus Senens. (*Bibl. lib.* 1. *et* 8.) His libenter subscribunt Neoterici quidam quibus fortasse (utpote deismum redolentibus) haud multum arrident stupenda divinae providentiae monumenta quae in Esther libro conspiciuntur. At cum Tridentinum diserte canonicos pronunciet *libros una cum singulis eorum partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt, et in Veteri Vulgata Latina*, quonam pacto catholici de hoc ambigere possint, non apparet. De partibus, addit quidem Sixtus, id est intelligen-

dum, non supposititiis, sed authenticis. At quis judicem constituit Sixtum? Nonne Tridentinum ad Vulgatae codicem appellat? Cujusnam libri incolumis remaneret auctoritas, hoc semel permisso effugio? Partes vero illas in Veteri Vulgata reperit jam ipse Hieronymus, et partes ex eis legit hodiedum Ecclesia Romana in sacris ritibus (Fer. IV. post Dominic. IV. Quadrag. ex Esth. XIV.). Instat Iahnius: Benedictus XIV. opus Sixti sibi dicatum recepit. Sciat tamen Iahnius, jussu Inquisitionis hunc Sixti operis locum expunctum esse, ac in Editione Neap. an. 1742. a Cl. Milante adornata, emendatum apparere, uti Alber testatur. Dupin libello Parisiis edito an. 1693. suam hanc opinionem, ut alia quaedam, retractavit.

Auctor libri reputatur Mardochaeus ipse una cum Esther ex quo legatur cap. IX. 20. *Scripsit itaque Mardochaeus omnia haec, et literis comprehensa misit ad Iudaeos*: et cap. IX. 29. *Scripseruntque Esther. . . . et Mardochaeus etiam secundam Epistolam*: (in his porro epistolis historia tota verisimiliter contenta fuit); denique cap. XII. 4. *Rex autem quod gestum erat scripsit in commentariis; sed et Mardochaeus rei memoriam literis tradidit.*

Iob.

Liber *Iob* איוב *inimicus*: (fortasse quia daemonis, amicorumque suorum inimicitias sustinuit, ut notat Origenes Hom. 14. in c. 11. Iosue). Graphice hic describitur celeberrimum poenarum et tolerantiae, naturae et gratiae, daemonis ac hominis justi certamen, quod pertulit vir ille Idumaeus. Ibidem praecipue disceptatur, an soli peccatores, non vero justi, a

Deo in hac vita calamitatibus afficiantur. Omnia sane praeclara, ut exemplo tum bonis tum malis hominibus sint.

Quod de Iob in hoc libro narratur parabolam fuisse, docuerunt olim Thalmudistae in Tractatu *Bavà Bathrà*, Rabbini, Maimonides, Anabaptistae, Salmasius (apud Frideric. Spanhem. in *historia Iob.*), idque nunc quoque tenent communiter notati saepius Neoterici. Adversus hanc opinionem Huet. etiam disseruit (*Demonstr. Ev. Prop. IV. cap.* 14. *de Iob.* § 4.). Credimus autem ad fallacis hujusce sententiae refutationem sufficere quae supra animadvertimus circa libros Tobiae et Iudith. Addimus tantum, Iob uti personae, quae vere exstitit, mentionem fieri Tob. II. 12. (1), Ezech. XIV. 14. (2), Iacob. V. 11. (3).

Iob ea aetate vixisse, qua Hebraei in Aegypto commorati sunt, sat probabiliter conjici potest, tum quia Theman, ex quo Eliphaz erat, nepos fuit Esau (4), tum quia liber iste anterior putatur lege a Deo data in Sina, cum ejusdem mentio in hoc libro nunquam occurrat, neque aliorum, quae Deus pro Iudaeis fecerat, licet celeberrima, et quorum fama apud exteras quoque gentes facile pervagavit. Id ipsum conjicitur ex genealogia Iob. Hunc enim fuisse Iobab in Genesi XXXVI. 33. (5) memo-

(1) *Hanc tentationem ideo permisit Dominus evenire illi* (Tobiae) *ut posteris daretur exemplum patientiae ejus, sicut et sancti Iob.*

(2) *Et si fuerint tres viri isti in medio ejus* (terrae), *Noe, Daniel, et Iob; ipsi etc.*

(3) *Sufferentiam Iob audistis etc.*

(4) *Hi duces filiorum Esau: Filii Eliphaz primogeniti Esau; dux Theman etc.* (Gen. XXXVI. 15.).

(5) *Mortuus est autem Bela, et regnavit pro eo Iobab filius Zarae de Bosra.*

ratum multi opinantur Patres, et expresse asserit Appendix (apocrypha tamen) Libro Iob apposita in Versione τῶν LXX. Iam vero Iobab ille ex Abraham descendebat per Esau ita ut in genealogia quintus sit ab Abraham, ut ostendit Calmet in Iob. 1. Vide etiam Gen. cit. loc. et 1. Paralip. I.

Major subest difficultas in hujus libri auctore assignando. Vero haud simile videtur multis, Iob inter tot aerumnas librum conscripsisse poeticum. E Patribus multi illius auctorem, cum Tractatu *Bavà Bathrà* Moysen esse dicunt, qui librum ad Hebraeorum solatium scripserit, et modis arabicis repleverit, quibus assueverat per annos 40. inter Madianitas degendo. Quidam librum ipsum Salomonis tempore exaratum volunt, quidam etiam tempore captivitatis ab aliquo Propheta. Alii Iob conscripsisse autumant summam rerum, librumque, qualem habemus, ab alio postea concinnatum. Nil adhuc certi repertum est pro harum opinionum fundamento. Ad stilum quod attinet, ait Hieronymus ad Paullinum: *Prosa incipit, versu labitur, pedestri sermone finitur.* Nimirum, exceptis primis et postremis capitibus, poetice est scriptus, licet metri qualitatem nondum detexerint eruditi. Censent tamen omnes cum Hieronymo gravissimum illud fuisse. Ex multis, quibus scatet liber iste modis arabicis, teste Hieronymo, arabico seu veterum Syrorum sermone conscriptus putatur.

Libri morales consequuntur, ac primo ille, qui historicis proximior est.

Psalmorum.

Liber *Psalmorum* apud Hebraeos סֵפֶר תְּהִלִּים *Sèpher Theillìm*, id est *liber hymnorum*. Est

autem breviarium eorum, quae Deus pro hominibus fecerat, ac simul adhortatio sive incitamentum ad grati animi significationem, et ad alios hujusmodi affectus; varias deinde continet de Christo, ac de Ecclesia prophetias. Hinc Psalmi alii sunt *historici*, alii *morales*, alii *deprecatorii*, alii *prophetici*.

Cum theologorum quorumdam recentium consilium eo spectet, ut nullam intercedere connexionem relationemque inter V. ac N. Testamentum demonstrare contendant, nullumque prophetiae locum relinquant, nil mirum si ab illis denegetur, Psalmos ullam de Christo prophetiam continere. Ita prae aliis Iahnius subdole innuit *Introd. Part. II.* At Catholicus quisque nequit hoc in dubium revocare ob praeclara, quae hac de re N. T. exhibet, argumenta; 1.° enim ait Christus (Luc. XXIV. 44.): *Necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysi et Prophetis, et Psalmis de me*; 2.° saepe in N. T. citantur multa ex Psalmis, quae in Christo implenda erant. Ita illud Psalmi II. 7. = *Filius meus es tu, ego hodie genui te* = de Christo dictum fuisse eruitur ex Act. XIII. 33. (1), Hebr. I. 4. (2). Illud Psal. VIII. = *Minuisti eum paulo minus ab Angelis* = itemque illud Psal. CIX. = *Donec ponam inimicos* etc. = ad Christum spectare ostenditur Hebr. II. 6. etc. (3), I. Cor. XV. 25. etc.

(1) *Quoniam hanc (repromissionem) Deus adimplevit filiis nostris resuscitans Iesum, sicut et in Psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu etc.*

(2) *Tanto melior Angelis effectus (* Filius Dei *) quanto differentius prae illis nomen haereditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu etc.*

(3) *Testatus est autem in quodam loco quis dicens: Minuisti eum paulo minus ab Angelis etc. .. Eum au-*

(1). Illud Psal. XV. = *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* = ad Christum referunt Petrus Act. II. 31. (2), Paullus Act. XIII. (3). Illud Psal. XXI. = *Diviserunt sibi vestimenta mea* = de Christo juxta Matth. XXVII. 35. (4), et Ioann. XIX. 23. (5) dictum fuit. Illud Psal. CIX. 1. = *Dixit Dominus Domino meo* etc. = nedum Paullus ad Hebr. I. 13. (6), sed vel ipse Christus allegavit de se apud Matth. XXII. 45. (7).

Compositi fuerunt Psalmi praecipue, ut in sacris Tabernaculi et Templi solemnibus peragendis canerentur; (vid. 1. Paralip. XVI.) Communis fert sententia, eos fuisse poetice exaratos, quod elicitur e stilo, e cantu et sono instrumentorum (quorum unum Psalterium, a quo nomen Psalmi derivatum est), quibus illi concinebantur. Ratio autem hebraici metri latuit Patres, licet fateantur, uti de Iob diximus, grave illud fuisse.

tem qui modico quam Angelis minoratus est, videmus Iesum etc.

(1) *Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.*

(2) *Providens locutus est* (David) *de resurrectione Christi quia . . . neque caro ejus vidit corruptionem.*

(3) *Posuerunt eum* (Christum) *in monumento . . . Deus vero suscitavit eum a mortuis. . . quod autem suscitavit eum a mortuis, amplius jam non reversurum in corruptionem, ita dixit. . . Non dabis sanctum tuum etc.*

(4) *Postquam . . . crucifixerunt eum diviserunt sibi vestimenta ejus . . . . ut impleretur quod dictum est per Prophetam: Diviserunt sibi vestimenta mea etc.*

(5) *Milites ergo . . . acceperunt vestimenta ejus (et fecerunt quatuor partes etc.) . . . ut scriptura impleretur dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi etc.*

(6) *Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis etc.*

(7) *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus etc.*

Psalmi canonici sunt 150. Notandum est tamen, quamdam existere varietatem in iis enumerandis inter hebraicos codices, Versionem τῶν LXX, et Vulgatam. Scilicet Psalmum IX. in duos Hebraei dividunt, uti et Psalmum CXIII. At in unum colligunt Psalmos CXIV. et CXV., rursumque jungunt Psalmos CXLVI., et CXLVII., unde tandem Psalmorum summa eadem redit utrinque. Ex Psalmis quindecim dicuntur *graduales* sive *graduum*. Putant aliqui hos sic appellari, quia scandendo 15. gradus, qui ad Templum ducebant, canebantur. Chrysostomus in Psal. CXIX. vult potius eos ita nuncupatos, quia a Iudaeis e Babylone redeuntibus cantati sunt. Re quidem vera reditus hic ab Esdra *ascensio* dictus fuit (1. Esdr. I. et VII.) Vid. *De' Salmi Graduali Dissertazione* in opere *Salmi Tradotti da Saverio Mattei. T. II. Torino* 1781.

Psalmorum plerique David habent auctorem, quod et tituli eorumdem indicant, et Davidis ipsius titulus, nempe *Psaltes egregius* (2. Reg. XXIII. 1.). An vero omnes Davidis opus sint, disceptatur inter Patres. Augustinus cum aliis omnes adscribit Davidi, qui interdum alios inducit loquentes, vel appellat solum in titulo, uti cantus adjutores. Notant Patres hi, Psalmos aliquos, uti secundus, titulo carentes, citari tamen interdum in N. T. ut Davidis Psalmos. Hieronymus et cum eo alii putant, Psalmorum aliquos fuisse elucubratos a Mose, Asaph, Ethan, Heman, Salomone, aliove, qui in titulis indicatur. Hac de re addunt, 2. Paralip. XXIX. 30. (1) Davidem una cum Asaph laudari ob Psalmos, et aliquos insuper ex his, de

(1) *Praecepitque Ezechias . . . ut laudarent Dominum sermonibus David, et Asaph.*

rebus agere, quae Davidis tempus subsequutae sunt, uti Psal. CXXXVI. = *Super flumina Babylonis* etc. = qui ad captivitatem refertur. Ab Esdra porro, inquiunt isti, fuerunt in unum collecti.

Proverbiorum.

Liber *Proverbiorum*, apud Hebraeos מִשְׁלֵי *Misclè* apud Septuaginta παροιμίαι *Paroemiae*. In hoc post sapientiae praeconium, et exhortationem, adagia multa sine certo ordine digesta referuntur, eaque sunt sive ethica, sive oeconomica, sive politica, sive theologica; et rursus alia sunt didascalica, alia consolatoria, alia paraenetica.

Auctor censetur Salomon. Et revera liber incipit = מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה *Misclè Scelomòh Parabolae Salomonis* = Deinde 3. Reg. IV. 32. (1). Salomon dicitur locutus tria millia parabolarum. Sunt tamen qui putent aliquam libri partem viris administris, et sociis Ezechiae, inter quos certe Isaias erat, adscribendam esse. Colligunt hoc ex Proverb. XXV. 1. *Hae quoque Parabolae Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiae regis Iudae.* Sed non satis firmum, ut patet, argumentum hoc est.

Ecclesiastes.

Liber *Ecclesiastes*, idest *concionatoris*, apud Hebraeos קֹהֶלֶת *Cohèleth,* quae vox *congregantem* significat. Toto libro concionatur

(1) *Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas.*

auctor de mundi, deque rerum mundanarum vanitate, et ad earum contemptum homines excitat. Thalmudistae in Tractatu *Bavà Bathrà*, Grotius, Neoterici quidam hunc librum Salomoni tribuendum non esse contendunt, eo quod praecipue aliquae voculae in hoc appareant chaldaicae, quae propterea, juxta eorum sententiam aetatem libri Salomoni posteriorem ostendunt. Ita Grotius quatuor, Iahnius (*Introduct. part. II.*) sex hujusmodi voculas studiose recensent. Sed et communius, et probabilius creditur Salomon hujus libri auctor, quod ex libri initio praesertim conjicitur = *Verba Ecclesiastae filii David Regis Ierusalem.* = Liquet deinde ex pluribus libri locis, characteres Ecclesiastae, sive illius qui in prima persona loquitur, Salomonis proprios esse (I. 12.) *Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Ierusalem*. (XII. 9.) *Cum esset sapientissimus Ecclesiastes.* Ad affinitatem porro sermonum hebraici et chaldaici referendae sunt voces quaedam chaldaicae, quae in hunc librum inductae sunt, cum hebraico sermoni peregrinae voces admisceri incipiebant; quod in aliis locis notant eruditi.

Canticum Canticorum.

Idest nobilissimum Canticum, apud Hebraeos שִׁיר הַשִּׁירִים *Scir Hascirim*. In hoc amoris inter sponsos mutua significatio apparet continua, eaque, allegoria ex nuptiis desumpta, exprimitur. Michaelis post Grotium, teste Alber, in suis adnotationibus asseruit, amorem hic describi obscaenum inter sponsum et sponsam. Iahnius contra vult (*Introd. Part. II.*) castum hic cani amorem utriusque sexus ante

matrimonium. Putarunt aliqui, Salomonem ibidem amores suos cum Pharaonis filia indicasse. Quanti porro faciendae sint istae, aliaeque hujusmodi opiniones patet ex Concil. Costantinop. II. (1) et Epist. Pelagii II. Theodorum Mopsuestenum damnantibus anathemate inflicto, eo quod hic quasi delirans pronunciaverit, Salomonem hoc carmine amores suos carnales canere cum uxore sua Æthiopica, vel Ægyptiaca (2). Sanior fuit Hebraeorum sententia, qui sponsi loco Deum intelligebant, sponsae vero Synagogam, cujus electio tamquam desponsatio describitur Ezech. XVI. 8.

Optima vero est eorum sententia, qui sponsi nomine Christum intelligi, Ecclesiam nomine sponsae designari existimant. Ita sentiunt Hieronymus (Epist. ad Paulin.), Augustinus (l. 17. *de Civit. Dei* c. 20.) Ita passim SS. Patres. Sensus hic rationi consonat, quam Scriptura de Ecclesia loquens pluribus in locis servat: (Apoc. XXI. 2.) *Vidi civitatem ..... paratam sicut sponsam ornatam viro suo.* = (XIX. 7.) *Venerunt nuptiae Agni, et uxor ejus praeparavit se etc.* = (2. Cor. XI. 2.) *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* = (Matth. XXII. 2.) *Simile ..... Regnum Coelorum ..... regi, qui fecit nuptias filio suo.* = (XXV. 1.) *Exierunt* (virgines) *obviam sponso et sponsae.*

Et revera in hoc libro interdum sponsa inducitur rustica, interdum principis filia; ali-

(1) *Collat.* 4. *Art.* 68, 69, 70, 71.

(2) Verba Pelagii sunt: *Cum Theodorus Cant. Canticorum vellet exponere, et non ad commenta, sed potius ad deliramenta laboraret, per hunc librum Æthiopissae Reginae blanditum esse professus est.*

quando soror vocatur; epitheta illi adjunguntur, quae, si de carnali sponsa sermo esset, literalem significationem minime patiuntur, uti nasus instar turris, oculi instar piscinae, etc. Sensus itaque praecipuus hujus libri juxta divinum afflatum mysticus est, de Christo scilicet et Ecclesia. Cum hoc tamen alius congruit sensus mysticus, secundarius quidem, sed magis accommodatitius, de Deipara, ac de anima justa; sicuti cum literali quoque de Salomonis nuptiis significatione cohaerere ille potest, quatenus scribendi occasionem, ut aliqui censent, et allegorias Salomon ex illis desumpserit. *Cum enim* (ait Calmet Proleg. in Cant.) *Constant. II. deliria Theodori Mopsuesteni, ejusque in Cantica commentarium damnavit, quo in opere impius ille omnia ad nuptias Salomonis cum filia regis Ægypti devolvebat, imponendum tantummodo fraenum censuit eorum licentiae; qui totos se ad literalem sensum convertunt, neglecto spirituali, quem maxime quaesitum a Spiritu S. constat. Nunquam tamen rejiciendos, improbandosque censet Patres illos ac Interpretes, qui sensu literali ac historico admisso, spiritalem maxime praeferunt, suamque interpretationem Iesu Christo accommodant*. Hoc idem de Pelagii verborum sensu valere potest. Rectius tamen sensum literalem in hoc Cantico illum esse credimus, qui figuratus est ac metaphoricus, ut in omnibus parabolis; atque solum concedendum esse, hic reperiri grammaticalem quemdam sensum de filia Pharaonis, quatenus ad eam grammatice alludat, ut cum dicit (I. 9.) *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te*.

Inquit Hieronymus Prooemio in Comment. Ezech. *Nisi quis apud eos* (Hebraeos) *aetatem*

sacerdotalem ministerii, idest tricesimum annum impleverit, nec principium Geneseos, nec Canticum Canticorum, nec voluminis (Ezechielis) *exordium et finem legere permittitur, ut ad perfectam scientiam, et mysticos intellectus plenum humanae naturae tempus accedat.*

Stilo dramatico conscriptus est, quo personae loquentes ac veluti agentes inducuntur, et quidem, ut eruditi putant, poetice. Auctor Salomon est, uti ex titulo apparet, et ut omnium consensu confirmatur, solis Thalmudistis et Neotericis aliquibus exceptis, propterea quod voculas aliquas chaldaicas habet, ut supra de Ecclesiaste.

Blaterant increduli contra canonicitatem Cantici Canticorum, quia liber hic, inquiunt, ad amorem incitat profanum, et libidinem spirat. Sed si homines scilicet castissimi Ecclesiae auctoritate et Patrum doctissimorum judicio non moventur, si neque auctoritate Scripturae ipsius, quae variis in locis eamdem adhibet connubii metaphoram, uti Isai. LXII. 5.; Ierem. III., Ezechiel. XVI; Matth. IX.; 2. ad Cor. XI.; ad Ephes. V.; notent:

1.° Hebraeorum, sicuti aliorum, ruditatem simpliciorem admittere sermonem sine scandalo, uti asiaticus quidam poeta sublimem expressit theologiam stilo poeseos liberioris. Vide Duclot.

2.° Animadvertant, allegorias fuisse Orientalibus usitatissimas, atque hic allegoriam duci a licito et casto connubio. Unde consequitur tantum, caute librum esse legendum, quod omnes concedunt. Vid. Diss. Küstemacher Profess. Munster., et Euphorbum Melesigenicum (qui creditur *Evasio Leone*) *Prefazione alla Versione della Cantica. Parma* 1800.

Enimvero testantur eruditi, etiam nunc

Arabes, Indos, caeterosque Orientales de suis rebus mysticis loquentes aut scribentes uti saepissime allegoriis ex vino et amoribus, licet vini usus aliquibus ex illis prohibeatur, sicuti Mahomedanis.

3.° Salomonis consilium, ex superius dictis, in hoc libro conscribendo fuisse, ut castissimum Iesu Christi cum Ecclesia et anima justi connubium describeret. Ut ergo recte ille intelligatur, ait Bossuet (*Praefat. in Cant.*): *procul illi, qui terrena sapiunt, animales, spiritum non habentes; adsint casti castaeque, qui sanctum amorem spirent*. Carnales enim homines pro spiritu vivificante occidentem literam legent:

Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis acescit

dixerat jam pridem Horatius.

Duo insuper hic consideranda occurrunt. 1.° Iuxta Hieronymum Salomon videtur in Proverbiorum libro sapientiam docere parvulos, et incipientes: in libro Ecclesiastae virum maturae aetatis, et proficientem: in Cant. Cantic. virum consumatum, et perfectum. 2.° Ex Salomonis libris aliqua reperiuntur in Versionibus, quae in textu hebraico non sunt, eo quod in locis quibusdam paraphrasis potius, quam simplex versio facta esse videatur. Cum porro Vulgata sit authentica ab Ecclesia definita, hinc quae addita in ea apparent, vel fuerunt ab aliis libris canonicis collecta, vel inspirata illis, qui vertentes textum ea addiderunt; vel quae e Textu quidem exciderunt, in Versionibus vero servata sunt.

Sapientiae.

Liber *Sapientiae* tractat de vera Sapien-

tia, ejusque origine, de moribus, operibus, effectibus, et praemiis.

Ex cap. IX. 7. = *Tu elegisti me regem populo tuo.... et dixisti me aedificare templum in monte sancto tuo* = colligunt Patres multi, Salomonem hujus libri auctorem fuisse, quod confirmant ex eo quod in graecis Bibliis inscribatur liber hic σοφία Σαλομῶν = *Sapientia Salomonis* =. Verum alii, et Hieronymus praecipue, Salomoni librum illum non adjudicant, quia veteribus Hebraeis incognitus fuerit, ejusque stilus graecus esse videatur. Probabilius itaque Hieronymus putat eumdem post Alexandrum, cujus successores linguam graecam cum imperio in Iudaeam invexerunt, conscriptum fuisse; et opinantur aliqui auctorem fuisse quemdam nomine Philonis, vel Iesum filium Sirach, qui hoc tempore vivebant. Ita Augustinus (lib. XVII. *de Civit. Dei* c. 20.) *Alii vero duo, quorum unus Sapientia, alter Ecclesiasticus dicitur, propter eloquii nonnullam similitudinem, ut Salomonis dicantur, obtinuit consuetudo: non autem esse ipsius, non dubitant doctiores.*

At in hac sententia quomodo titulus, qui in codicibus graecis apponitur, a fraude excusatur, cum Salomon ibidem uti auctor citetur? Quomodo supra allati textus cum veritate consentire possunt? Respondent aliqui librum hunc tributum esse Salomoni, eo quod ille liber sensus exprimat, qui Salomonis fuerunt. Sed melius alii ex eo, quod Salomon 3000 parabolas locutus sit, quodque de lignis, de jumentis, de volucribus, reptilibus, piscibusque disputaverit (1), colligunt librum hunc partem fuisse

(1) *Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas;.... et disputavit super lignis etc.* (3. Reg. IV. 32. 33.)

adhuc ineditam illorum, in lucem ab aliquo prolatam, sicuti de quibusdam parabolis factum esse a viris Ezechiae expresse narratur Prov. XXV. 1. (1). Hac autem posita sententia, omnia, ut patet, solvuntur. Fuse de hoc Calmet *Diss. in Sapient.*

Libri scopus fuit, ut observavit Hieronymus animos Iudaeorum in vexationum aestu confirmare.

Ecclesiasticus.

Liber hic ita appellatur, vel quia in Ecclesia legebatur, uti placet Augustino, vel ad distinctionem simul et imitationem Ecclesiastae, idest Concionatoris. Moralis Philosophia hic veluti per axiomata traditur, uberiori tamen modo, quam in Salomonis Proverbiis.

Auctor Ecclesiastici fuit Iesus filius Sirach, civis Hierosolymitanus, qui paulo post Alexandrum vixit, circa Ptolomaei Philadelphi tempora. Colligitur hoc ex titulo σοφία Σειρὰχ, ex praefatione, et ex cap. L. 29. *Doctrinam sapientiae et disciplinae scripsit in codice isto Iesus filius Sirach Ierosolymita.* Item ex cap. LI. 1. *Oratio Iesu filii Sirach.* Quod si veteres aliqui illum Salomoni tribuerunt, id forsitan in causa fuit, vel quia Ecclesiasticus Salomonem imitatus est, vel quia ex ipso multa deprompsit, vel quia liber hic, utpote *sapientialis* et moralis, Salomonis libris adjungi solet. Vide Augustinum superius citatum.

Prophetae. (Hebr. נְבִיאִים *Nebîm* vel *Nevîm*).

Etsi Vetus Testamentum omne pro vatici-

(1) *Hae quoque parabolae Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiae regis Iuda.*

nio haberi possit Novi; illudque figura hujus sit juxta Paullum (1. Cor. X.) ac licet prophetiae nomen, ut alibi docuimus, ad omnia fere trahatur, quae spiritu Dei fiunt, tamen nomen hoc viris quibusdam a Deo inspiratis, ut futura, ac ea potissimum praenuntiarent, quae sub Christo essent ventura, peculiari ratione inditum est. Prophetarum libri horum virorum continent gesta et dicta. In illis duplex saepe habetur sensus; primus rem aliquam prophetis praesentem respicit, alter futuram.

Sexdecim sunt Prophetae. Quatuor ex illis majores dicuntur, quia majora illorum gesta ac insigniora fuere, fusioresque elucubrationes; nempe Isaias, Ieremias, Ezechiel, et Daniel. Duodecim minores, nempe Oseas, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias.

Notetur 1.° Cum Ieremia jungi solere Baruch, qui illius fuit scriba, quod etiam alibi innuimus; nec non lamentationes, graece Θρῆνους *threnos* de eversione Ierusalem, deque captivitatis luctu.

2.° Oseam omnium primum prophetare coepisse sub Ozia, Malachiam vero oracula postremum fudisse sub Dario Hystaspe Persarum rege; unde Prophetae omnes 300 annor. spatium complectuntur juxta a Lapide, quamvis juxta aliorum computandi rationem spatium illud haud parum augeatur.

3.° Cum singulorum persequi Prophetarum argumenta nimium esset, generatim animadvertere praestat, homines hujusmodi peropportune a Deo temporibus illis fuisse excitatos, quibus tantopere peccabant Iudaei, praecipue schismatis occasione, totque erant clades ab exteris illatae, qui captivos duxerunt populos, et quando

Messiae adventus appropinquabat. Quapropter eo tendunt potissimum Prophetae, ut peccata arguant, credenda et agenda doceant, utque de Christo futura praenuncient. Singuli Prophetarum libri auctores suos praeseferunt.

De Prophetarum libris animadvertendum quoque est, Theodorum Mopsuestenum, Grotium deinde, tandem Neotericos quosdam ita Prophetarum oracula explicare, ut funditus ea destruant; atque ita, quod multorum nunc consilium est, ut in Scripturarum explicatione supernaturalibus rebus via intercludatur omnis. Errorem autem hunc refellemus ubi ex professo de sensibus Scripturae. Hic verba tantum de uno ex adversariorum effugiis faciemus. Prophetae passim ajunt = *Haec dicit Dominus* = aut quid simile, quod juxta nos divinitatem confirmat oraculorum, quae a Prophetis pandebantur. Ast inquiunt illi, (Vide Iahnium *Introd. Part. II.*) hoc solum, multoties saltem, ostendit eos viros ad Deum cogitationes suas referre, et quidquid in ipsorum cadebat mentem tamquam divinae providentiae consentaneum, ab iis veluti Dei vocem pronunciari. Hoc porro futile omnino esse nemo non videt. Nam si quum dicunt Prophetae = *ait Dominus* = re ipsa Dominus non esset locutus, a mendacio illi excusari nullo modo possent. Imo signum hoc ipsum Deus per Ezechielem (XIII. 6.) dedit Pseudoprophetarum: *Vident vana, et divinant mendacium dicentes: ait Dominus: cum Dominus non miserit eos . . . . . Numquid non visionem cassam vidistis, et divinationem mendacem locuti estis? et dicitis: ait Dominus, cum ego non sim locutus*; et per Ieremiam (XXIII. 16.) Deus monet ne verba Prophetarum audiantur, qui *visionem cordis sui loquuntur, et non de ore Domini*.

Obiter monemus legi utiliter posse articulum hunc = *Les propheties confirmées par les decouvertes des voyageurs modernes le plus celebres*, (*apud Ephemerides : Annales de Philos. Chretienne Paris. Troisieme Année. T.* 5. *Num.* 25. *Juill.*, *et Num.* 26. *Aout.* 1832.

Machabaeorum.

Machabaeus seu Maccabaeus, juxta nonnullos valet *Quis sicut tu in fortibus Deus*, et derivatur a litteris initialibus quatuor vocum hebraicarum מכבי quae idipsum significant nempe:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְהוָֹה *Mi chamòcha baelìm Jehovàh.*

Illud porro uti titulus convenit fortissimis illis viris, de quibus, hic sermo est. Tradunt Hebraei, eam fuisse epigraphem vexillis suis a Machabaeis appositam ac depromptam ab illo Exodi (XV. 11.) *Quis similis tui in fortibus Domine?* Aliis Machabaeus, quod cognomentum proprium Iudae fuit (1. Mach. II. 4.) idem valet ac *Malleus*, *Malleator* sive *Princeps* e vocabulo persico. A Iosepho (*Antiq. lib. XI.*) *Assamonaei* appellantur, qui Machabaei dicuntur. Quatuor habentur libri hoc nomine inscripti, sed duo tantum uti canonici ab Ecclesia accipiuntur. Hisce libris historia resumitur gentis Iudaeorum ab Alexandri Magni temporibus, et praesertim inde a persecutione acerrima Antiochi Epiphanis.

Iuxta rerum gestarum ordinem primo loco collocandus est liber tertius, narrans quae populo Dei contigerunt sub Ptolomaeo Philopatore Ægypti rege, et Magno Antiocho rege Asiae. Secundo loco, qui in Bibliis secundus dicitur, gesta Iudae Machabaei cum Antiocho Epiphane, filio Antiochi Magni complectens. Tertium locum obtinet, qui primus dicitur, quia actis

Iudae gesta Ionathae, et Simonis fratrum, et successorum Iudae subtexit. Quartum locum sibi vindicat quartus, facta conscribens Ioannis Hyrcani, qui filius fuit Simonis fratris Iudae. Soli duo medii sunt canonici; inter quos si primum locum tenet, qui juxta ordinem historiae, ex superius dictis, secundus esse deberet, id vel ex eo fit, quod ille magis completam tradat historiam, scilicet usque ad Simonis mortem, in qua, ut ait Sixtus Senensis (*Biblioth. l.* 1. *de libris Machab.*) omnis canonica Machabaeorum historia concluditur; vel ex eo pendet, quod forsitan prius ille quam alter innotuerit, aut saltem prius ut canonicus habitus sit; vel demum ex alia hujusmodi ratione, ob quam mos invaluit, ut primus diceretur; nec consuetudinem hanc gravi sine caussa Ecclesia perturbare voluit. Primus Machabaeorum canonicus liber a quonam fuerit scriptus, incertum. Plerique opinantur, ejus auctorem fuisse Ioannem Hyrcanum filium Simonis fratris Iudae Machabaei. Hic enim Patri successit in principatu, nec non in pontificatu, et omnibus pene Patris, ac Patrui gestis interfuit. Iosephus porro (lib. 1. *contra Appion.*) ait, curam historiae texendae Sacerdotibus vel Pontificibus fuisse datam. Secundi canonici libri auctor censetur Iudas quidam, qui hoc ipso in libro cap. I. 10; et II. 24. dicitur conscripsisse Synagogae Hierosolymitanae epistolas duas ad Hebraeos in Ægypto degentes. Tunc autem Iudas Machab. mortuus erat, unde Iudas hic alius fuit, et a multis ad sectam Essenorum pertinuisse creditur.

Nota. Quae a morte Simonis usque ad Christum evenerunt, per annos scilicet 130 circiter, a Iosepho petenda sunt, qui ex Pontificum Diariis illa excerpsisse creditur.

Libri Novi Testamenti.

Paucis perstringemus quae ad N. T. libros pertinent, cum hi Christianis magis sint noti, magisque familiares.

Evangeliorum.

Liber hic continet quae Matthaeus, Marcus, Lucas, Ioannes scripsere, ut Christi verba referrent et acta, quibus Ipse nos redemit, docuitque praecepta ac consilia, ita ut Hieronymus Evangelium appellet *Breviarium* vel *Compendium* totius doctrinae, vitaeque christianae. *Evangelium* εὐαγγέλιον dictum est ab εὖ ἀγγελία *bonum nuntium* relate ad eos, qui Messiam exspectabant; scilicet est *Bonum felixque Nuntium adventus I. C.* Per metonymiam vero significat libros sive historias de adventu, factis et dictis Christi. Singula porro Evangelia suum praeseferunt auctorem.

Cum Evangelia testimonium sint luculentissimum Religionis Christianae, nil mirum, si increduli ex una parte contra eorum auctoritatem magno impetu surrexerint, ex alia Apologistae (quibus accensendus erit merito Graveson *de Annis, et Mysteriis Christi*), eorumdem passim texant apologiam. Prae aliis Evangeliorum osoribus notus est ac cognitus Freret, qui asserit Evangelia innotuisse solum Iustini tempore, qui circa dimidium saeculi secundi floruit. At satis celebris est pariter Spedalieri *Analisi dell' Esame critico di Freret*, ubi et solide et erudite hujus hominis machina confringitur, et Evangeliorum auctoritas egregie demonstratur. Nos praecipua delibantes, ne Biblicarum Institutionum provinciam praetergrediamur, haec breviter adnotamus.

I. Parum obtinerent increduli, si Evangelia non essent *Authentica*, quo sensu liber authenticus dicitur ac genuinus, quando illius est auctoris, cui tribuitur. Etsi enim Evangelia non essent Matthaei, Marci, Lucae, Ioannis verum opus, adhuc tamen illa *Veridica* essent. Et quidem eorum, quae in Evangelio narrantur, veritatem non id solum ostendit, quod scripta ea fuerint a testibus idoneis, sed insuper 1.° quod doctrina et historia Evangelii eadem sit ac illa, quae continetur in Epistolis Apostolorum Petri, et Paulli; in Actis Apostolicis a Luca conscriptis; in Epistolis Patrum, qui coaevi Apostolis fuere, ac praecipue Clementis, Ignatii, Polycarpi. Haec omnia perpendenti patebunt, ac dilucide ostendit cit. Spedalieri; 2.° quod historia Evangelii tantum abest ut falsitatis ab Hebraeis, Haereticis, et a multis aliis, quibus illa exosa erat summopere, fuerit accusata, quin immo fidem magnam latamque obtinuit; ita ut si fabula esset, incredibilius aliquid admittendum foret, tantam scilicet fidem fabellae adhibitam esse. Hujusce fabulae inventor, ajebat vel ipse Rousseau in Aemilio, major esset heroe ipso conficto; 3.° quod ex Evangelistis alius alteri non contradicat, consentiat immo quoad rerum substantiam mirifice, quin tamen conspirationis suspicio appareat ex circumstantiis narrationis, aliorumque; 4.° quod historia eadem cum historicis profanis congruat, adeo ut Iustinus, Tertullianus, aliique ad Romani Imperii annales citaverint fidenter incredulos. Consensionem hanc prae aliis Apologistis exhibet Huet. *Demonstr. Evangel.*

II. Evangelia quoque *authentica* esse in eo sensu, ut scripta vere fuerint ab auctoribus, quibus attribuuntur, probatur invicte 1.° ex

Patrum testimonio, qui cum Apostolis vixerunt, aliorumque, qui Patribus illis coaevi fuere. Praeter Iustinum, quem Freret ipse adducit, Polycarpus quoque, qui discipulus fuit Ioannis, afferri potest. Nam Iustinus martyrium subiit an. 163., Polycarpus an. 168. Polycarpus autem quomodo fabulam hujusmodi tulisset ac dissimulasset, si ea vere fabula fuisset? Papias Ioannis discipulus de Evangeliis testimonium affert apud Eusebium (*Hist. Eccl. l.* 3. *c.* 39.); nec non Cajus, sive quis alius Presbyter Romanus, sub finem saeculi II. scribens in fragm. edito a Cl. Muratorio (Dissert. Ant. Ital. T. 3.). De Lucae Evangelio praeterea loquitur perspicue Paullus 2. Cor. VIII. 18. (1), et Ignatius ad Ephes. (2); 2.° ex eo quod Ecclesia uti talia proponat Evangelia. Ecclesiae autem infallibilitatis necessitas, et existentia probari potest aperte, quin ad Evangeliorum auctoritatem confugiatur, sicuti Theologi reipsa demonstrant. 3.° tandem ex eo, quod moraliter fieri non potuisset, ut res hacc et apud omnes et semper primis Ecclesiae saeculis fidem esset promerita nisi ita se haberet; quodque demum Evangelia nullam anachronismi suspicionem praebeant criticae severiori.

Actus Apostolorum, Πράξεις τῶν Ἀποςόλων.

Liber hic Apostolorum historiam complectitur a morte Christi per annos circiter 30. Evangelii porro promulgationem ac propagationem primitus respicit, ideoque Ecclesiae quasi infantiam. Lucas Evangelista hujus libri auctor

(1) *Misimus etiam cum illo fratrem*; *cujus laus est in Evangelio*.

(2) *Ut testatur Lucas, cujus laus est in Evangelio*.

traditur a Hieronymo (*de Scriptoribus Eccle- siast.*), Chrysostomo, aliisque Patribus; et Lucae, qui Evangelium scripserat, quique Paulli comes fuerat, bene omnia quadrant, ac praesertim exordium et stilus.

Epistolae Paulli XIV.

Una ad Romanos; duae ad Corinthios; una ad Galatas; una ad Ephesios; una ad Philippenses; una ad Colossenses; duae ad Thessalonicenses; duae ad Timotheum; una ad Titum; una ad Philemonem; una ad Hebraeos. Harum ordo ex dignitate Ecclesiarum, aut illorum, quibus dirignntur potiusquam ex chronologia desumptus est.

Argumentum Epistolarum in genere est, doctrinam et mores docere Christianos, ita ut quaelibet fere epistola constet altera parte dogmatica, altera morali. Quod ad dogmata spectat, tria praecipue inculcat Paullus, nempe a Christo redemptionem omnem, gratiam, et salutem unice repetendam; Legem Mosaicam per Legem novam abrogari; cavendas esse haereses tunc pullulantes. Relate ad mores, Paullus virtutes commendat non per longos sermones, sed per breves sententias, interdum sine ordine, uti veteres Hebraei consueverant: quod liquet etiam ex libris moralibus V. T.

Ex hisce Epistolis, XIII. absque ullo dubio sunt Paulli, cum nomen Paulli initio praeseferant. Decima quarta, quae ad Hebraeos est, hoc nomen non habet; unde S. Hieronymus scribens ad Paulinum, et clarius in Catalogo Scriptor. Ecclesiastic. de Paullo loquens negat, aut valde incertum habet epistolam illam revera esse Paulli. Alii autem negarunt aperte. Plurimorum vero sententia Patrum hanc etiam Paullo

attribuit, et Petrus ipse 2. Epist. ad eosdem Hebraeos scribens ait: *Frater noster Paullus scripsit vobis*. Tacuit tamen Paullus nomen suum, vel quia Iudaeis odiosum, vel quia ille non eorum, sed Gentium praecipue Doctor erat et Apostolus.

Epistolae Catholicae, sive *Canonicae*.

Una Iacobi, duae Petri, tres Ioannis, una Iudae. Istae demonstrant, et indigitant fidem, legem, Ecclesiam non aliquibus privatis, sed catholicis ubivis locorum ac temporum; unde et *catholicae*, et *canonicae* dictae sunt. Peculiariter vero Iudas totus est in fide orthodoxa, Ioannes in caritate, Iacobus in oratione, et patientia, Petrus in sanctitate fidelibus commendanda.

Frons epistolae primae ostendit, ejusdem auctorem fuisse Iacobum. Cum vero Iacobus Zebedaei filius ac frater Ioannis, mature fuerit ab Herode occisus, ut ex Act. XII., plerique ajunt, Iacobum hunc fuisse Alphaei filium, ac fratrem Iudae Hierosolymae Episcopum. Sero enim Apostoli scripsere, principio soli praedicationi vacantes. Ex Epistolarum Petri initio, atque ex omnium consensu liquet, Petrum vere fuisse earum auctorem. Tres alias ad Ioannem reapse pertinere, apud omnes certum fuit semper, idque ex stilo mellifluo, et crebra, quae in illis fit caritatis exhortatione. Postrema, ut ex initio apparet, Iudam certo habet auctorem.

Apocalypsis, Ἀποκάλυψις.

Idest *revelatio* arcanorum, quae Deus Ioanni patefecit in Patmos Insula, quaeque ipse scripsit septem Asiae Episcopis. Usque ad caput IV. Episcoporum, quibus scribebat, et Ec-

clesiarum mores reprehendit. Deinde res praedicit in Ecclesia futuras, praecipue sub finem mundi. Hieronymus de hoc opere loquens in Epistola ad Paulinum, ait: *Apocalypsis Ioannis tot habet sacramenta, quot verba*. Ejus initium, et communis Patrum traditio satis ostendunt, Ioannem Apostolum et Evangelistam fuisse hujus libri auctorem. Notandum hic, stilum Apocalypsis ab Evangelii et Epistolarum stilo ob materiei diversitatem differre, et in graeco addi = Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ θεολόγου, *Apocalypsis Ioannis Theologi* = ob doctrinae sublimitatem, quam Ioannes hic explicat, non secus ac in Evangelio ab ipso conscripto.

Circa singulorum librorum auctores Tridentini Canon habeatur prae oculis (*Sess.* 4.), ubi non pauci illorum indigitantur auctores. Nobis non admodum immorandum in quaestionibus hujusmodi visum est, de quibus Gregorius in Iob. (c. 1. n. 2.) ait: *Cum ejus rei Spiritum Sanctum auctorem tenemus, cum scriptorem quaerimus, quid aliud agimus nisi legentes litteras de calamo percontamur?*

Art. V.

Quando, et qua lingua singuli libri sint conscripti.

Quando scripti sunt.

Tempus, quo singuli libri conscripti fuerint ex aetate conjicitur Scriptoris, cui liber quique tribuitur. Quapropter cum notum sit quando vixerint Moyses, Iosue, David, Salomon, Isaias etc., maxime si utamur iis, quae de chronologia disseruntur in altera Institutio-

num parte, perspicuum quoque erit, saltem plus minus, quando quisque e V. T. libris fuerit exaratus.

Quod ad libros N. T. attinet, opportunum erit, chronologiam vetusta traditione firmatam hic subjicere, et prout ex Eusebio ac Hieronymo, referunt Lamy, et Vitré in additamentis chronologicis.

Scripserunt anno	*a Passione J. C.*	*Ærae Vulg.*
Matthaeus Evangelium	6	39
Marcus Evangelium	10	43
Petrus primam Epistolam, Paullus 1. ad Thessal.	19	52
Paulo post ad Thessal. scripsit Epistolam denuo Paullus.		
Paullus ad Galatas. Lucas Evangelium	23	56
Paullus primam et secundam ad Corinthios, nec non epistolam ad Romanos.	24	57
Paullus ad Philippenses, ad Philemonem, ad Colossenses, ad Hebraeos	29	62
Acta Apostolorum	30	63
Paullus duas Epistolas ad Timotheum; unam ad Titum. Petrus secundam	33	66
Epistolae Iacobi et Iudae incertum tempus.		
Apocalypsis scripta fuit	61	94
Ioannes Evangelium	63	96
Ioannes Epistolas	65	98

Nota. Tabula haec supponit Christum
natum esse anno 1. aerae vulgaris ac passum
anno 33. Ita plures e veteribus cum Dionysio Exiguo, qui, ineunte saeculo VI., aerae
vulgaris auctor fuit. At juxta meliores chronologos error annorum quorumdam, puta 4.,
in hac aera determinanda intercessit; ita ut
Christus natus vere sit quadriennio ante
annum, qui dicitur primus aerae vulgaris.
In epochis ergo superius descriptis aerae
ejusdem subducendi sunt e qualibet cifra
anni 4., ac proinde sic emendandae:

Matth. Evangelium	6	35
Marc. Evangelium	10	39

Vide Graveson *De an. et myster. Christi Dissertat. VI.*

Qua lingua conscripti.

Quod ad linguam, qua Scripturae Sacrae libri a suis auctoribus conscripti fuerunt, praeter ea, quae superiori articulo obiter indicavimus, praestat et hoc loco V. T. libros a libris N. distinguere. Plerosque V. T. libros hebraice scriptos fuisse unus est Patrum et Eruditorum omnium sensus; idemque a Textu hebraico Protocanonicorum superstite comprobatur. Dicimus porro *plerosque*, non omnes; nam

Chaldaice haec sunt scripta: = Danielis a cap. II. 4. usque ad finem cap. VII.: = 1. Esdr. a cap. IV. 8. usque ad cap. VI. 19.; a cap. VII. 11. usque ad vers. 27. = Ieremiae versus 11. cap. X. = Libri Tobiae, et Iudith. = Cognoscitur hoc partim ex Textu ipso superstite et stilo, partim ex Patrum testimonio, ac praesertim ex Praefationibus Hieronymi.

Syriace vel arabice scriptum colligunt aliqui librum Iob ex modis syris et arabicis, quibus ille scatet, atque ex eo, quod Iob, cui librum non pauci attribuunt, regionem illam juxta eos incoluerit, in qua illae linguae vigebant. Alii putant lingua peculiari Idumaeae librum scriptum esse, ubi scilicet erat terra Hus, licet alii terram Hus intelligant amoenissimam Damasci vallem, cujus incolae Semitae (Gen. X. 22. 23.) sub nomine Hus commemorantur, et a Ptolomaeo (Geogr. V.) *Uzitae* nuncupantur. Censent tamen alii potuisse ab aliquo, puta Moyse, librum hebraice conscribi, servatis linguae idiotismis, quibus primitus historia a Iob, vel ab alio fuit exarata, vel idiotismis ipsis a Moyse adhibitis, cum in Arabia XL annos commoratus eosdem ediscere potuerit. Monet hic Sanctius (*Prol. VIII. in Iob.*),

sermonem syrum, de quo mentio fit, illum esse, qui Syriae Israelitis proximae fuit proprius, non vero alium, qui postea ex hebraico et chaldaico simul idiomate coaluit post captivitatem, quique veteribus ignotus fuit.

Graece scripta sunt haec: == Sapientia, et II. Machab. == Pars Esther deuterocanonica ex hebraico in graecum translata fuit a Theodotione juxta Origenem Epist. ad Iulium Africanum.

Nota 1.° Quid causae fuerit, cur aliqua scripta sint chaldaico, alia graeco sermone, ex hoc colligitur, quod ille apud Hebraeos captivitatis occasione, iste vero propter Graecorum in Syria, et Ægypto dominationem invaluerit.

Nota 2.° Libri isti, aut eorum partes chaldaico, graeco, aliove, praeter hebraicum, sermone conscriptae, nunc non extant, textu eorum pristino. Si quis videtur exstare, uti liber Tobiae chaldaice scriptus, ille versionem potius reddit criticorum judicio. Textus hi periere, partim quia plerique eorum deuterocanonici apud Hebraeos Palaestinos fuerunt, unde non magna servabantur cura, et extra canonem illorum erant; partim quia Christiani etiam Palaestini linguam hebraicam pariter et chaldaicam mature cum graeca commutaverunt; partim quia linguae hujusmodi, non statim, sed solum post multum temporis spatium, inter Hebraeos vernaculae factae sunt. Re quidem vera quando vulgaris esse cepit graecus sermo, usitatissima quoque evasit Versio graeca τῶν LXX., uti videbimus deinceps.

Nota demum 3.° Negotium nonnullis facessit, partes librorum aliquas diversa lingua conscriptas esse ac reliquae, quibus libri iidem constant, partes. At rem bene perpendenti patebit, partes illas vel res continere exteris in-

scriptas, ut in Esther sunt epistolae ad Iudaeos in Palaestina missae, et in Daniele visiones Regis, aliaque, quae utiliter Chaldaeis ipsis innotescere poterant; vel versiones potius esse, uti de versiculo Ieremiae, quem credi vix potest in uno versiculo ab hebraico sermone, quo in caeteris usus erat, recedere voluisse. Menochius tamen opinatur Ieremiam scribere potuisse chaldaice versiculum illum vel ut Caldaeos ipsamet eorum lingua edoceret, vel ut ipsos, eorumque Deos irrideret. Nonne fit saepe, ut vel in nostris libris aliqua misceantur diversi sermonis?

Novi T. libros omnes latine conscriptos fuisse censuit Harduinus in suo N. T. Commentario: at ipse fuit opinionis hujus sectator primus et ultimus. Nec immerito sane; omissis enim aliis, qua de causa juxta hanc sententiam Damasus Hieronymo mandavit, ut codices ex textu graeco emendaret? Communis est Patrum et Eruditorum sententia, uti videre est apud Bellarminum (*De Verbo Dei* lib. 3. cap. 7.) omnes generatim N. T. libros graece fuisse scriptos. Quaestiones tamen sequentes de Evangelio Marci, de Evangelio Matthaei, deque Paulli Epistola ad Hebraeos instituunt aliqui.

Evangelium Marci latine exaratum fuisse putarunt quidam cum Baronio, eo quod Venetiis latinus asservetur codex, qui vulgo creditur autographus Marci, licet erosus ita ille sit, ut legi omnino nequeat. Sed horum opinio haud satis firmo inniti fundamento ostendunt hoc pacto Bianchinius ex litteris Laurentii de Turre, et Dobrowskius in fragmenti illius codicis descriptione. Extabat Aquilejae Codex ms. quatuor Evangeliorum. Ab illo avulsi sunt duo *quaterniones*, in quibus pars Evangelii Marci, et a Nicolao Patriarcha Carolo IV. Imperatori donati,

qui illos Pragae collocavit. Reliqui quinque *quaterniones* temporum vicissitudine asportati primum Forumjulii, tandem Venetias, Mocenico duce, translati sunt ann. 1420. Iam vero detectum est, *quaterniones* Venetos unum cum Pragensibus volumen efficere; ex Pragensibus vero adhuc illaesis liquet contineri ibidem Marci Evangelium prout in nostra Versione Vulgata legitur. Nil ergo inde concludi jure potest. Haec ex Alber retulimus.

Quod ad Matthaei Evangelium, Cajetanus, Erasmus, Vizer, multi etiam inter Protestantes censuerunt scriptum illud graece fuisse, idque rationibus infra adducendis. Protestantes porro eo consilio id volunt, ut textui graeco, quem habemus, cuique unice adhaerere cupiunt, Traditionis et Ecclesiae auctoritate rejecta, majus auctoritatis pondus accedat. Plerique vero probabilius credunt, Evangelium illud hebraice conscriptum; nam 1.° id testantur Patres e primaeva Ecclesia, quando nempe veritas hujusmodi facile constabat. Ita Hieronymus (*Praefat. in Evang. ad Damasum*): *De novo*, inquit, *nunc loquor Testamento, quod graecum esse non dubium est, excepto Apostolo Matthaeo, qui primus in Iudaea Evangelium Christi hebraicis litteris edidit*. Ita etiam Papias (apud Euseb. *H. E.* lib. 3. c. 39.), Irenaeus (lib. 3. *contra haer.* c. 1.), Augustinus (lib. 1. *de Cons. Evang.* c. 1.). 2.° notat Hieronymus (*Catal. Vir. Ill.*) Matthaeum citare loca V. T. ex textu hebraico, cum alii utantur versione graeca τῶν LXX.

At opponunt 1.° Veteres Patres testimonio Papiae innixos esse qui tamen ab Eusebio traditur mediocris ingenii; quod ex illius de millenario regno opinione confirmatur.

Respondemus, Papiam mediocri licet praeditum ingenio, facile potuisse rem hanc, quae continetur facto, cognoscere. Deinde quomodo probatur Patres omnes Papiae unice inhaesisse? Et sane Hieronymus (*De Vir. Illustr.*) testatur, suis se oculis in Bibliotheca Caesareensi hebraicum Matthaei Evangelium vidisse.

2.° Apud Matthaeum adnectitur interpretatio verborum, quae occurrunt, hebraicorum; quod ibidem agi de aliena lingua ostendit. Ita de Emmanuele I. 23.

Respondemus, interpretationem illam ab Interprete graeco vel latino factam esse, sicuti Hieronymus addidit in Gen. XXXV. 18. de בֶּן־אוֹנִי *Benoni* = id est, *filius doloris mei* = de בִּנְיָמִין *Beniamin* = id est, *filius dexterae* = Exod. XII. 11. de פֶּסַח *Phase* = idest, *transitus Domini* = licet liber Genesis aeque ac Exodus certo hebraice sit conscriptus.

3.° Evangelistarum aetate Hebraei omnes graece loquebantur, et hebraica lingua mortua veluti erat. Ergo credi non potest Matthaeum hebraice scripsisse. Sed extinctam tum temporis non fuisse Hebraeorum linguam patet ex eo, quod de Paullo in seditione Hierosolymitana dicitur Act. XXII. 2. *Cum audissent quia hebraea lingua loqueretur ad illos, magis praestiterunt silentium*. Quinimo quaesivit Tribunus Romanus olim a Paullo (Act. XXI. 37.) num sciret loqui graece? Et revera etiam nunc Hebraei agnoscunt, coluntque hebraicam linguam. Vide de Rossi, *Della Lingua propria di Cristo*. Parma 1772.

Quo loco ut fides claritasque superius dictis accrescat, addimus Matthaeum eruditorum

judicio probabiliter Evangelium suum scripsisse sermone non quidem puro et veteri hebraico, sed eo, qui Christi tempore in consuetudinem venerat, chaldaicis modis commixto, quemque appellant *Syrum* aut *Hierosolymitanum*, vel *Syro-Hierosolymitanum*. Litteris tamen, juxta Hieronymum, hebraicis Matthaeus usus est, ut apparet ex loc. cit. Praef. ad Damasum; et advers. Pelag. lib. 3. c. 1. ubi de Evangelio Matthaei ait: *chaldaico syroque sermone, sed hebraicis litteris scriptum*. Vide supra ubi de Iob.

De Epistola Paulli ad Hebraeos magis ambigitur. Exaratam illam esse hebraico sermone putarunt Clemens Alexandrinus apud Eusebium (*H. E.* lib. 6.), ipseque Eusebius (*H. E.* lib. 3. c. 38.): Hieronymus etiam (Catal. voce *Paullus*) id ipsum suspicari saltem ostendit; atque ad hoc confirmandum animadverti solet, epistolam hanc ad Hebraeos missam esse, ideoque hebraice conscriptam. At potius graeco sermone scriptam, multi credunt, idque

1.° Quia vel ipse Hieronymus (*Praefat. in Evang.*) ab omnibus N. T. partibus graece exaratis (uti ex ipsius verbis supra allatis) excipit solum Matthaei Evangelium.

2.° Quia eruditorum judicio stilus Epistolae ad Hebraeos disertissimus est, ac magis redolet graecum, quam hebraicum sermonem.

3.° Quia loca in hac Epistola ex V. T. citata juxta graecam Versionem τῶν LXX. semper allegantur, contra id quod in Matthaei Evangelio fit, quod textum hebraeum sequitur juxta superius notata.

4.° Tandem corruere adversariorum argumentum videtur ex eo desumptum, quod Paullus ad Hebraeos scribens hebraice debuerit scribere. Nam ii, ad quos Paullus scripsit iidem

sunt, ac illi, ad quos Petrus primam et secundam scripsit Epistolam. Enimvero 2. Petri III. 1. dicitur: *Hanc ecce vobis... secundam scribo epistolam*. Quare ambae Petri Epistolae ad eosdem datae sunt. Datae sunt vero ad Hebraeos; nam initio primae habetur: *Electis advenis dispersionis Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae, et Bithyniae*, idest Hebraeis dispersis, quibus etiam scripsit Iacobus, ut ex ejus Epistola patet, quorumque, Petrus specialis erat Apostolus. Iam vero ad eosdem scripsit Paullus, ut ex 2. Petri III. 15. apparet: *Sicut et charissimus frater noster Paullus.... scripsit vobis*, quod de Epistola ad Hebraeos explicatur communius per Interpretes, quam solam dedit Paullus ad Hebraeos, et in qua eadem inculcantur ac in Petri Epistolis.

Hisce positis, dico: Paullus ad eosdem scripsit, ad quos Petrus: Ergo uti Petrus, ita et Paullus graece potuit scribere. Rursus: Paullus uti Petrus scripsit ad eos, qui per Asiae provincias extra Palaestinam dispersi erant: At his familiaris magis erat graecus, quam hebraicus sermo: Ergo ex eo quod Paullus ad Hebraeos scriberet inferri nequit hebraice illum scripsisse.

Proprietates autem graeci et hebraici sermonis, quae in sacris litteris occurrunt, habes in Dissertatione de Idiotismis, secunda Institutionum Parte.

Art. VI.

De Stilo Scripturae Sacrae.

Cum vetus sit, nec paucorum querela de Scripturae sermone rudi ac ineleganti, praestat

pauca saltem de illius 'stilo adnotare, quae e Du-Hamelii Prolegomenis decerpsimus, nec non a Boyle, qui etsi Protestantibus addictus, optime tamen argumentum hoc petractavit. De hoc multa etiam apud Rollin *Belle Lettere T.* 2., et aliqua apud Longinum *De sublimitate etc.*

I. Stilus ille contemnendus non est, qui congruentem orationis formam proposito fini seligit. Hujusmodi autem est stilus Scripturae. Ubi enim de sacrosanctis Religionis nostrae mysteriis agitur, propria ac theologica diceudi ratione in Scripturis ea exponuntur, uti in Evangeliis praesertim apparet. Exemplo sit initium Ioannis. Cum Deus leges constituit, ut in quatuor posterioribus Pentateuchi libris, quando nempe sermonis elegantia inutiliter quaeritur, perspicuitas sermonis eminet, elucetque legem dantis majestas juxta materiae convenientiam. Exemplum in Decalogo habemus. Ubi animi ad aliquid inducendi, et permovendi sunt, tum eloquentiam non fucatam, sed veram et divinam prorsus habet Scriptura, ut in Prophetis videre est, et praesertim in Isaia, in Psalmis, in Canticis, in illo praecipue, cujus initium = *Cantemus Domino etc.* = et in Epistolis Paulli.

II. Scripturarum stilus, praeter finis congruentiam, ad personam loquentis quoque accommodatur, nempe est Deo loquente dignus. Earum enim stilus cum simplicitate summa vim conjungit stupendam: ex. gr. *Ibi crucifixerunt eum*. Iungit et summam majestatem, uti: *In principio creavit Deus Coelum et Terram*: = *Fiat lux, et facta est lux;* adeo ut inter Dei operationes et Scripturae locutiones mira intercedat tum simplicitatis tum magnificentiae consensio.

II. Scripturae stilus commendari potest

rursus ab ejus divina efficacia. Et revera quam pauci alicujus aut philosophi aut oratoris lectione probi facti sunt? Quot e contrario viros probos, sanctos ac martyres, divina aspirante gratia, Scripturae lectio effecit? In profanis scriptoribus materia plerumque sermonis copiae cedit; in sacris contra, vincit orationem materiae dignitas. Id ostendere visus est Paullus (1. Cor. II.) *Et sermo meus, et praedicatio mea, non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis:* et paulo post: *Quae et loquimur non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina spiritus.*

At Scripturam accusant aliqui eo quod inutilia quaedam in ea narrentur, uti nonnullae leviores rerum gestarum circumstantiae. Ista vero sunt instar plumarum, quae sagittis aptari solent, quaeque licet non feriant, attamen sagittae in scopum perducendae inserviunt, ejusque dirigunt motum. Praeterea, etsi multa multis videantur inutilia, non tamen id omnibus; nosque ex eis non pauca cognoscimus, quae pium doctumque lectorem monent sapienter. Vide quae dicta sunt de Scripturarum auctoritate.

Accusant alii frequentes repetitiones, sive ταυτολογίαν *tautologiam*; sed haec magnam persaepe habent vim ad res magni momenti inculcandas, atque altius animis imprimendas, fere ut clavus repetitis ictibus altius infigitur.

Alii accusant sermonis duritiem, et inelegantiam. Verum animadvertant hi: non Scripturarum textus a nobis legi, sed versiones, quae multum gratiae et elegantiae amittunt, uti de tabulis non raro fit in archetypi alicujus similitudinem depictis. Sermonis deinde elegantia

non eadem est Orientalibus ac Europaeis. Illorum oratio tropica est atque figurata; parabolis abundat; abruptum plerumque est eorum dicendi genus, quod magniloquentiae inservit; quae sermoni desunt, conjecturis supplenda relinquunt; transitiones, ac orationis nexus parvipendunt: hinc ordo interdum minus perspicitur. Ordo tamen, licet occultus, habetur, resque colligatae sunt perinde ac pretiosae gemmae simul junctae per filum interius eas connectens. Eloquentissimi sane sunt Pindarus et Horatius, licet in eorum Odis sermonis contextus difficilis admodum sit: eloquentia scilicet est instar vestium, quae pro varietate rerum, regionum, ac temporum variantur.

Obscuritatem denique Scripturae accusant; sed de hoc, ubi ex professo de Scripturae obscuritate Diss. III.

DISSERTATIO II.

DE TEXTIBUS AC VERSIONIBUS BIBLIORUM.

CAPUT I.

DE TEXTIBUS VETERIS AC NOVI TESTAMENTI.

Art. I.

De integritate et auctoritate textus veteris Testamenti.

Notandum 1.° Bibliorum editionem, uti cujusvis libri, ea ipsa lingua, iisque verbis, (quamvis characterum *forma* temporis progressu immutari potuerit) quibus fuit exarata, *Textum* appellari. Hic dicitur *autographus*, si illemet sit, quem Auctor scripsit: *apographus* si ab autographo immediate vel mediate sit descriptus. Bibliorum vero editio juxta aliam linguam, sive verba alterius linguae, quae originalem exprimant textum, dicitur *Versio*.

Notandum 2.° dictum jam esse (Dissertatione praecedente Cap. III. Art. 5.) qua lingua textus V. T. conscriptus fuerit: nunc autem inquirendum esse, an textus, quem modo prae manibus habemus, fuerit corruptus.

Notandum 3.° varias esse de integritate textus V. T. opiniones.

Ex Novatoribus multi, quibus recentes Biblici ultro adstipulantur, odio praesertim Editionis Vulgatae, integerrimum illum volunt. Qui tamen omnium recentissimi sunt et textum negligunt, et Deismum tandem profitentur.

Inter Catholicos aliqui, uti Canus (lib. 2. c. 13. *de locis Theolog.*), Morinus (*Exerc. bibl.* 1.), Peyronius (*Défense de l' antiquité* c. 4.), Vossius (*Synt. de* 70. *Interpr.* c. 9.), Salmeron (*in Proleg.* 4.), Serarius (*Proleg.* c. 11.) putant, Scripturarum multa loca studiose fuisse a Iudaeis depravata. Hi vero Patrum testimonio ac Iustini in primis (*Dialog. cum Triphone*), opinionem suam fulciunt.

Alii autem errores solum aliquos leves in textum irrepsisse existimarunt, ita ut nil contra fidem aut mores immutatum fuerit, vel magna quod ad alia inducta fuerit corruptio. Ita prae aliis Bellarminus (de *Verb. Dei* l. 2. c. 2.), Walton (*Prol.* 7.), Du-pin (l. 1. c. 4.). Pariter et hi opinionem suam roborant Hieronymi et Augustini auctoritatibus, quas infra adducemus.

Nobis probabilius in primis asserendum videtur, V. T. textum non fuisse substantialiter corruptum juxta sensum paulo ante cum Bellarmino aliisque enunciatum, idque cum allatis Doctoribus probatur hisce argumentis.

I. Praesumpta Scripturarum corruptio vel ante Christum facta fuisset, vel a Christi aetate ad Hieronymi tempora, vel ab istis ad nos. Non primum; quia Christus et Apostoli de hoc nunquam asseclas suos monuerunt, nunquam de hac re Iudaeos objurgavere, immo ipsos saepe saepius ad Scripturas tamquam ad certissimam regulam generatim provocabant. Ita Ioan. V. 39. (1); Matth. XXIII. 1. etc. (2); 2. Cor. III.

(1) *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere, et illae sunt, quae testimonium perhibent de me.*

(2) *Tunc Jesus locutus est .... dicens: super cathe-*

15. (1), Act. XIII. 16. etc. (2); speciatim vero Matthaeus semper V. T. loca juxta hebraicum textum citat. Non secundum; Hieronymus enim eodem modo loca V. T. citat et explicat, quo Christus et Apostoli citaverant et explicaverant; qua ex re liquet codices, qui tempore exstabant Christi, eosdem usque ad Hieronymi tempora exstitisse. Deinde inter Hebraeos, qui Christiani facti sunt, fuerunt hebraici sermonis periti, ut de Hegesippo narrat Eusebius (*H. E.* lib. 4. c. 22.) Id ipsum de eodem Hieronymo, de Origene constat, deque tot aliis verisimile est. Hi autem fraudem, si qua fuisset, ex veterum exemplarium collatione detexissent. Tandem si Hieronymi aetate corruptus fuisset hebraicus textus, nullius esset auctoritatis Versio a Hieronymo facta juxta eumdem textum, ac proinde vel ipsa Vulgatae editio ex illa probabiliter confecta, uti dicemus postmodum. Ad horum, quae hactenus dicta sunt, robur audiatur ipse Hieronymus (*Comm. in Cap. VI. Isaiae*): *Quod si aliquis dixerit hebraeos libros postea a Iudaeis fuisse falsatos, audiat Origenem, qui in octavo volumine Explanationum Isaiae huic respondet quaestiunculae, quod nunquam Dominus et Apostoli, qui caetera crimina arguunt in Scribis et Pharisaeis, de hoc crimine, quod erat maximum, reticuissent. Si autem dixerint post adventum Domini Salvatoris, et praedicationem Apostolorum libros he-*

dram Moysi sederunt Scribae et Pharisaei: omnia ergo quaecumque dixerint vobis servate et facite.

(1) *Sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses etc.*

(2) *Surgens autem Paullus.... ait: Viri Israelitae, et qui timetis Deum audite: Deus plebis Israel elegit Patres nostros, et plebem exaltavit etc.*

braeos fuisse falsatos, cachinnum tenere non potero, ut Salvator Evangelistae, et Apostoli ea testimonia protulerint, ut Iudaei postea falsaturi erat. Neque tertium, idest corruptos libros fuisse temporis spatio Hieronymum inter et nos; nam hoc falsum evincitur ex congruentia, quae apparet Versionis a Hieronymo confectae cum hebraico textu, quem nunc habemus a Iudaeis librariis nostris servatum.

II. Summa tum veterum tum recentiorum Iudaeorum erga Scripturam religio omnem corruptionis suspicionem aufert. E Iosepho enim, ex Rabbinis, aliisque Hebraeorum scriptoribus discimus, Biblia ab illis veluti numen coli, et textum corrumpere, malo quocumque alio pejus dijudicari. Masorethae autem eo usque diligentia pervenerunt, ut versiculos, verba, et litteras cujuslibet canonici libri enumeratas servarent. Hisce positis, quis non videt, fieri omnino non potuisse, ut sive malitia sive ignorantia textus, quod ad substantiam, adulteraretur? Nil ergo mirum, si, referente Eusebio (lib. 8. *de Praeparat. Evang.*), Philo asserat, ne verbum quidem ad sua usque tempora, spatio annorum bis mille in textu mutatum fuisse.

III. Si Iudaei Scripturas adulterare Religionis odio voluissent, certe praecipua sustulissent vaticinia, ac ea maxime, quae Messiam respiciunt. Hoc autem non fecerunt. Constat enim ex Theologia dogmatica, vaticinia juxta hebraicum textum a graecis atque latinis non discrepare, interdum etiam illa Christianis magis suffragari: ex. gr. illud Isaiae (LIII. 4.) *Percussum a Deo et humiliatum*, in hebraeo legi potest: מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה *muchèh Elchìm umhunnèh percussum Deum et humiliatum*. In Psal. II. juxta

latinos et graecos habetur: *Apprendite disciplinam ne quando irascatur Dominus*: in hebraeo autem est: נַשְּׁקוּ־בַר *Nascekù Bàr osculamini Filium, ne irascatur:* quod est, ut ait Bellarm., invictissimum contra Iudaeos argumentum. Qua de re legatur Augustinus (*de Civ. Dei* lib. XV. cap. 13.) ubi ostendit rem esse incredibilem, Iudaeos codicibus suis eripuisse *veritatem*, ut nobis eriperent *auctoritatem*; eosque late dispersos non potuisse in hoc conspirare.

IV. Illud Dei erga Ecclesiam providentiae haud consonum esse videtur, ut tot illustrium Prophetarum dicta falsari permissum esset; contrarium etiam videtur ejusdem divinae providentiae consilio, ut Iudaei suos circumferentes codices, per totum mundum dispersi, veritati Religionis Christianae testimonium ferrent, ac libros servarent, quibus ipsi revinci possent. Ad rem est sequens Augustini locus (*Enarrat. in* Psal. LVI.). *Propterea autem adhuc Iudaei sunt, ut libros nostros portent ad confusionem suam. Quando enim volumus ostendere prophetatum Christum, proferimus Paganis istas litteras..... Proferimus codices ab inimicis, ut confundamus alios inimicos..... Librarii nostri* (Iudaei) *facti sunt, quomodo solent servi post dominos ferre: ut illi portando deficiant, illi legendo proficiant.*

Objiciunt. I. Multi conquesti sunt Patres, Scripturam a Iudaeis odio Religionis Christianae fuisse corruptam. Ita prae aliis Iustinus (*Dialog. cum Triph.*). Eusebius (*lib.* 4. *hist. c.* 18.); Origenes (*homil.* 12. *in Hieremiam*), Chrysostomus (*homil.* 5. *in Matth.*), Hieronymus (*epist.* 89. *ad Augustin.*).

Sed respondetur: Verba Patrum, qui ci-

tantur, diligentius expendendo apparet nonnullos in primis conquestos esse non de corruptione textus, sed Versionis τῶν LXX. Ita Iustinus (*Dial. cum Triphone*) *Quod illi* (Iudaei) *multos et integros prorsus locos ex translatione eorum, qui cum Ptolemaeo fuere Seniorum sustulerint . . . scire vos volo*. Hoc eodem sensu perspicue loquitur Eusebius, eodemque Origenes.

Chrysostomus vero de Iudaeis, vel potius *Judaizantibus* haereticis, Aquila, Symmacho, Theodotione verba facit, qui Christianae Religionis odio interpretationes comminiscebantur falsas, aut suspectas, et hoc eodem modo loquitur Hieronymus, quem caeteroquin nobiscum sentire ex supra dictis patet. Vide haec omnia apud Bellarminum.

Hac de causa idem Hieronymus ex hebraeo Scripturam vertere voluit, ut restitueret quae Iudaei in Versionibus vel omiserant vel corruperant, ac (*Praef. in Comm. Isaiae*) aperte eos ridet, qui hebraeos codices falsatos fuisse, uti supra innuimus, putant.

II. Fatentur Iudaei, a sapientibus suis octodecim fuisse in sacris codicibus immutationes peractas, quae in Masora et Thalmud habentur, qnasque תִקוּן סֹפְרִים *Tikùn Sophrìm*, idest *correctionem Scribarum* vocant.

Respondemus, vel hoc commentum esse, cum in fabuloso Thalmud reperiatur, et cum Epiphanius et Hieronymus Thalmud antiquiores, nunquam *Tikùn Sophrìm* meminerint; vel sermonem ibi de locis, in quibus e duabus lectionibus electa est quae visa est vera. Notetur vero loca ista, uti a Scribis emendata dicuntur, sic quoque in nostra Vulgata legi, sicque a

Hieronymo lecta fuisse, ut ipse (*Comment. in Prophet.*) significat. Sunt vero hujusmodi correctiones in rebus parvi momenti, quaeque Religionis substantiam minime attingunt. ex. gr. Gen. XVIII. 22. olim legebatur = *Dominus adhuc stabat coram Abraham* = emendatum est =*Abraham autem adhuc stabat coram Domino*= Num. XI. 15. = *Non videam malum tuum* = correctum est = *non videam malum meum*. = Caetera his similia vide apud Walton (*Proleg.* 7. *Bibl. Polygl.*)

III. Aliqua proferunt exempla, ex quibus diversitas inter Vulgatam et textum apparet. Cum porro Vulgata authentica sit, corruptum fuisse textum evincitur.

Respondemus, diversitates, quae conspiciuntur, aut veram non inducere mutationem, aut eam solum, quam nos ultro fatemur, quaeque cum textus integritate a nobis posita conciliari potest. Quod ut clarius pateat, discrimina, quae notari solent, in varias distinguimus classes:

1.° Aliqua in Vulgata reperiuntur, quae non sunt quidem in eo textus loco, cui respondent, sed in aliis locis textus ipsius occurrunt. Ex. gr. Psal. XIII. versiculi aliqui in Vulgata habentur, qui in hebraeo desiderantur; at in aliis Psalmis inveniuntur, et a Paullo (ad Rom. III.) sunt relati. Ecclesia autem noluit antiquum ita legendi Psal. XIII. ordinem perturbare. Haec, ut patet, mutationis nomen vix merentur, sed *accidentales* ad summum mutationes sunt.

2.° Sunt alia, eaque sane multa, quae obscuritate quidem textum involvunt, ac forte diversum primo intuitu praeferunt sensum; sed re diligentius expensa, in idem, ac Vulgata recidunt. Ex. gr. Gen. VIII. juxta Vulgatam dicitur: = *corvus egrediebatur et non reverteba-*

tur: = juxta hebr. וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב *vaietzè iatzò vascòb*, vel *vascòv* = *et exiit exeundo et redeundo* =; sed explicatur volitando circa Arcam, in quam nihilominus non est reversus. Psal. CIX. 3. juxta Vulg. = *ex utero ante luciferum genui te* = juxta hebr. = מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶךָ *Merèchem mischàr lechà tal jalduthècha*, vel *jaldudècha* = *ab aurora, ab utero tibi ros nativitatis tuae* = quod explicatur ita, ut generatio aeterna ac perpetua asseratur per metaphoram roris foecundantis ac semper virentis. Psal. XVIII. = hebraice יָצָא קַוָּם *jatzà kavàm* = *exivit sonus eorum* = juxta Vulg.; = *delineatio eorum* = juxta hebr., idest caelorum *emanata* ac *directa* pulchritudo. Hic notetur prioris loci interpretationem cohaerere cum Psal. II. ubi diserte dicitur = *genui te* = posterioris vero cum reliquo Psalmo, et cum Paullo Psalmum eumdem Apostolis aptante ad Rom. X. Enimvero tam caelestia corpora suo cursu, quam evangelizantium pedes itinere suo, progressu, ac delineatione sonum edunt, qui enarrat gloriam Dei. Vide Lorinum. Praestat autem textum ex ipsius congruenti sensu interpretari, etiamsi propterea minus clare, minusque commode. Iam vero patet, haec haud vera dici posse discrimina, sed solum textus obscuritatem probare.

3.° Alia vero sunt, quae nullo pacto ab hujusmodi incusatione vindicari possunt, quaeque textus corruptiones reapse ostendunt. Ex. gr. quando in toto textu aliquid deest, quod in Vulgata habetur, cujusmodi sunt verba illa Exodi (II. 22.): *Alterum vero peperit, quem vocavit Eliezer, dicens: Deus enim patris mei*

adjutor meus eripuit me de manu Pharaonis: quando sensus est omnino diversus, uti Psal. XXI. juxta Vulg. = *foderunt* =; juxta hebr. = כָּאֲרִי *caarì* = *sicut leo* =. Sed haec in primis pauca sunt numero: deinde quaedam ex his sunt aliquorum tantum Codicum menda. Ita Bellarminus ex Rabbinorum testimonio probat in citato loco juxta emendatiores codices legendum esse כָּארוּ *carù*, vel כָּאֲרוּ *chaarù*, idest *foderunt*. Stat ergo ea, quam nos defendimus, textus integritas.

Porro levia aliqua menda, salva fide et bonis moribus, paullatim in textum irrepere potuerunt sequentibus ex caussis. 1.° Ignorantia hebraicae linguae, cujus usus saltem magna ex parte desiit postquam Hebraei in Babylonia chaldaico sermoni assueverant, et postquam Graeci, deinde Romani Palaestinam occupaverant. 2.° Facilitas inter se commutandi varias hebraici alphabeti litteras simillimas uti ב כ; ד ר; ה ח; ו ן; ו י; ס ם etc. 3.° Pariter facilitas transiliendi verba, et sententias integras ob similitudinem praecedentium cum sequentibus, quod in chronologicis maxime valet. 4.° Vocalium defectus in hebraico, pro quibus, instituta sunt puncta, quae certe non sunt partes textus, et a quibus simul sensus illius pendet. Exemplum sumi potest ex cit. locis Psal. CIX. ubi vox hebr. יְלִדְתִּיךָ *jeladthìca* significat *genui te;* יַלְדֻתֶךָ *jaldulthèca*, vel *jaldudècha*: *nativitatis tuae*. Psal. XXI. vox *carù* significat *foderunt;* *caarì* vero significat *sicut leo*. 5.° Iudaeorum malitia, qui ex duabus lectionibus eam aliquando eligebant potius, quae minus Christianis favebat. 6.° Praeciso Dei miraculo, vix fieri

potest, ut nulla omnino verba mutentur in eo libro, qui frequenter et a multis exscribitur, legitur, confertur, explicatur. Et sane neque textus N. T., neque Vulgata ipsa, uti videbimus, immunes omnino sunt ab hujusmodi mendis. 7.° Ex ipsis accentibus pausantibus, sive interpunctionibus varietas induci potest. Nam juxta illos dissimiliter figitur pausa, ex qua veluti ex commate diversus oritur sensus: ex. gr. Exod. XV. 26. = *Quod rectum est coram eo feceris* = sic interpungi potest, ut sensus sit = *quod rectum est, coram eo feceris*, = vel ita = *quod rectum est coram eo, feceris*.

Objiciunt IV. discrimen inter textum et Versionem τῶν LXX., quae fidelissime ab hebraeo facta fuit, de verbo pene ad verbum, ita referente Philone (lib. 2. *de vita Moysis*), et Aristea, de quo plura ubi de Vers. τῶν LXX. Cum autem versio haec ab hebraeo nunc in multis discrepet, exinde colligere est, hebraeum esse notabiliter corruptum.

Respondet Bellarminus, contrarium potius inferendo nempe vitiatam esse Versionem, quae authenticitate illa non gaudet, qua Vulgata praedita est. Deinde ait: si textus hebraeus esset adulteratus, ne ipsa quidem Vulgata sincera esse posset, quae, Psalterio excepto, cum hebraeo magis, quam cum graeco congruit. Vide illius Caput de Vers. τῶν LXX. Sed neque ad hoc statuendum, nostra quidem sententia, cogimur. Etenim 1.° Philonis et Aristeae, qui fidelitatem illam summam τῶν LXX. asserunt, auctoritatem tanti ponderis non censemus, cui nemo refragari possit: 2.° Art. 2. Cap. 2. ostendemus, LXX. interpretes in aliquibus rem non omnino attigisse, in aliis paraphrasim potius, quam versionem exhibuisse: 3.° Multis, quae occurrunt, discriminibus inter

LXX. et hebraeum aptari possunt quae superius diximus de discrepantiis inter hebraeum textum, ac Vulgatam. Quare et textum et hanc Versionem suae relinquimus integritati.

Art. II.

De Textu Novi Testamenti.

Qua lingua exaratus sit Textus N. T. in praecedenti Dissertatione dictum est. Nunc inquirendum, an textus idem integer sit servatus.

Qui id negarunt et negant, increduli sunt atque gentiles inter quos Celsus id Christianis objecit, teste Origene, uti ex inferius dicendis. Re quidem vera parum proficerent contra Christianam Religionem illi, si textus corrupti forent; probandum enim illis esset, versiones quoque esse omnino adulteratas, vel nunquam fuisse authenticas, ut inde colligerent Ecclesiam Christi vero Dei Verbo carere. Catholicorum tamen omnium una sententia est, N. T. textum erroribus non infici, qui contra fidem, aut mores, vel ex alio capite magni momenti sint, etsi a quibusdam levissimis mendis, quae tamen fidei, morumque substantiam non laedunt, vindicari ille non possit.

Id probatur praecipue eodem fere modo, quo hoc ipsum de V. T. ostendimus. Non minus enim curae et diligentiae in libris servandis, custodiendisque adhibuere Ecclesia Christi, Patres, Episcopi, et Catholici omnes, quam Synagoga et Hebraei pro libris, quos ipsi venerati sunt. Neque minus pariter Dei providentia Ecclesiam adjuvat nostram, quam veterem. Haec omnia ecclesiasticis historiis confirmantur, quibus evincitur ardens Pontificum, Conciliorum,

ac Patrum studium, ut sacrorum librorum pignus sartum, tectumque servaretur; idque nedum quod ad versiones spectat, quibus utimur, sed et quod ad textus, quos saepe consulimus.

Confirmatur etiam ex eo, quod nunquam defuerint, qui data opera insurrexerint contra adulterationes ab haereticis tentatas. Hinc ut monet Bellarminus, teste Tertulliano l. 5. contra Marcionem, ipse quidem Marcion multa corruperat; at fere omnia notat ac repurgat Epiphanius (*Haeres.* 42.) et in nostris graecis Codicibus pura reperiuntur. Ita etiam Ambrosius (l. 3. *de Sp. S.* c. 11.) animadvertit, Arianos ex IV. Ioannis delevisse = *Spiritus est Deus* =. Quapropter corruunt, uti patet, quae Christianis a Celso objecta sunt ex iteratis, ac subdolis haereticorum conatibus ad codices adulterandos; horum enim fraudes irritae factae sunt semper, et injuriae depulsae Ecclesiae, et Ecclesiasticorum hominum zelo. Vide Orig. l. 2. contra Celsum.

Objectant tamen adhuc alia; ac primo referente Victoris Africani Chronico, *jubente Anastasio Imperatore Constantinopoli Evangelia sunt emendata tamquam ab Idiotis Evangelistis composita*.

Respondetur contrarium hoc esse historiae a Liberto Diacono (*Breviar.* c. 19) relatae: *Hoc tempore* (anno 511.) *Macedonius Constantinopolitanus Episcopus ab Imperatore Anastasio dicitur expulsus tamquam Evangelia falsasset.* etc. Sed data etiam corruptione Constantinopoli conficta, ergone per totum mundum illa facta est? Ergo nullus superfuit e veteribus codicibus?

Plura deinde adducunt Scripturarum loca, ex quibus corruptio ab illis praesumpta apparet. Omnia porro menda, si menda dici pos-

sint, vel sunt patentia, vel levia, quae in textum irrepsisse concedendum est, uti diximus de textu V. T. (Vide Bellarm. *de Verbo Dei l.* 2. *c.* 7.). Nos, ut cito ab his expediamur, illa ad duplicem redigimus classem; quarum prima varietatem complectitur, quae interdum textum inter et Vulgatam occurrit, e. g. 1. Cor. XV. 47. dicitur in Vulgata: = *factus est primus homo de terrà terrenus: secundus homo de Coelo coelestis*; = in Graeco ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ = *secundus homo Dominus de Coelo* =; ad Rom. XII. 11. in Vulg. = *Domino servientes* = in Graecis non paucis codicibus: τῷ Καιρῷ δουλεύοντες *tempori servientes* =; altera iis continetur, quae desunt textui. Hujusmodi sunt prae aliis: historia adulterae, (Ioann. VIII.), caput Marci postremum. Sunt etiam aliqua, quae redundant in textu, uti orationis Dominicae conclusio (Matth. VI.) = *quia tuum est regnum et potentia etc.* = quae in Versione desiderantur. Fatemur et nos textui praeferendam esse Vulgatam, quae authentica constituta est, quamque Patres sequuntur vetustissimi. At dicimus varietates istas deinde fidei, moribusque nihil prorsus officere; illa esse hujusmodi, quae typographorum et amanuensium negligentia, et annorum cursus necessario secum afferunt quodammodo, atque collatis rite codicibus ac Versionibus, et regulis critices sacrae adhibitis, quae ex variis illis lectionibus vera, vel saltem probabilior sit, definiri posse.

CAPUT II.

DE VERSIONIBUS GRAECIS ET ORIENTALIBUS.

Art. I.

§ 1.

Versiones graecae V. T.

A fonte ad rivulos decurrentes, de Versionibus Scripturae Sacrae sermonem aggredimur, postquam de Textibus locuti sumus. Versionum usus duplex est, criticus et hermeneuticus. Criticus in hoc versatur, ut per versionem agnoscamus quid in textu contineatur, vel quaenam inter variantes lectiones eligenda sit. Major autem ad hoc erit versionis fides, si versio non sit ex alia versione confecta, sed ex textu, et quidem puriori, aut saltem illa archetypae alicui versioni magis sit proxima.

Usus hermeneuticus in dignoscendo sensu consistit, quem per versiones facilius consequimur. Ad hoc pariter eo magis conferent versiones, quo antiquiores sunt, cum ita ab aetate minus absint, qua textuum lingua usurpabatur, et quo major intercedit affinitas inter versionis linguam, et sermonem textus, quem sic illa facilius exprimere valebit.

Nunc ad versionum enumerationem deveniemus, et a graecis ordiemur.

Versio antiquior V. T., ut aliqui opinantur, ante imperium Alexandri Magni incerto auctore prodiit, ac florente Versione τῶν LXX. negligi coepit, ac tandem amissa est. Ex ea Plato, ajunt, aliique Philosophi plura hauserunt. De ea multa apud Huet. (*Demonstr. Evang.*

Pr. IV. c. 12.). Sed, an revera exstiterit, dubitat Fabricius (*Bibl. Graec. l.* 3. *c.* 12.). ob monumentorum incertitudinem. Plato vero, aliique multa ex commercio, et collocutionibus cum Hebraeis haurire potuerunt absque libris. Hac omissa, novem aliae numerari solent V. T.

Prima est illa τῶν LXX., de qua utpote celeberrima peculiari articulo sermo est habendus.

Secunda est versio ab Aquila primum gentili, deinde Christiano, postea Iudaeo facta, qui tunc demum versionem suam confecit, Imp. Hadriano, plus minus ab anno 90. ad an. 130. aut paullo post.

Tertia Theodotionis ex Catholico, ac deinde Marcionita, proselyti Iudaeorum sub Comodo, qui scripsit primo dimidio saeculi 2.[i]; citatur enim a Iustino, et Irenaeo. Teste Epiphanio majori fide, quam alii ejus similes, usus est Theodotio, licet Iudaeorum proselytus; ac Daniel juxta illius versionem legebatur in Ecclesiis aetate Hieronymi, uti ipse Hieronymus asserit (*Praef. in Daniel., et Praef. in Iosue.*) Vulgata autem nostra partes Danielis deuterocanonicas e Theodotione versas a Hieronymo adhuc servat.

Quarta est Symmachi, primo Samaritani, vel, ut alii volunt, Ebionitae, ac tandem Iudaeis consociati, sub Severo an. p. m. 208. confecta.

Notamus hic verba Hieronymi Praef. in Iob. *Apud Graecos Aquila, Symmachus, et Theodotio, vel verbum e verbo, vel sensum e sensu, vel ex utroque commixtum, et medio temperatum genus translationis expresserunt.*

Quinta Anonymi Auctoris iuventa est in dolio apud Hiericuntem, anno VII. Caracallae, Christi 217.

Sexta auctoris et ipsa anonymi, in dolio pariter apud Nicopolim Epiri detecta anno Christi p. m. 230.

Praeter hasce duas auctoris anonymi, tertiam aliam similiter anonymam inventam fuisse innuit Hieronymus (*Comment. ad Titum III.*).

Notandum hic est, Origenem ex versionibus supra indicatis conflasse opera illa, quae dicuntur *tetrapla*, *hexapla*, *octapla*. Nam primo singulas paginas divisit in quatuor columnas, in quibus versionem τῶν LXX., Aquilae, Theodotionis, Symmachi collocavit. Haec *tetrapla* sunt. Libros dein perficiens, duas addidit columnas, in quibus textum literis hebraicis et graecis exaravit. *Hexapla* haec appellavit. Adjecit tandem duas alias columnas pro versionibus anonymis, et *octapla* sunt dicta istiusmodi volumina. Alia praeterea anonyma versio in aliquibus Codicibus additur, quod cum eo cohaeret, quod superius diximus fuisse traditum a Hieronymo. Multum enim adlaboravit Origenes ut translatio τῶν LXX. sarta, ac tecta servaretur, et ut eadem recte intelligeretur. Laudat eum hoc nomine Epiphanius (*lib. de pond. et mens.*) praeter alios. In Hexaplis vero Origenianis restituendis multi adlaborarunt, ac praecipue Montfauconius.

Septima est Origenis, qui versionem τῶν LXX. emendavit circa annum 245., multis ex Theodotione admixtis, ac notatis.

Octava est S. Luciani Antiocheni Presbyteri ac Martyris, Diocletiani tempore circa an. 300. conscripta, ac intra parietem sub Constantino deinde inventa. Haec quoque emendatio est Versionis τῶν LXX.

Nona Hesychii Episcopi qui versionem τῶν LXX. castigavit, atque Ægypti Ecclesiis tradidit. 6*

De postremis hisce versionibus (seu potius recensionibus) ita loquitur Hieronymus (1.ª *Praef. in libros Paralip.*): *Alexandria et Ægyptus in Septuaginta suis Hesychium laudat auctorem. Costantinopolis usque Antiochiam, Luciani martyris exemplaria probat. Mediae inter has provincias Palaestinos Codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt: totusque orbis hac inter se trifaria varietate compugnat.*

His novem additur ab aliquibus decima, quam nonnulli Hieronymo tribuere, sed melius Sophronio ab aliis tribuitur. Nam Hieronymus graece fidei quidem reddidit N. T., sed Vetus ex Hebraeo transtulit in latinum, atque Vulgatam Versionem ad Hexaplares codices reformavit. (Vid. *Apol. advers. Rufin. l. 2. et Prol. Gal.*)

Recensitae versiones caute legendae sunt, cum peculiari non polleant auctoritate, neque ulla gaudeant Ecclesiae definitione, ut Vulgata; cumque ex iis aliae auctores habeant vel Iudaeos vel haereticos, aliae confictae sint ob τῶν LXX. Versionis odium, quae summum obtinuerat usum primis praesertim saeculis, ac parem apud Christianos auctoritatem.

§ 2.

Versiones Graecae N. T.

Quod ad versiones graecas N. T. cum superius docuerimus Matthaei Evangelium hebraice, aut potius syriaco-hebraice fuisse conscriptum, consequens est, Evangelium Matthaei, quod graece habemus, versionem esse. Hanc Matthaei versionem fuisse exaratam ut pluri-

mum creditur Graecorum commodo, qui inter Christianos adsciti sunt, ac propterea quod Matthaeus ipse omnium primus Evangelium scripserit. Auctor illius versionis est Iacobus Ap. Minor juxta Synopsim inter Athanasii opera; Ioannes Evangelista juxta Theophylactum (*Praef. in Matth.*); Paullus, Lucas, Matthaeus ipse juxta alios, At Hieronymus (*Catal. Script. Ecclesiast.*) rem prorsus incertam habet. Usus versionis hujus in Ecclesia et apud Patres, ejusdem commendat auctoritatem. Immunis tamen ab omnibus omnino mendis non est, cum interpres non aeque sit divino spiritu afflatus, ut hagiographus, nisi aliud certo constet.

Praeter graecam Matthaei versionem aliae sunt versiones totius Novi Testamenti graeco vulgari sermone exaratae, de quibus nihil hic monendum occurrit.

De omnibus Versionibus hucusque recensitis praeter Bellarminum et Tirinum *in Proleg.* vide Fabricium *Biblioth. graec.*; et Le Long *Biblioth. Sacra.*

Art. II.

De Versione V. T. τῶν LXX.

Ptolemaeus Philadelphus secundus gentis Macedonicae Rex Ægypti ab an. 284 ad an. 247 ante Chr., cum amplissimam Bibliothecam Alexandriae instruxisset, quae, teste Gellio (*lib. 6. cap. ult.*), septingenta ferme millia voluminum complectebatur, cumque a Demetrio Phalereo, qui Bibliothecae praeerat, admonitus fuerit volumina apud Iudaeos multa hebraice scripta exstare, quibus ejus populi leges ac instituta continebantur, quaeque Regis Bibliotheca digna es-

sent, Ptolemaeus inquam, Eleazarum Summum Iudaeorum Pontificem scriptis literis rogavit, ut ea monumenta in graecum transferri curaret; atque ut rem Eleazaro gratam faceret, omnes Iudaeos captivos libertate donavit. Hic autem senos per Tribus singulas seniores delegit probos viros, Scripturae ac linguarum peritos, eosque ad Ptolemaeum misit, ut apud eum opus perficerent. A rege illi ad Pharon, quae insula est septem stadiis ab Alexandria dissita, missi sunt, ac versionem compleverunt 72. dierum spatio.

Narrat haec Aristaei, vel Aristeae liber, cujus optima est editio Francofurti an. 1610., et in eo refertur Aristaeum Ptolemaei ministrum fuisse, atque ad Eleazarum missum, ut versionem obtineret. Post Aristaeum haec eadem traduntur a Iosepho (*lib.* 12. *Antiqu. c.* 2.), et Eusebio (*lib.* 8. *Praepar. c.* 2.) Iustinus vero (*Cohort. ad graec.*) addit LXX. illos sapientes viros fuisse totidem cellulis inclusos, ac a se invicem disjunctos versionem singulos absolvisse tanta consensione, ut una omnium videretur. Epiphanius (*de pond. et mens.*) ait: *A decimo septimo anno Ptolemaei Philadelphi, cujus tempore eodem anno septuaginta duo interpretati sunt, usque ad Cleopatram, anni sunt ducenti quadraginta novem.* De hac celeberrima versione erudita multa scripserunt Calmet (*Diss. de vers.* τῶν *LXX.*), Natalis Alex. (*Hist. V. T.* 6.ª *aetate*, *Diss.* 8.), Fabricius (*Bibl. graec. l.* 3. *c.* 12.), aliique.

Scitu necessaria interim attingimus, sequentibus propositis quaestionibus.

Quaeres I. Quid de narrationis superius traditae veritate tenendum?

Respondetur, negari non posse versionem, quae τῶν LXX. dicitur, coeptam saltem esse

tempore Ptolemaeorum. Omnia enim inficiari, quae veteres de illa scripserunt ac crediderunt, omniaque inter fabulas amandare haud rationi consonum videtur. Praeterea, ex Prologo Ecclesiastici Huetius Pr. IV. conjicit tempore Evergetis, qui Philadelpho successit extitisse graecam versionem legis, et prophetarum. At de narrationis circumstantiis, idest quando versio illa certo facta fuerit, quo loco, qua ratione, et a quibus, deque aliis hujusmodi, caute ac dubitanter judicium est ferendum 1.° ob diversitatem et repugnantiam, quae in veteribus, non Iudaeis solum, sed et Christianis scriptoribus circa haec invenitur. Consule saepe citatum Fabricium. 2.° Quia Iosephus, aliique historiae Aristaei inniti praecipue videntur. Liber porro Aristaei fabulam multis redolet ab Hebraeis inventam ad gloriam genti suae comparandam. Plures etiam Critici in hac sunt sententia, propterea quod Philadelphi tempore ~~Aristaeus~~ juxta [redacted]m ex Ægypto jam esset pulsus, et mor[redacted]; tum propter stilum libelli, et epistolae ad Eleazarum, qui hebraicum redolet sermonem; tum quia Hebraei in Tribus illo tempore non dispertiebantur, nulloque huic rei adjumento fuisset virorum ex omni Tribu delectus. Hieronymus etiam (*Praef. in Pentat.*) animadvertit nullum se nancisci argumentum pro cellulis illis a Iustino memoratis; ac alibi (*Praef. in Paralip.*) de iisdem ait: *Quae vulgo sine auctore jactantur.*

Quaeres II. An a LXX. versio facta sit omnium librorum V. T.?

Resp. Hieronymus (*in Ezech. V.*) juxta Aristaeum, Iosephum, et totam Iudaeorum scholam asserit, vel saltem se suspicari ostendit, solum Pentateuchum fuisse translatum. Et re

quidem vera non omnes V. T. libri erant tunc in Canonem Esdrae relati. (Vide in Diss. I. de libr. deuter. Cap. III. Art. III.). Communior tamen Patrum sententia vult libros omnes versione illa contineri. Ita prae aliis Iustinus (*Cohortat. ad Graec.*); Eusebius (*l.* 13. *Praepar.*). Imo vel ipse Hieronymus (*l.* 2. *contra Rufin.*) ait: *Universi tractatus mei horum testimoniis texti sunt; commentarii in duodecim Prophetas et meam et Septuaginta versionem edisserunt.* Alibi vero (*Praefat. in Psalmos*) Psalmorum versionem laudat juxta τῶν LXX versionem. Quis deinde credet Ptolemaeum neglexisse Prophetarum libros? Hisce autem positis, ut initio adductis occurratur argumentis, animadvertitur, 1.° Hieronymum non asserendo, sed dubitando loquutum esse; sed cum id ipsum urgeat aliis quoque locis, ex. gr. *Praefat. in Quaestion. hebr.* ingenue fatemur nonnisi aegre posse explicari Hieronymum pro altera sententia. Quod si aliorum librorum versionem appellat aliquando τῶν LXX id forte Hieronymus fecit ut communi inserviret opinioni. Quare Hieronymo omisso, animadvertitur 2.° in favorem alterius sententiae, aliquos libros (vid. Dissert. supr. citat.) non fuisse relatos in Canonem Hebraeorum, quare ipsi ad graecam versionem non pertinebant; 3.° apud aliquos ambiguitatem ortam esse ex eo quod dicantur translati *libri legis*, idque non ad exclusionem aliorum, sed quia a parte principali omnes denominabantur.

Non incongrue fortasse concludunt aliqui, versionem solius Pentateuchi primitus factam, progressu vero temporis aliorum etiam librorum versiones illi accessisse.

Quaeres III. An vera τῶν LXX. Versio ad nostra usque tempora servata sit?

Resp. Sunt qui putent illam periisse, inter quos Usserius (*Diss. de LXX.*) ait unicum, qui versionis illius exstabat codex, in Bibliotheca Ptolemaei conflagratum fuisse, cum Iulius Caesar Alexandriam expugnaret. Dicunt autem aliam a prima diversam τῶν LXX. versionem evulgari coepisse. Sed plures Usserio adversantur, cum ex una parte vix credi possit unicum fuisse exemplar tam celebris versionis, ex alia auctoritas et usus versionis hujusmodi tum apud Iudaeos, tum apud Christianos suspicari omnino vetant illam fuisse in aliam mutatam. Et revera versio τῶν LXX. integra servata est ad Christum usque et Apostolos; nam, excepto Matthaei Evangelio, in caeteris N. T. libris, passim saltem, citantur loca veteris ex versione τῶν LXX. Rursus loca illa citata cum locis iisdem congruunt, prout leguntur in Codicibus etiam vetustissimis, qui extant, versionis illius. Ergo usque adhuc conservata est. Hinc Hieronymus, qui Versionem τῶν LXX. *corruptam*, et *violatam* esse dixerat Praef. 1.[a] in Paralip., testatur Epist. ad Sunuiam et Fretellam hoc de versione, quam *communem* appellant Origenes et Eusebius, comprobari; at de versione τῶν LXX., quae in *exaplis* reperitur, inquit: = *incorrupta et immaculata Septuaginta translatio* = censeri debet.

Quaeres IV. Quid de auctoritate et usu versionis τῶν LXX. sit sentiendum?

Resp. Versionis τῶν LXX. auctoritas magni facienda est, cum antiqnitate praecellat aliis; cum a fonte, dum erat purissimus, fuerit deprompta; a viris sermonis hebraici peritissimis confecta; ab Ecclesia graeca unice audita; cum Christi aetate a Iudaeis, ab Apostolis, et ab ipso Christo fuerit adhibita; cum tandem ab

illa antiqua latina versio vulgata fuerit expressa, qua occidentalis Ecclesia sex primis saeculis usa est, cujusque pars est Psalmorum, Baruch, Ecclesiastici, Sapientiae, et Machabaeorum versio Vulgatae nostrae inserta. Hinc Sixtus V. in sua Editione ait: *Volumus et sancimus ad Dei gloriam et Ecclesiae utilitatem, ut vetus graecum Testamentum juxta LXX. ita recognitum et expolitum ab omnibus recipiatur ac retineatur, quo potissimum ad latinae vulgatae editionis et veterum SS. Patrum intelligentiam utantur.* Utilis ea est ergo ad plura V. T. loca intelligenda partim obscura, partim ambigua in Vulgata; ad dignoscendum, quaenam fuerit Iudaeorum sententia ante Christum de locis V. T.; ad sensus investigandos librorum Novi Foederis et primorum Ecclesiae Patrum, qui exarati sunt eo tempore, quo summus et praecipuus usus erat versionis τῶν LXX.

Ea tamen sapienter uti opus est, variaque, dum ipsa consulitur, prae oculis habenda; ac 1.° confundenda non sunt cum vera τῶν LXX. versione, quae inserta illi fuere ex Theodotione, aliisque; aut quae errata ob incuriam, malitiamve in eam irrepserunt, ut accidit in Textibus; 2.° notandum Interpretes, multis saltem in locis, modo explicationem, modo paraphrasim exhibere potius, quam simplicem versionem. E. g. Is. XL. juxta Textum = *videbit omnis caro quod os Domini locutum est* = juxta LXX. = *videbit omnis caro salutare Dei* = Rursus Is. LXV; = *expandi manus meas tota die ad populum incredulum* = juxta LXX. additur = *ad populum incredulum et contradicentem* = ; 3.° Criticorum judicio, Hieronymi praesertim testimonio (*Epist. ad Sunn.*

et Fretell.), praeter nonnulla, quae τῶν LXX. versioni desunt, (ut patet ex Art. de auctore Vulgatae) non semper LXX. rem acu attigerunt, et varia habentur apud eos exempla non accuratae versionis. Ita Gen. XXVI. 32. juxta textum de servis Isaac, qui puteum foderant, dicitur: = *invenimus aquam* = Sed LXX. verterunt = *non invenimus aquam* = per errorem aut falsam lectionem apponentes negationem.

Quamobrem sententia, quam aliqui inter Patres sequuti sunt, hanc scilicet versionem divino afflatu esse factam, uti Augustinus (*lib.* 18. *de Civ. Dei c.* 43.) aut rejicienda videtur utpote non satis firmis innixa argumentis, aut ita accipienda, ut per amplificationem solum, et peculiarem Dei providentiam, quae negari non potest, versio illa dicatur a Deo inspirata. Et sane Hieronymus qui Praefat. 2.ª in Paralip. vocat Septuaginta Spiritu Sancto plenos, Praefat. tamen in Pentat. eos dicit inter Interpretes non inter Vates adnumerandos, et in Epistola cit. errores eorum aliquos ostendit.

Bellarminus tamen pluribus probari contendit omnes, qui in versione τῶν LXX. notantur defectus, irrepisse in eam aliorum negligentia, malitia, vel ignorantia; caeterum LXX. interpretes optime transtulisse, prophetas fuisse, habuisse Spiritum S. assistentem, ne qua in re errarent. (Vid. *de Verbo Dei l.* 2. *c.* 6.)

Quaeres V. Quaenam magis notatu dignae Editiones versionis τῶν LXX. adhuc exstent? Resp. Praeter citatas Art. superiori, Origenis nempe, et Luciani Martyris, celebriores sunt Ximeniana an. 1517. in Polyglottis Complutensibus; Aldina, Venetiis an. 1518.; Sixtina Romana an. 1586. Sixti V. jussu edita. In his

aliisque editionibus notamus Versionem Danielis esse e Theodotione. Alexandrina autem Danielis Versio anno 1772. Romae e cod. Chisiano prodiit.

Laudantur etiam mss. Alexandrinum, quod Londini servatur, quodque expressum est in edit. Io. Ern. Grabe, Oxonii 1707-1720. Cottonianum, et Cantabrigense in Anglia pariter, et Barberinum Romae, praeter Vaticanum.

Art. III.

Versiones orientales. (1)

Versiones hebraicae.

Evangelium Matthaei (autographi hebraici memoria periit post Hieronymum) in hebraicum

(1) Quaerenti mihi a Cl. Mezzofanti, quaenam linguae ac versiones essent *orientales* proprie dictae, respondebat: Lingue orientali, *cioè asiatiche, per essere l'Asia posta a Levante rispetto all'Europa. Queste lingue possono dividersi in diverse famiglie, delle quali additerò le principali. La prima di tutte più cospicua, e che più si deve considerare da noi, è la serie delle lingue Semitiche. Chiamansi così, perchè parlate dai discendenti di Sem, o perchè somiglianti a quelle, che essi parlavano. Prima tra queste è l'Ebraica. Molto ad essa somigliante è la Caldaica antica, nella quale scrissero Daniele ed Esdra. Non molto dissimile è la Caldaica, che abbiamo nelle Parafrasi di Onkelos, e Ionathan. La Siriaca pure ha molta somiglianza con questa, ed in essa abbiamo sì il Vecchio, che il Nuovo Testamento. Non è un puro Caldeo, ma offre qualche differenza, anzi v'ha pure qualche mescolanza di greco. Ciò avvenne per l'influenza grande de' Greci in Siria, allorchè vi regnavano gli Antiochi ecc. dopo Alessandro Magno. Chiamasi questa lingua Siro-Caldea; credesi che fosse parlata comunemente a Gerusalemme a' tempi del Salvatore, e credesi pure che in*

translatum, cujusdam antiquissimi Rabbini opera, uti ex libro liquet, prodiit Basileae per Sebastianum Munsterum ann. 1537. Iterum Matthaei Evangelium hebraicum ex mss. edidit Tillet Episc. Briocensis in Gallia, Paris. ann. 1555. Versio e latino confecta, opus Rabbini cujusdam pariter judicatur a Criticis. Cura Propagandae typis edita sunt Evangelia ann. 1668., quae ex latino in hebraicum verterat Iona quidam ex Hebraeo Christianus, et hebraicae linguae

questa scrivesse S. Matteo il suo Vangelo. La Samaritana non era distinta in antico dall'Ebraica mentre le Tribù furono unite, e se vi avea qualche differenza, era leggerissima, quale esser suole ne' Dialetti più somiglianti (e. g. *sibolet, e scibolet*). *In seguito si mescolò moltissimo colla Caldaica, e la Versione Samaritana, che oggi abbiamo del Pentateuco, ci presenta un Caldeo, ovvero un Siriaco, o per meglio dire una specie di dialetto di questi. L'Arabo vince in dovizia ed estensione ogni altra lingua Semitica. Ella è vivente ancora, benchè più o meno ricca, pura, e colta secondo i popoli che l'adoprano negli immensi tratti dell'Asia e dell'Africa, ove sono maomettani. Ha molta somiglianza coll'Ebreo, ma non deve con questo confondersi, nè credere che l'Ebreo derivi dall'Arabo, come se ne fosse un mero dialetto. Ha grande somiglianza coll'Arabo la lingua Etiopica, e per questa somiglianza non è al tutto dissimile dall'Ebraica. Si direbbe che tale non fosse la più antica lingua di quei popoli, ma che in seguito vi fosse recata da Arabe colonie colà stabilite. Ma intorno a ciò leggasi Lodolfo Iob — Istoria Etiopica. — Capo di gran famiglia tra le lingue d'Asia, è la lingua Sanscritica, morta al pari della Latina, ma da essa derivarono* 14. *lingue, che si parlano nelle Indie orientali. La lingua della Penisola Malaca ha prodotto quelle, che sono in uso nelle Isole dell'Arcipelago Indiano. La lingua Chinese, la Tartara Manceu, e Tartara Mongolica ecc., non appartengono al nostro instituto, se non in quanto oggidì la Biblica Società traduce in esse il sacro Testo con gran danno de' fedeli, e degli infedeli medesimi.*

Romae professor. Integrum etiam Testamentum Novum ab Elia Hutero hebraice translatum, typis editum fuit Norimbergae an. 1599.

Samaritana.

Samaritani ex Assyria et Babylonia reduces versionem Pentateuchi, quem veteribus litteris hebraicis (quae nunc Samaritanae appellantur) conscriptum servaverant, quique Pentateuchus dicitur Samaritanus, sibi comparavere juxta eam linguam, cui post captivitatem assueverant, quaeque ex hebraeo sermone potissimum, constat. Si Waltonum audimus, (*Proleg. XI. n.* 20.) non, multo post Esdram, et Nehemiam versio illa facta est. Alii saeculo III. aut IV. post Chr. eam assignant. In Polyglottis Parisiensibus, ac deinde in Londinensibus ea versio fuit Samaritano Pentateucho addita.

Syriacae.

Harum versionum lingua non est vetus Syrorum sermo, sed recentior, ex hebraico scilicet et chaldaico conflatus. Utuntur his etiam nunc Syri illi, qui ad montem Libanum incolunt, ac Maronitae dicuntur. Syriacae Versiones plures sunt. Aliquae enim ex versione τῶν Septuaginta juxta linguam illam elucubratae sunt, quarum una ideo dicitur *Hexaplaris*, altera *Philoxeniana* cura Philoxeni Ep. Hierapolitani adornata, alia *Figurata* appellatur, utpote paraphrastica. Sed Syriaca versio magis celebris magisque apud Maronitas in usu ea est, quae dicitur ܦܫܝܛܬܐ *Pescitò, simplex, recta* ob illius simplicitatem, brevitatemque ita syriace nuncupata. Versionem hanc Apostolorum tempore a quibusdam illorum discipulis, aut

demum saecul. 2.° factam esse ex constanti traditione apud Maronitas autumant viri docti. (Vid. Walton. *Proleg. XIII. n.* 15.). Vetus, et Novum Testamentum ipsa complectitur, ac Vetus ex hebraico depromptum est, quamvis aliqua conspiciantur ex versione τῶν LXX. Versio N. T. typis primum tradita fuit Viennae Austr. an. 1555. Tota vero (sed aliquibus cum lacunis) in Polyglott. Paris. an. 1645. Accuratius vero omnia edita sunt in Polyglott. Londin. an. 1657. Bellarminus Syriacam versionem laudat (de *Pescitò* videtur loqui), in qua titulis et sectionibus capitum mentio fit jejuniorum, crucis, precum pro defunctis, memoriae Sanctorum et similium, quod mendacii convincit Lutheranos, qui ea tamquam Romanae Ecclesiae traditiones falsas detestantur.

De Versionum Syriacarum, *Pescitò* in primis, aetate, patria, indole et recensionibus (praecipue *Karkaphensi* antea vix de nomine cognita) praeclara nuper protulit Doctissimus Nic. Wiseman (*Horae Syriacae Rom.* 1828. T. 1. pag. 77-257.).

Arabicae.

Plures et istae sunt ex hebraeo. Una Rabbini Saadia Aegyptii Iudaeorum scholae in Babylonia rectoris, confecta circa ann. 900., et quidem totius V. T. juxta Waltonum (*Proleg. XIV. n.* 15.). Pentateuchus editus est Constantinop. litteris hebraicis an. 1546. Versiones istae ad paraphrasim accedunt. Versio charactere hebraeo secunda solius Pentateuchi est anonymi Iudaei africani XIII. saeculi, quam Lugd. Batav. ann. 1622. Erpenius typis edidit. Aliae ex hebraeo versiones arabicae Pentateuchi et Psalterii in quibusdam Bibliothecis Europae servari di-

cuntur, sed adhuc ineditae. Totius Scripturae, exceptis libris Esther, Iudith, Iob, Machabaeorum II. et III. versio Arabica habetur in Polyglott. Paris., et accuratius in Polyglottis Lond. adjecto libro Iob. (Vide Walton *Prol. XIV. n.* 17.).

Romae ann. 1671. Propaganda ex mss. atque ex Vulgata concinnavit aliam Bibliorum versionem arabicam.

Sunt et aliae versiones arabicae solius Psalterii.

Quatuor Evangelia arabice edita sunt Romae 1591. et integrum N. T. Lond. 1698.; ab Erpen. 1616.; Lond. 1727.

Aethiopicae.

Translatio ex versione τῶν LXX. facta censetur ante Chrysostomi aetatem, a quo memoratur, (*Homil. II. in Ioan.*) in linguam aethiopicam, quae in Abyssinia, parte Africae, in usu est. Typis tantummodo data sunt in Europa Genesis prima quatuor capita, Malachias, Ioel, Sophonias, Ionas, Ruth, Psalterium, et Canticum Canticorum. Duo hi libri postremo notati habentur etiam in Polygl. Lond.

N. T. editum est Romae 1548., et in Polyglott. Lond. 1657.

Coptica, sive Aegyptiaca.

Ex versione τῶν LXX. deprompta est versio Coptica Pentateuchi saecul. forte II.° aut III.°, et edita Lond. an. 1731. Psalterium Romae an. 1744. et 1749. a Propaganda; Novum autem Testamentum Oxonii an. 1716. edita sunt.

Persicae.

Exstat nunc Persica versio Pentateuchi ex

hebr. Iacobi Tawusi Iudaei non ante saecul. IX. exarata, ac typis edita Constantinopoli an. 1546. Alia perhibetur Persica solius Psalterii non antiquior saecul. XVI. Evangelia persice translata Waltonus inseruit Polyglott. Londin. ex antiquo ms.

Armenicae.

Iuxta Mosem Chorenens. (l. 3. *Histor. Armen.* c. 54.), sub Theodosio II. universa Biblia de graeco translata sunt in Armenorum linguam. Auctores habet Isaacum Magnum, et Miesrobum Doctorem, qui in Menologiis Armenis *Sanctorum Interpretum* cognomento nobilitantur. Aliam versionem a S. Ioanne Chrysost. concinnatam refert Georgius Alexandriae Patriarcha (*De Vita S. Io. Chr. T.* 8. *edit. Savill.*) Vide Le-Long. Relatae versiones ad saec. V. referendae sunt. Armenica Biblia edita reperiuntur Amstelodami ann. 1666.; Constantinopoli ann. 1705.; Venetiis ann. 1733. et rursus ann. 1805.

Art. IV.

Paraphrases Chaldaicae.

Rei affinitas postulat ut hoc loco mentio fiat Paraphrasium Orientalium. Paraphrasis enim est latior Textus translatio, et Hebraei, voce chaldaizante, eam appellant תַּרְגּוּם *Thargùm*. Celebres porro sunt sequentes Paraphrases Chaldaicae.

Thargum Onkelos. Iuxta Iudaeos Onkelos coaevus fuit Gamalieli Paulli Magistro (Act. III.). Onkelos dictus est et Aquila. Paraphrasis haec est Pentateuchi.

Thargum Ionathan: Ionathan juxta Iudaeos discipulus fuit Hillelis, qui sub Herode magno vixit; Ionathan cognomen fuit Ben Uziël. Paraphrasis haec est Prophetarum priorum, et posteriorum, id est Iosue, Iudic., Reg. libr., Isai., Ierem., Ezech. et XII. Proph. Minor.

Thargum aliud tribuunt Iudaei Iosepho caeco, qui Babylone vixit saeculo III., ut ipsi putant. Paraphrasis haec est Psalmor., Iob, Ruth, Esther, et librorum Salomonis.

Thargum aliud Pentateuchi, quod Pseudo-Ionathanis dicitur non ante saeculum VII. vel VIII. scriptum videtur. Recentius adhuc est Thargum Pentateuchi, quod Ierosolymitanum appellatur.

Circa haec aliqua sunt notanda; ac 1.° Paraphrases posterius indicatas uti fortasse similes alias, nullius esse auctoritatis et usus apud nos, cum et voces, et fabellae Thalmudicae, quibus eae refertae sunt, aetatem praeseferant, criticorum judicio, longe posteriorem ea, quae assignatur. Consule Ximenium (*Praef. Complut. Bibl.*) et Bellarm. (L. 2. c. 3. *de Verbo Dei*); 2.° Duas primas Onkelos et Ionathan utiles esse posse, et saepe citari: nam ex una parte apud Iudaeos habentur quasi ut divinae Scripturae, ex alia in iis multa inveniuntur clariora pro Messia, quam in textu: ex. gr. Gen. XLIX. = *donec veniat Schilo* = Onkelos vertit = *donec veniat Messias* =; Isa. IX. = *Pater futuri saeculi* = juxta Ionathan redditur: = *Vir permanens in aeternum Christus* =. 3.° Inverisimile inde fieri, ut duae paraphrases istae merces sint supposititia posterioris aetatis, ut critici quidam putant; nam credi vix potest Iudaeos aut prodidisse aut acceptasse Paraphrases hujusmodi, quae Christianis non parum fave-

rent; 4.° Quod si veteres Patres, ne Origene quidem, et Hieronymo excepto, nunquam harum paraphrasium mentionem fecerint, hoc adscribendum est Hebraeorum studio, qui de rebus suis Christianos celare nitebantur; ex quo etiam fortasse evenit ut Hieronymo opus fuerit *non parvis redimere nummis*, ut ipse narrat (*Praef. in Iob*), praeceptorem idoneum hebraici sermonis. 5.° Neque Ionathan, neque Onkelos paraphrases ab erroribus immunes omnino habendas esse : re enim vera in Onkelos Pentateucho, qui caeteroquin accuratior esse dicitur, errores aliquos notat Bellarminus (*loc. cit.*). Quare caute haec omnia erunt adhibenda.

Biblia hebr. cum Thargum edita sunt Venetiis per Bombergium 1547; et a Buxtorphio patre Basil. 1618.

CAPUT III.

DE VERSIONIBUS LATINIS ET VULGARIBUS.

Art. I.

De versionibus latinis in communi.

Primum de antiquis, postea de recentibus versionibus latinis sermonem instituemus. Latinae versiones olim innumerae fuerunt, teste Augustino, qui (*de Doctr. Chr.* l. 2. c. 11.) ait: *Qui Scripturas ex hebraea lingua in graecum verterunt numerari possunt: latini autem interpretes nullo modo: ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex graecus, et aliquantulum facultatis sibimet utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari.*

Attamen, quae *Vulgata Vetus*, *Itala*, *Communis* dicebatur, in usu erat majore ac majore gaudebat auctoritate quod praeter alios Patres docet Augustinus (l. 2. *de Doctr. Christ.* c. 15.) *In ipsis interpretationibus Itala caeteris praeferatur; nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiae*.

Auctor illius incertus est. Suspicatur Calmet (*Dissert. de Vulgata Nova*, ubi plurima sunt de hac Veteri), non unum sed plures fuisse versionis hujus auctores, eamque fortasse collectionem esse versionum cujusque libri, quae magis probatae fuerint. Ex versione τῶν LXX. creditur ea deprompta. Hujus versionis non pauca servata sunt, eaque in Patribus, et quibusdam mss. Multa collegit Flaminius Nobilius, quae sunt a Waltono Polyglottis Londin. inserta. Collectionem auxit Sabatierius, nec non Blanchinius in *Evangeliario quadruplici*.

At latinarum versionum varietas, versionis τῶν LXX., et Vulgatae veteris defectus et corruptio doctrinam et zelum Hieronymi excitarunt, ut ipse egregios susciperet labores ad emendandam, ac perficiendam latinam versionem. Ut Hieronymi utilissimae lucubrationes hujusmodi agnoscantur, multum conferunt tum Praefationes ejusdem, quae in quibusdam etiam Sacrae Scripturae editionibus reperiuntur, uti in ea, quam edidit Antonius Vitré; tum erudita Natalis Alex. Dissertatio (39., saecul. IV.) de Operibus Hieronymi. Summatim hic referemus Hieronymi laborum seriem atque exitum.

V. T. in primis ex graeco emendavit Hieronymus bis corrigendo latinum Psalterium, deinde caeteros libros. Hujus Hieronymi operis mentio fit etiam ab eodem (l. 2. *contra Rufinum*). Incertum est, an opus hoc mera sit Vulgatae

emendatio, an nova versio ex LXX. Probabile censet Natalis Alex. quosdam libros fuisse vere translatos, quod de Psalterio colligit ex Epistola *ad Sunn., et Fretell.*; de Iob ex duabus hujusce libri Praefationibus; de libris Salomonis ex *lib.* 2. *c.* 8. *contra Rufinum*: reliquos porro libros fuisse solum a Hieronymo emendatos. Addimus juxta eruditorum quorumdam observationes, quod Hieronymus Psalterium ad versionem Alexandrinam prius cursim refinxit, deinde diligentius ad textum hexaplarem exegit; idemque praestitit in aliis libris; edidit vero dumtaxat eos, in quos habemus duplices ejus Praefationes.

V. T. Hieronymus idem latine ex hebraeo vertit. Hoc patet ex Catalogo ipsius Scriptorum Ecclesiasticorum, ubi postremo loco de se loquens ait: *Novum Testamentum Graecae fidei reddidi, vetus juxta Hebraicam transtuli*. Id ipsum patet ex Augustino *de Civ. Dei Lib. XVIII. c.* 43.

De hac Hieronymi versione nonnulla quaeri solent; ac 1.° cur illam Hieronymus susceperit? Suscepisse vero ipsemet respondet ad Augustinum scribens, (qui illum a vertendis libris V. T. dehortatus erat) praesertim *ut scirent nostri quid Hebraea veritas contineret*. Vide Ep. XI. inter Epistolas Augustini. Deinde (*Praefat. in Isaiam*) ait, se ex hebraeo libros vertere voluisse, *ne Iudaei de falsitate Scripturarum Ecclesiis ejus* (Christi) *diutius insultarent*. Septuaginta vero non semper presse et accurate textum hebraicum expressisse notaverat Hieronymus juxta dicta Articulo superiori. Menda quoque illata in versionem τῶν LXX. versionis istius caussam fuisse monet (1.ª *Praef. in Paral.*). Tandem fatetur ille (*Praef. in Pent.*): *Nos post passionem et resurrectionem ejus* (Christi)

non tam prophetiam, quam historiam scribimus, unde multa melius exponi possunt.

2.° An Hieronymus omnes V. T. libros verterit ex hebraeo? Respondetur. V. T. Libros Protocanonicos latine ex hebraico Textu integre vertit, atque Libros Tobiae et Iudith e chaldaico, et partes Danielis Deuterocanonicas e Theodotione latine reddidit. Minime vero vertit alios libros, id est Sapientiae, Ecclesiastici, Machabaeorum, Baruch, uti etiam Epist. Ieremiae, additamenta ad Esther, et Danielem. Et revera, omissis aliis, de horum, saltem aliquorum, auctoritate Hieronymus se dubitasse ostendit (*Prolog. Gal.*, *et Praef. in libr. Salom.*), nec unquam affirmat in Praefationibus se libros eos transtulisse.

3.° An Hieronymi versio latina ex hebraeo caeteris probata fuerit? Colligitur sane ex Praefationibus Hieronymi, praecipue in Iob, obtrectatores non defuisse versionis illius, inter quos Rufinus potissimum. Quinimo Augustinus ipse (*Epist.* 10., *et* 19. *ad Hieron.*) asserit, se in illa versione ob rei novitatem scandali cujusdam periculum agnoscere; quare eamdem quodammodo tunc improbare videbatur. Nihilominus, tempore procedente, haud parum nominis versio illa assecuta est; hinc VI. saeculo Gregorius M. (*Praef. in libros morales*) testatur sedem Apostolicam aeque usam esse Veteri Vulgata ac Nova versione, quam magna saltem ex parte eamdem esse ac Hieronymi videbimus. Isidorus etiam (l. 1. *Offic.* c. 12. *anno p. m.* 630.) de illa ait: *Cujus editione generaliter omnes Ecclesiae usquequaque utuntur, pro eo quod veracior sit in sententiis, et clarior in verbis.*

Novum porro Testamentum Hieronymus nunquam vertit, sed repurgavit tantummodo.

Colligitur hoc ex Hieronymi verbis supra relatis: *Novum Testamentum Graecae fidei reddidi*. Id vero praestitit Damasi jussu, uti constat ex Praefatione Evangeliorum, quae Epistola ad Damasum continetur.

De hoc pariter Hieronymi opere aliqua inquiruntur: ac 1.° num Hieronymus omnibus N. T. libris manus admoverit? Putant aliqui Evangelia solum fuisse a Hieronymo emendata, cum de illis tantum mentionem ipse faciat Epist. ad Damasum, sive Evangeliorum Praefatione; cumque in Catalogo saepius citato caeterorum librorum emendationem nunquam commemoret. Insuper Evangelia solum recenset Augustinus dum (*Epist.* 10. inferius adducenda) Hieronymum laudat ob N. T. correctionem. Sed probabilius, uti credimus, omnes prorsus N. T. libros ille repurgavit. Nam generatim ait se graecae fidei Novum Testamentum reddidisse. Praeterea, quae causa illum impulerat ad Evangelia repurganda, aeque pro aliis valebat. Tandem Epist. ad Marcell. et variis Comment. emendationes suas innuit Hieronymus circa alios praeter Evangeliorum libros. Quod si ad Damasum scribens Evangelia tantum memorat, id forte ostendit Evangelii emendationem caeteras praecessisse, et forte seorsim editam primum fuisse. Augustinus quoque Evangelia solummodo meminit sive eadem de caussa, sive exempli gratia, uti melius ex responso ad Quaesitum tertium patebit.

Quaeritur 2.° quamnam emendaverit N. T. versionem? Verisimile est, veterem Vulgatam, quam repurgaverat quod ad V. T., ab eo fuisse etiam quod ad Novum emendatam: hac enim prae caeteris utebantur Christiani, ac si prae eorum manibus aliam ponere contendisset, que-

rimonias non evitasset, quas offendit novam V. T. ex hebraeo versionem evulgans; quod tamen non accidit.

Quaeritur 3.° quomodo fuerit recepta emendatio N. T.? Ex verbis Augustini (*ad Hier. Epist.* 10.) responsum eruitur: *Non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quod Evangelium ex graeco interpretatus es, quia pene in omnibus nulla offensio est, cum Scripturam graecam contulerimus.... Et si quaedam rarissima merito movent, quis tam durus est, qui labori tam utili non facile ignoscat, cui vicem laudis referre non sufficit?* Augustinum porro de tota N. T. emendatione loqui colligitur ex Hieronymo, qui eidem rescribens ait: *Si me, uti dicis, in Novi Testamenti emendatione suscipis, exponisque causam cur suscipias etc.*

Latinarum versionum enumerationem rursus aggrediendo, opportunum esset loqui de latina versione Vulgata nova, quae post Hieronymum usurpari coepit, quaeque authentica definita est postea in Tridentino. At cum ea longiorem postulet disceptationem, Articulis insequentibus id reservamus. De caeteris itaque, quae recentiores sunt, nunc agemus, deque catholicis in primis.

Saeculo XV. Eruditi magno exarsere studio latinam linguam ad primaevam puritatem revocandi, atque plures hoc consilio emendati sunt libri, qui sermonis barbariem redolere videbantur. Hac de caussa versio Vulgata non semel fuit reformata. Laurentius Valla omnium primus exstitit, qui criticas notas in N. T. confecit, ut omnia verbis e puro Latii fonte depromptis essent expressa, confecturus etiam integram N. T. versionem, si Romanus Pontifex non obsti-

tisset, ut tradit Erasmus (*Apolog. advers. Petrum Sutor.*). Adnotationes Vallae solum post ejus mortem editae sunt Parisiis an. 1504. cura Erasmi. Iacobus Faber Stapelunsis ad Lutherana dogmata propensus, latinae et ipse puritatis amore ann. 1552. Commentarium edidit in Evangelia, et post annos novem Commentaria item Epistolarum Paulli, integram iis adjungens versionem novam. Vallae et Stapelunsis emendationes haud fuere comprobatae, cum illae sermonis studio minus rectum saepe reddiderint sensum. Plura de illis, aut potius contra illos habet Richardus Simonius (*Hist. Crit. N. T.* c. 21.), qui illud Augustini in Psal. L. meminit. = *Maluit pius interpres minus latine aliquid dicere, quam minus proprie*.

Erasmus N. T. e graeco in latinum vertit, et Basileae Leoni X. dicatum edidit ann. 1516. Opus deinde suum pluries repurgavit evulgavitque, cultiori stilo et ipse studens. Ex. gr. Ioann. I. = *In principio erat verbum* = juxta Erasmum = *erat sermo* =: Matth. IV. pro = *poenitentiam agite* = scribit = *resipiscite* =: Rom. I. = *cui servio* = ita convertit = *quem colo*. Sensus interim rectitudo damnum passa est in multis criticorum judicio. Hinc Erasmus, qui versionem suam Vulgatae suffectum iri sperabat, contemptum potius offendit sapientum.

Sanctes Pagninus Lucensis Ord. Praed. circa ann. 1528. Novi T. latinam versionem ex graeco, Veteris vero ex hebraico pervulgavit, Clementi VII. dicatam. Felicior habita est V. T. versio. Praestabat enim ille magis peritia hebraici, chaldaici, ac syriaci sermonis, quam graeci. Genebrardus tamen *Praef. in Origenem* (vid. Tir. cum notis) totam Pagnini Versionem accusat, utpote *nimis grammaticam*, quaeque

non satis interdum cohaeret cum veterum Hebraeorum doctrina, nec cum fidei catholicae mysteriis.

Benedictus Arias Montanus, theologus Tridentini, Hispalensis, Pagnini versionem N. T. perficiens, novam aliam N. T. concinnavit versionem cum Vulgata congruentem magis juxta aliquos. Antuerp. Plant. 1572.

Thomas de Vio Cardinalis, alias Cajetanus, qui obiit ann. 1534. integrae Scripturae Sacrae versionem confecit latinam.

Isidorus Clarius Brixiensis, Episcopus Fulginatium, aliam elucubravit latinam versionem, Vulgatae adhaerens et Scholia adjungens. Vixit ille saec. XVI. Versio prodiit Venetiis apud Iuntas anno 1542, iterumque a. 1557, et vetita primum, sublatis deinde prolegomenis, ut in ed. an. 1564, permissa est.

Latinae Acatholicorum versiones nunc recensendae sunt.

Tigurina versio latina nomen obtinuit suum a Clero Tigurino, cui dicata prodiit. A Leone Iuda, Zuingliano haeretico pastore, sive ministro, coepta est; deinde quod ad V. T. a Theodoro Bibliandro, et Conrado Pellicano; quod ad N. T. a Petro Cholino, et Rodolpho Gualthero, ex versione Erasmi recognita, confecta est an. 1543.

Francisci Vatabli, Parisiis Profess. linguae sanctae, nomine versio edita est Parisiis ann. 1545., per Robertum Stephanum, celebrem Parisiorum typographum sec. XVI. Versio haec scholiis illustrata fuit. Emendatior in lucem prolata est Salamanticae ann. 1584. Iuvat autem judicium hic subnectere, quod Kortoltus (apud Tir. cum not.) pronunciavit de variis Scripturae editionibus. *Citari solet sub nomine*

Vatabli non ratione translationis, sic enim Vatablus eam non agnovit, sed respectu adnotationum, quae ex publicis ejus praelectionibus excerptae sunt, ut refert ipse Stephanus in Praef. Bibliorum latinorum an. 1557. Versio porro criticorum judicio est ipsamet Tigurina, de qua supra.

Theodorus Beza Calvinista N. T. versionem latinam perfecit, perspicuam quidem et elegantem, sed nihilo minus liberiorem et erroribus sectae imbutam, quae ann. 1556 a Stephano edita est.

Le Clerc latinam versionem cum paraphrasi adornavit, exeunte saec. XVII. ac saec. XVIII. ineunte.

Franciscus Iunius, Emmanuel Tremellius, Sebastianus Castalio puritatis latinae cultor eximius, heterodoxi omnes, Bibliorum latinas concinnarunt versiones. Caeteris, quae minus sunt celebres, omissis, haec duo prae oculis habenda sunt: 1.° Privatorum hominum (cautius autem si heterodoxi sint) translationes adhiberi possunt solummodo ad explicationem Vulgatae (de qua infra), simulque textuum, ac veterum versionum: 2.° De versionibus jam recensitis, aliisque hujus generis, si quid amplius quaeratur, consulendi sunt: Le Long. *Biblioth. Sacr. cur. et emen. Andr. Masch, Halae* 1778.; Simonius *Hist. Crit.*; Walton *Prolegom. in Polygl.*; Andres *Orig. delle Scienze* T. 4.; Brunet *Manuel du Libraire* etc.

Art. II.

De Auctore Vulgatae Novae.

Post Gregorii M. tempora communius in

Ecclesia adhiberi coepit latina versio, quam *Vulgatam* appellamus, quamque Tridentinum declaravit authenticam. Haec dicitur aliquando *Nova* ad distinctionem veteris, de qua supra.

De hac, utpote celebriore, variis articulis sermonem discriminatim habere juvat. Versionem istam non esse Hieronymi, sed antiquam Italam suspicantur nonnulli, uti Sanctes Pagninus in Praef. suae versionis. Alii arbitrantur illam promiscue decerptam esse ex Hieronymo et ex Itala; inter quos Bellarminus (*De Verbo Dei* l. 2. c. 9.). Hoc etiam innuit auctor Praefat. quae Vulgatae apposita est in edit. Rom. *Qui namque in ea libri continentur, (ut a majoribus nostris quasi per manus traditum nobis est) partim ex S. Hieronymi translatione vel emendatione suscepti sunt, partim retenti ex antiquissima quadam editione latina, quam sanctus Hieronymus communem etc.* Hoc ipsum ita probamus partium enumeratione, sicque nostram aperimus sententiam:

1.° Asserendum est probabiliter N. Testamentum Vulgatae ex antiqua versione a Hieronymo emendata, esse depromptum. Hoc probatur ex eo, quod multa loca in Vulgata ipsa legimus, prout Hieronymus in versione illa antiqua corrigenda esse censuit: ex. gr. in Comm. ad c. 2. Matth. ait legi debere: *in Bethlehem Iudae*, non *Iudeae*: in Epist. ad Marcell. illud ad Rom. XII. = *tempori servientes* = corrigit = *Domino servientes* =. Et revera scimus Hieronymum Damasi jussu emendasse N. Testamentum: scimus hanc Hieronymi versionem plerisque valde gratam et acceptam fuisse, ut etiam ex Epist. 10. Augustini ad Hieronymum constat. Ergo verisimillimum est eamdem fuisse retentam. Confer quae Art. super. dicta sunt de operibus Hieronymi.

2.° Asserendum probabiliter Psalterium Vulgatae editionis non esse ex versionibus Hieronymi vel e graeco, vel ex hebraeo, sed ex antiqua editione, in qua bis ipse elaboravit, ut Psalterium emendaret. Confirmatur hoc ex eo, quod Hieronymi versiones, quae in ejus operibus continentur, cum Vulgata nostra circa Psalterium non congruant, quodque in Epist. ad Sunniam et Fretell. Hieronymus verba ponat communis Psalterii, quae nostro magis consonant. Atque ideo creditur Ecclesiam noluisse novas Psalterii versiones Fidelibus tradere, ne eos a re usitatissima sine necessitate abduceret.

3.° Asserendum pariter, ut probabilius, libros Baruch, Sapientiae, Ecclesiastici, et duos Machabaeorum non esse ex versione Hieronymi, sed ex antiqua translatione. Etenim Hieronymus hos libros vertisse se nusquam monet, nullaque de his Praefatio ejusdem exstat. Vide quae de Hieronymi operibus, superius diximus. Accedit ad hoc quod a Cypriano (*lib. de exhortatione mart.*) aliisque Patribus Hieronymo antiquioribus eo modo libri illi citentur, ac in nostra Vulgata. Partes Danielis deuterocanonicae ex versione Theodotionis depromptae sunt juxta Hieronymum (*Praef. in Dan.*, *et Praef. in Iosue*), ut innuimus etiam Art. 1. C. II., ubi de Theodotionis versione. Partes autem Estheris Deuterocanonicas, quas Hieronymus reperit in sola editione Vulgata Veteri, sub finem Versionis suae ex hebraico Textu apposuit, ut ipse monet (*ad Esther X.* 3. etc.).

4.° Asserendum tandem videtur, reliqua omnia Vulgatae esse versionem Hieronymi ex hebraeo. Hoc pacto id probatur.

1.° Hieronymus V. T. ex hebraeo vertit, ut ipse (*Catalog. Script.*) testatur. Omnium

primus idem fuit, qui Bibliorum aliqua ex hebraeo in latinum transtulerit, ut colligitur ex ejus Praefationibus, et ex Augustino (*l. XVIII. c.* 43. *de Civ. Dei, et Ep.* 8. *et* 10.). Post eum non constat, aliud hujus generis opus ab alio, pari saltem celebritate ac plausu, confectum esse. Patet insuper Vulgatam, exceptis libris in Assert. 3.a indicatis, ubique cum hebraeo potius, quam cum graeco consentire. Ergo etc.

2.° Ea omnia, quae Hieronymus in Praef. Pentat., Praef. in Esdram, et lib. de opt. Gen. interpret. dicit in versione τῶν LXX. non haberi, et suae ex hebraeo versioni addidisse, in vulgata reperiuntur: ex. gr. Oseae II. = *ex Ægypto vocavi filium meum* =; Zach. XII. *Aspicient in me, quem transfixerunt.* = Isaiae LXIV. *Oculus non vidit Deus absque te, quae praeparasti expectantibus te.*

3.° Item illa, quae ipse transtulit aliter, quam LXX. verterunt, sic etiam in Vulgata leguntur: ex. gr. Gen. II. = *complevit Deus die sexta opus suum* = juxta LXX.; ipse corrigit = *die septima* = etc. Ita Hieronymus *Quaest. hebr. in Gen.*

4.° Singulis Vulgatae libris appositae legebantur Hieronymi Praefationes. De hisce Praefationibus a se exaratis, et suae ex hebraeo versioni additis loquitur ipsemet Hieronymus *Epist. ad August.* 89., quae est 11. inter Epistolas Augustini. Hae vero Praefationes, quae in antiquioribus editionibus habentur, Romanae editioni sub Clem. VIII. desunt; at permissum fuit, ut diverso charactere impressae in postremum adjicerentur, sicuti ex Praef. de editione Romana colligitur. Hinc in editionibus nonnullis adjectae leguntur, ut initio editionis Ant. Vitré, quod etiam superius indicavimus.

Objiciunt porro aliqui multa Vulgatae loca, quae a Textu hebraico, et a Hieronymi translationibus discrepant. At respondemus generatim cum Bellarmino, discrimina haec proficisci partim a librariorum incuria, de qua saepe dolet Hieronymus in suis Praefationibus, partim a recensionibus, et correctionibus Vulgatae novae post Hieronymum factis; partim denique ex eo, quod Hieronymus non raro eumdem locum, et aliquando etiam sententiam mutet. Vide Bellarminum loc. cit.

Objiciunt etiam *asteriscos* et *obeliscos*, quibus usus est Hieronymus, quique in nostra versione non sunt. Sed notandum, illis Hieronymum usum esse in emendatione, quam confecit, V. T. ad codices Hexaplares, non in versione sua e Textu hebraico, ex qua in plerisque constat Vulgata nostra. Quod autem vel in libris illis non appareant, qui ex Hieronymi correctione sunt, hoc typographis tribuendum est, uti simili de caussa negligi coeperunt Hieronymi tempore; quod patet ex ejus Epistola ad Sunniam, et Fretellam.

Art. III.

De auctoritate vulgatae.

Praenotandum 1.° authenticitatem (ut diximus Dissert. I., ubi de Scripturae loquebamur auctoritate) sumi posse duplici sensu; scilicet vel quatenus liber, qui authenticus dicitur, genuinum sit opus illius, cui tribuitur; vel quatenus auctoritate gaudeat ad fidem faciendam iis rebus, quas continet juxta materiam suam, et scopum. Posteriori hoc sensu, quem in praesenti consideramus, lex dicitur authentica, si

ab eo lata sit, qui auctoritate polleat; historia authentica, si gesta narret fideliter. Hoc eodem sensu Scriptura probata a nobis est authentica ex eo, quod recta et vera contineat, idque non solum propter humanam, qua gaudet, auctoritatem, sed et propter divinam ex eo manantem quod sit verbum Dei. Iam vero ex hoc consequitur apographa esse authentica, si cum autographis consentiant; unde tandem intelligitur authenticitatem versionis in hoc consistere, ut cum vero textu conveniat.

Praenot. 2.° versionis authenticitatem aliam *intrinsecam*, *extrinsecam* aliam esse. Prima in eo sita est quod congruat cum Scriptura originali quod ad res et sententias; altera in congruentiae ejusdem certo ac legitimo testimonio, sive declaratione consistit.

Hisce positis, asseritur 1.° Vulgatam esse authenticam intrinsece.

Argum. I. Iam inde ab annis mille et amplius, idest a Hieronymo saltem, Ecclesia latina universa versione hac usa est. Usi sunt SS. Patres, Concilia, Pontifices, Concionatores omnes. Hoc ex historia clarissime patet. Ergo vel isti errarunt, quod nefas est dicere, vel illa est authentica.

Argum. II. Hebraei juxta eorum linguam Scripturam habuerunt authenticam; habuerunt etiam Graeci tum authenticam versionem τῶν LXX., tum N. T. textus. Ergo aequum fuit, ut Ecclesia latina, in qua Petri sedes est, sua lingua authenticam haberet Scripturam. At nullam universim acceptam a tot saeculis praeter Vulgatam habuit. Ergo etc.

Argum. III. Rara est ac difficilis summa hebraici sermonis peritia, et etiam rara fuit olim graeci, ut ex historia Concilii Ariminensis

conjici potest. Ergo male provisum esset Ecclesiae latinae, si haec de rebus gravibus fidenter consulere non posset latinam editionem, sed ad hebraicos aut graecos fontes confugere deberet.

Asseritur 2.° Vulgatam extrinsece quoque esse authenticam. Nam ejus consensio cum originali Scriptura per legitimam et *infallibilem* Ecclesiae auctoritatem comprobata est, ex decreto scilicet Conc. Trid. Sess. IV.: *Sacrosancta Synodus considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesiae Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quae circumferuntur, Sacrorum Librorum, quaenam pro authentica habenda sit innotescat, statuit et declarat, ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus, et expositionibus pro authentica habeatur, et ut nemo illam rejicere quovis praetextu audeat vel praesumat.*

Eadem sessione post recensitum Catalogum Librorum Canonicorum haec habet: *Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout ab Ecclesia Catholica legi consueverunt, et in veteri Vulgata Latina editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit .... anathema sit.*

Argumentis hactenus adductis ad probandam Vulgatae tum intrinsecam tum extrinsecam authenticitatem, addere praestat Protestantium bene multorum pro illa testimonia luculentissima. Vulgatam enimvero laudant Lutherus (in *Praef. ad Comment. de noviss. verb. David.*) Pellicanus Conradus (in *Praef. in vers. et nov. Comment. Psalter.*) Ambo Osiandri Pater nempe et Filius (apud le Long. *Bibl. Sacr.* T. 1.

c. 4. pag, 767 - 772.) Theodorus Beza (apud Richard. Simon. *Histoire Critiq. du nouv. test.* c. 25.) aliique bene multi, quorum et verba ipsa refert Cl. Brunati in eruditissima sua de Vulgata Dissertatione inferius citanda. Nobis interim sufficiat Davidem Michaelem afferre, qui (*Suppl. ad Lex. Hebr.* P. III. pag. 992. *et Bibl. Or.* T. XXI. n. 311., *Introd. ad N. T.* c. VII. Sect. XXX.) sic loquitur: *Praeiverat Vulgata male deinceps aliis neglecta, cum sit Versionum una omnium praestantissima..... Ipsi enim auditores mei tam Protestantes, quam Pontificii, facile recordabuntur quantopere ego Vulgatae usum tum criticum, tum exegeticum commendem, ejusque contemptum vituperem.*

Asseritur 3.° Vulgatam ita esse a Tridentino uti authenticam declaratam, ut nihil de authenticitate, quae textibus sit propria, pronunciaverit.

Argum. I. Hoc ex allatis Concilii verbis liquet, in quibus nulla fit mentio textuum, sed solum latinarum versionum.

Argum. II. Colligit Concilium Vulgatae authenticitatem ex longo Ecclesiae usu. At Ecclesia nunquam Vulgatam sic venerata est, ut eam anteponeret textibus hebraicis et graecis; nisi ad summum hoc sensu, quod non ita certi sumus de horum textuum incorruptione, uti de veritate versionis Vulgatae.

Argum. III. Ex eo quod catholica Ecclesia non solum apud Latinos sit, sed et apud Syros, Armenos, Arabes, Graecos, quae nationes Scripturis ex parte originalibus, et in linguas proprias translatis utuntur.

Argum. IV. Ex actis Concilii, atque ex testimoniis, quae sequuntur. Salmeron, qui Theologus fuit Tridentini (*Proleg.* 3.) ait: *Ni-*

hil enim ibi de exemplaribus aut graecis aut hebraicis agebatur. Tantum inter tot editiones latinas, quot nostra saecula parturierunt, quaenam ex illis praestaret sermo erat..... Liberum autem reliquit (Concilium) *omnibus qui Scripturas profundius meditantur, fontes graecos aut hebraeos, quatenus opus sit consulere*. Idem testatur Vega alter e Concilii Theologis; Pallavicinus (*Histor. Concil.*); Bellarminus (l. 2. *de Verbo Dei* c. 10.); tandem Rugerius Secretarius Apostol. (lib. *de Script. Canonic.* c. 44.): *Cujus piae aures ferre poterunt hebraicam editionem a Spiritu S. iisdem verbis dictatam, a prophetis conscriptam, ab Esdra restitutam, a Christo recitatam, explanatam...., a qua omnes editiones, velut parente et fonte suo, fluxerunt, correctiones derivantur, et discrepantiae, librariorum culpa exortae, saepius sublatae sunt, nunc explosam, et damnatam esse?*

Argum. V. suppeditat Praefatio Vulgatae, cujus haec sunt verba: *Pius IV..... demandavit ut Vulgatam editionem latinam, adhibitis antiquissimis codicibus MSS., inspectis quoque hebraicis, graecisque Bibliorum fontibus..... accuratissime castigarent:* tantum abest, ut fontes hebraeos graecosve Ecclesia reprobaverit. Quibus vestigiis, juxta Praef. eamdem inhaeserunt qui Pium IV. sequuti sunt Pontifices, qui de accuratissima Vulgatae editione paranda fuere solliciti.

Quaeres 1.° An Vulgata ita sit authentica, ut non solum in rebus omnibus ad fidem, et ad mores pertinentibus, et in iis, quae sunt alicujus momenti, Scripturae originali consentiat, sed etiam ut in omnibus vel levissimis, nullius falsitatis revinci possit, et Scripturae

originali omnino respondeat? Negant hoc theologi aliqui, et huc tandem respicit *Diatriba Ecclesiastica circa Tridentinum Decretum de Vulgata Bibliorum editione*, Cabassutii (*Notitia Conciliorum*) simulque *Dissertatio*, quam Bellarmini nomine ex MSS. in lucem protulit Windenofer an. 1749., quaeque Prolegomenis Tirini recentis editionis est inserta. Contrarium tamen tuetur Autoine (*Theolog. Specul.*) ejusque sententia nobis magis arridet. Nam 1.° Si Concilium declaratione sua nullam inducit distinctionem, cur nos distinguere debemus? 2.° hoc semel concesso, ut a Vulgata recedere possimus quoties de re gravis momenti non agitur, quot dubitationibus pateret locus, ac quale in discrimen Vulgata ipsa vocaretur, scilicet paullatim tota illius nutaret auctoritas, sicuti in I. Dissert. diximus de Inspiratione Divina, si haec quibusdam solum Bibliorum partibus, non omnibus tribuatur. 3.° errata, quae objici solent Vulgatae versioni, vel talia sunt contra grammaticae regulas, vel contra elegantiam, perspicuitatem, et minutam congruentiam verborum constructionis cum originali, vel in omnibus melioris editionis exemplaribus non inveniuntur, ut videre est in singulis locis apud commentatores, vel tandem sunt librariorum, vel typographorum menda. Quod si forte in quibusdam discrimen quod ad sensum Vulgatam inter et textum apparet, suspicari prudenter possumus, mutatum potius esse textum, cum hic corruptioni facilius obnoxius sit, ut liquet ex iis, quae de textibus diximus, neque gaudeat ea authenticitate qua Vulgata nostra pollet. Vide inferius: *Quaeres* 4.°

Quaeres 2.° an versio Vulgata divinitus fuerit inspirata? Resp., id quidem asserere Mori-

num (*Exerc. Bibl.* l. 1. c. 12.); at argumenta deesse nobis videntur satis valida ad id propugnandum: nec tamen inficias ibimus, speciali Dei providentia illam effici potuisse, ut scilicet Ecclesiae ejus suppeteret versio authentica.

Quaeres 3.° quandonam ad Textus, vel ad graecas versiones, salva Vulgatae auctoritate confugere liceat? Resp. in primis: Si de locis illis agatur, in quibus menda quaedam evidenter appareant typographica, haud multum erit pro Vulgata dimicandum, quae in hisce non est uti authentica definita: igitur ad textus, et ad graecas, caeterasque veteres probatas versiones confugere nobis integrum est. (Exempla vid. apud Bellarm.) Praeterea textus et graecas versiones consulere saepe licebit ad explicandam Vulgatam, cujus auctoritas hac de causa non contemnitur, sed potius confirmatur. Nam aliquando fit, ut codices vulgatae inter se discrepent, sicuti Ios. XI. 19. = *non fuit civitas, quae non se traderet* = juxta alios codices = *quae se traderet* =. Textus porro secundam praefert lectionem. Aliquando sententia in Vulgata est anceps, ut illud Gen. = *maledicta terra in opere tuo* =; quod referri potest tum ad terrae cultum, tum ad Adae peccatum. Postremum hoc clare exhibet textus. Aliquando etiam vocabulorum vis a phrasi textus pendet, ut Exod. I. 21. = *aedificavit illis* (obstetricibus) *domos* = hoc loquendi modo hebraeus indicare vult foecunditatem, et filiorum copiam. Hac ratione, ut patet, Vulgata non negligitur, sed majorem in lucem profertur.

Quaeres 4.° An Vulgata servata sit incorrupta? Ut apte respondeam noto, Concilium Tridentinum, dum Vulgatam authenticam definierat, animadvertisse editiones Vulgatae, quae

tunc temporis extabant, emendatione indigere, quam Concilium ipsum faciendam decrevit. Constituta ad hoc Cardinalium, aliorumque Congregatione, plurium annorum cursu emendatio peracta fuit, et opus Sixto V. regnante typis excusum est. Sed antequam illud in lucem emitteretur necessitas emendationis ulterioris fuit detecta, novoque examini Vulgatae editio subjecta fuit. Prodiit tandem Vulgata magis magisque emendata tempore Clementis VIII. haecque illa est Vulgatae editio, cui nunc catholici quique conformare se debent, utpote soli, quam magis accuratam Christi Ecclesia adhuc exhibuerit. Correctiones in Vulgata perfectas, recognitas et approbatas a Sixto V. et Clemente VIII. collegit Luca Brugensis peculiari libello. Ne tamen editionem, omnibus licet aliis puriorem, immunem esse credideris a naevis quibuscumque. In primis enim in praefatione apposita editioni absolutae auctoritate Clem. VIII. haec leguntur. „*In hac pervulgata Lectione, sicut nonnulla* „*consulto mutata, ita etiam alia, quae mu*„*tanda videbantur, consulto immutata relicta* „*sunt; tum quod ita faciendum esse ad of*„*fensionem populorum vitandam Sanctus Hie*„*ronymus non semel admonuit; tum quod fa*„*cile fieri posse credendum est, ut majores* „*nostri, qui ex Hebraeis, et Graecis Latina* „*fecerunt, copiam meliorum et emendatiorum* „*librorum habuerint, quam ii, qui post illo*„*rum aetatem ad nos pervenerunt, qui fortas*„*se tam longo tempore identidem describendo* „*minus puri atque integri evaserunt; tum de*„*nique Sacrae Congregationi amplissimorum* „*Cardinalium, aliisque eruditissimis viris ad* „*hoc opus a Sede Apostolica delectis, propo*„*situm non fuit, novam aliquam editionem*

„ *cudere, vel antiquum interpretem ulla ex parte corrigere, vel emendare; sed ipsam veterem ac vulgatam Editionem Latinam, a mendis veterum librariorum, nec non pravarum emendationum erroribus repurgatam, suae pristinae integritati ac puritati, quoad ejus fieri potuit, restituere, eaque restituta, ut quam emendatissime imprimeretur juxta Concilii Oecumenici decretum, pro viribus operam dare* „. Praeterea Cardinalis Bellarminus, qui unus e Correctoribus fuerat, litteris, quas ad Brugensem scripsit, diserte fatetur: *scias velim, Biblia Vulgata non esse a nobis accuratissime castigata*, cujus rei causas assignat easdem, quae in Praefatione, de qua superius, indicantur. Nil itaque mirum si Brugensis idem libello altero collegerit correctiones, quae in Vulgatae editione adhuc desiderantur, quas tamen Vulgatae ipsi inserere privatis theologis non licet, sed auctoritati Summi Pontificis est reservatum. Brugensis libellos, et Bellarmini epistolarum fragmenta habes in Bibliis cum adnotationibus du Hamelii.

Quaeres 5.° quaenam prostent post emendationem Vulgatae, celebriores ejusdem editiones, magisque accuratae? Respond. Vaticana in primis, quam Bibliorum praefationes commendant, Sixti V. et Clementis VIII. P. M. auctoritate recognita, juxta exemplaria edita Romae an. 1592., dein Plantiniana, typis Plantini Antuerpiae edita; Sabatier cujus aliqua exemplaria habentur tabulis exornata referentibus gesta in Scripturis narrata; Antonii Vitré, ubi multa ad chronologiam utilia, quam non semel commendavimus.

Qui plura de Vulgata desiderat, Bellarminum consulat *de Verbo Dei lib.* 2. Scripsit

etiam Cl. Brunati S. J. eruditam Dissertationem *de Nomine, Auctore, emendationibus et Authentia Vulgatae*. Vienn. 1827.

Art. IV.

Versiones vulgares celebriores (1).

Versiones vulgares dicuntur, quae lingua aliqua viva ad alicujus populi usum sunt exa-

(1) Cum Cl. Mezzofanti consuluissem de versionibus, ac linguis Vulgaribus, ex eo cognovi quae sequuntur: *Versiones vulgares appellantur eae, quae sermonibus adhue vulgo usitatis editae sunt. Hujusmodi versiones passim fieri coeptae sunt saeculo XVI. ineunte a Novatoribus, vel ex eorum consilio. Inter* Italicas *hujus generis versiones celebris est, quae a Diodato edita est Genevae. Hanc dicuntur Calvinistae sequuti in* Gallica *versione. Germani ostentant versionem a Luthero ipso conscriptam. Plures, immo fere innumeri agnoscuntur in ea errores ab haereticis ipsis: non enim hebraicis litteris, et graecis erat Lutherus apprime eruditus. Sed pluries haec versio cusa est in Germania, et novis etiam curis quotidie prodit. Angli quoque a Iacobi I. tempore suam habent versionem a pluribus confectam, emendatam etiam in quibusdam ad Sanctis Pagnini Versionem ex textu hebraico. Ut haec ab omnibus adhiberetur, lege cautum est in Anglia. Itaque in omnibus illius exemplaribus formula haec ponitur in fronte libri* „ lectioni in Ecclesiis adsignata „. *Sueci quoque et Dani jam inde ab eo tempore, quo ab Ecclesia catholica defecerunt, operam dedere, ut vulgarem suam haberent versionem. Quid plura? in ipso quoque Navarrae Regno perquam exiguo, ut rem gratam facerent Ioannae Reginae, quae Henrici IV. Gallorum Regis mater fuit, converterunt quidam rerum novarum in religione studiosi in* celticam *illam Iberorum linguam, quae ibi usurpatur, sicuti etiam in altera illius regni parte, quae caeteris Hispaniarum regnis accensetur, converterunt, inquam, et adhuc extat Novum Christi Testamentum. Aliae dein-*

ratae, ut a versionibus lingua latina, graeca, et hebraica conscriptis discriminentur, quae nunc saltem extra usum sunt, et doctis viris solum inserviunt. Versiones illae quodammodo vulgares etiam dici possunt, quatenus conscriptae sunt hujusmodi sermonibus, qui ab Ecclesia publico usu non usurpantur. Animadvertendum tamen est aliquas inter orientales a nobis enumeratas, vulgares esse, si stricte loqui velimus. De celebrioribus solum vulgaribus versionibus interim verba facere nobis propositum est.

de prodierunt vulgares versiones inter catholicos quoque; modo ab Episcopis, aliquando etiam Apostolicae Sedis auctoritate confirmatae. Ex hisce posterioribus est versio polonica *a P. Wujeco S. J. adornata. Sed ut ad recentiora et novissima veniamus, nostris hisce temporibus, studium exarsit impensissimum, ut verbum Dei vulgari sermone conscriptum, omnium tum fidelium, tum infidelium manibus teratur. Hinc ortae* Biblicae *illae* Societates, *in Anglia praesertim, quorum opera jam nunc libri a Deo inspirati, et a peritis et a minus peritis in omnes sive linguas sive dialectos conversi propagari curantur. In iis quoque locis uti in Anglia et in Germania, in quibus servantur adhuc, et adhibentur versiones Novatorum, aliae apparantur versiones, quae veteribus illis sufficiantur quasi legentium captui magis accomodatae, vel textus veritati congruentiores. In quibus versionibus vix dici potest, quot monstra, quot portenta in lucem quotidie edantur, cum omnia interpretum arbitrio et licentiae, eorumque doctrinae, qninimo inscitiae permittantur. Versionibus hujusmodi refertae sunt extremi orientis orae. Illic enim laboratur maximae et contenditur, ut hac ratione Christi religio propagetur, vel potius ut obstruatur via Evangelicae praedicationi, quae ingentibus laboribus a divini verbi praeconibus legitime illuc missis suscepta est. Conqueruntur hi, ac merito, nihil obesse magis illorum praedicationi, quam subdolam hanc divini verbi propagationem, qua Ecclesiae auctoritas omnis, et vera oraculorum caelestium sententia funditus evertitur.*

Versio Gothica.

Ab Ulphila Gothorum Episc. exarata. Ulphila vero successit Theophilo, qui Concilio Nicaeno interfuit. Versionis hujus meminerunt Socrates (*lib.* 4. *c.* 33.), et Sozomenus (*lib.* 6. *c.* 37.). Sola Evangelia credebantur olim in versione hac translata, eaque ex graeco, et ex latino. Haec revera extabant sola Upsaliae ms. argenteo, et edita sunt an. 1665. At medio saeculo superiori Franciscus Knittellius ex ms. gothico in Bibliotheca Wolfenbütteliana an. 1758. evulgavit versionem plurium versiculorum Epistolae ad Romanos. Nuper vero Angelus Mai, Cl. Vir, in Bibliotheca Ambrosiana detexit ms. gothicum, in quo versio est tredecim Epistolarum Paulli, et varia fragmenta inter quae aliqua librorum Esdrae et Nehemiae; idemque Ulphilae partium ineditarum specimen edidit Mediolani an. 1819, conjunctis curis cum Cl. Carolo Octavio Castillionaeo; hic postmodum integram Versionem Ulphilianam Epistolae II. ad Corinth. Vulgavit Mediolan. an. 1829. Hinc conjicere licet, gothicam versionem complexam esse tam N., quam V. T., cura probabiliter Ulphilae ejusdem.

Sclavonica.

Ex graeco utriusque Testamenti. Meminit hujus Ioannes VIII. S. P. apud Baronium an. Chr. 880. num. XIX. Tribuitur Sanctis Cyrillo et Methodio, qui Moravos ad Christum converterunt. Pentateuchus prodiit typis Pragae an. 1519.; ibidem tota Scriptura an. 1570., et rursus Ostrogii in Volhynia an. 1581.

Gallica.

Mentionem meretur versio gallica Isaaci

Maître, qui et De Sacy, quamvis eam carpat Benedictus Martin in explanatione sua gallica locorum difficilium Scripturae, quasi non satis in aliquibus Vulgatae cohaerentem. Legendus vero est Isaac omnino magna cum cautela, cum Iansenismo ille studeret, ut recte monet Feller (*Diction.*)

Germanica.

Lutherus N. et V. Testamentum vertit in linguam germanicam; alias versiones exararunt asseclae illius Melanchthon, Brentius, Osiander, Flaccius, aliique. In sola vero Lutheri versione N. T. Hieron. Empserus 1400. errores detexit, et evulgavit. Non satis fidelem esse Lutheri ejusdem versionem, fatetur etiam Michaelis *Biblioth. Orient. T.* 1. *p.* 2.

Italica.

Saeculo XIV. aliquot saltem libri italice translati sunt, uti Actus Apostolorum a P. Cavalca scriptore elegantissimo; saecul. XV. prodiit versio omnium librorum sub nomine Nicolai Malermi, Venetiis 1471. et alia auctoris incerti; saecul. XVI. celebres extiterunt versiones Ant. Brucioli et Ioan. Diodati. Hae tamen partim vetitae sunt, partim saltem cum maxima cautela legendae. Peculiarem vero mentionem meretur italica Martini Episc. Florentinorum saecul. XVIII. proxime elapso, cum adnotationibus, laudibus Pii VI. Pont. M. commendata.

Caeterum vulgares versiones enumerare omnes infinitum pene foret, cum in linguas cujusque regionis translata sit Biblia, partim a Catholicis ad fidelium utilitatem, partim ab haereticis, protestantibus et biblicis, qui cum

Scripturam unicam pro omnibus regulam esse fidei depraedicent, illam omnibus intelligibilem reddere praesumunt versiones multiplicando.

Pro versionibus italicis consule Maffei, *Traduttori Italiani*; pro omnibus vero le Long, *Bibliotheca sacra*; Andres, *Origine delle Scienze* T. 4.; Rich. Simonium *Histor. Crit.*

CAPUT IV.

DE USU TEXTUUM ET VERSIONUM, NEC NON DE QUIBUSDAM CELEBRIORIBUS CODICIBUS.

Art. I.

De usu Textuum, et Versionum publico.

Censebant Novatores, et recentiores haeretici censent in Missa aliisque ecclesiasticis ritibus Scripturam Sacram legendam esse vulgari regionis lingua, quaecumque ea sit. Contra fert Catholicorum consuetudo, in publico ac communi Ecclesiae usu Scripturam legi debere juxta unam ex tribus linguis, quas Dominus suae Crucis titulo honestavit (Ioan. XIX.), nempe hebraicam, graecam, et latinam, quae antiquitate et gravitate caeteris praestant.

Et primo, ad Missas quod attinet, Tridentinum id vetuit Sess. 22. c. 8. *Etsi Missa magnam contineat populi fidelis eruditionem, non tamen expedire visum est Patribus, ut vulgari passim lingua celebraretur*: et Can. IX. ejusd. Sessionis: *Si quis dixerit .... lingua tantum vulgari Missam celebrari debere .... anathema sit*. Immo Pius V. Constit. *Providentia* 1566. Latinos vetuit graece, et Graecos vicissim latine celebrare.

Secundo probatur generatim ex usu Ecclesiae Veteris Testamenti. Nam licet temporibus Esdrae, captivitatis occasione, hebraica lingua desierit esse vulgaris, tamen juxta eam semper legebantur Scripturae, adeo ut interpretatione opus esset, uti colligitur ex 2. Esdr. VIII. 9. 13. Etiam nunc in Synagogis quibuslibet Scriptura legitur hebraice.

Tertio probatur pariter ex usu Apostolorum, qui licet per totum terrarum orbem Ecclesiam propagaverint, et dono linguarum pollerent, non tamen constat ab eis fuisse aliis linguis, quam hebraica Palaestinae propria, et graeca exaratum Evangelium.

Quarto ex universali et constanti Ecclesiae Catholicae consuetudine, quae solum usa est publice hebraica, graeca, latina lingua, etsi hae desierint esse vulgares. Hoc liquet ex operibus Patrum, et ecclesiastica historia. Id tamen intellige, speciali Ecclesiae privilegio secluso, quo aliqui gaudent, uti Armeni Mechitaristae, qui lingua utuntur armena, aliique justa de caussa.

Quinto ex variis, quae sequuntur rationibus: 1.° Unitas et communicatio Ecclesiarum particularium, tum in Concilio unitarum, tum extra Concilium, postulat ut Scriptura juxta unam, eamque communissimam linguam, legatur. 2.° Inutile, et perniciosum esset lectionem ex vulgaribus linguis adhibere: inutile, quoniam populus non ideo eam intelligeret, sicuti vel latinam callentes linguam, psalmos, prophetas, etc. intellectu consequi haud facile valent: perniciosum, quia populo ansa idcirco praeberetur Scripturam perperam interpretandi, nec non occasio scandali uti patet, aliis omissis, de libro Cantici Canticorum. 3.° Versiones quotidie mu-

tandae forent, cnm vulgares linguae mutentur passim. 4.° Officiorum divinorum majestas, sanctitas mysteriorum, rerumque omnium, quae in Scripturis continentur, poscere videtur graviorem sermonem, quam vulgarem. Vid. Bellarm. *de Verbo Dei l. 2. c.* 15., 16.

Art. II.

De usu Versionum Vulgarium privato.

Quarta Indicis Regula, quae decreto cohaeret Pii IV. juxta ejusdem Constit. 24. Martii an. 1564., hisce enunciatur verbis: *Cum experimento manifestum sit, si sacra Biblia lingua vulgari passim sine discrimine permittantur, plus inde ob hominum temeritatem detrimenti, quam utilitatis oriri: hac in parte judicio Episcopi vel Inquisitoris stetur: ut cum consilio Parochi, vel Confessarii Bibliorum a Catholicis Auctoribus versorum, lectionem in vulgari lingua eis concedere possint, quos intellexerint ex hujusmodi lectione non damnum, sed fidei, atque pietatis augmentum capere posse; quam facultatem in scriptis habeant. Qui autem absque tali facultate ea legere, seu habere praesumpserit, nisi prius Bibliis ordinario redditis, peccatorum absolutionem percipere non possit.* Monuit autem Clemens VIII., qui Indicem iterum promulgavit, confirmavitque, Episcopis et Inquisitoribus sublatam fuisse facultatem hujusmodi licentias impertiendi, decreto Supremae Inquisitionis.

Impia quidem in hujusmodi decreta jactant Protestantes et Biblici, qui per ea asserunt interclusam fuisse viam Christi fidelibus verbum Dei intelligendi, et superstitionem per divinam

doctrinam compescendi, simulque illa venditant tamquam subdola Concilii et Pontificum superbiae inventa, ut dominatus, et species oraculi iisdem servetur. Ita prae aliis Semler in Notis ad Simonii Criticam.

At plura, eaque eruditissima scripsit ad sapientissimas illas leges tuendas Fenelon Epistola ad Episc. Arelatensem, quam notis illustratam italice edidit an. 1824. Cl. Brunati Script. Sacrae Brixiae Professor, qui postmodum Soc. J. nomen dedit, et Sacram Scripturam in Collegio Romano docet. Nos interim, ut necessaria indicemus, quae legem Indicis ab illatis calumniis vindicent, notamus vel a primis Ecclesiae saeculis compertum esse magnum in discrimen fidei integritatem adduci ex eo, quod fieri facile potest, ut Scripturae male intelligantur si, pront quisque vult, illae legi possint. Audiatur Augustinus (Tract. 18. in Ioann.): *Neque enim natae sunt haereses et quaedam dogmata perversitatis illaqueantia animas, et in profundum praecipitantia, nisi dum Scripturae bonae intelliguntur non bene; et quod in eis non bene intelligitur, etiam temere et audacter asseritur.* Confirmare id posset Synagogae lex, qua aliquarum Scripturae partium lectio solum quibusdam praefinitis conditionibus permittebatur, uti de Cantico Canticorum aliisque monuimus (Dissertat. I. de lib. Cantic.). Haec porro clariora fient ex iis, quae in Diss. insequenti adducemus de obscuritate Scripturae, et de recta interpretandi ratione.

Iam vero, Ecclesiam id sibi solum per supra memoratas leges proposuisse, ut errandi averteret periculum, plura ostendunt: ac 1.° consilium suum aperiunt prima illa Decreti verba: = *Cum experimento* etc. =. 2.° Ecclesia eas

leges tulit, cum Reformatorum doctrinae pullularent; quis vero historiam et theologiam vel leviter edoctus ignoret, in quot opposita et absurda, illi scripturas non recte interpretantes offenderint? 3.° iis ipsis legibus concedit Ecclesia, ut Scriptura latine legatur ab omnibus, immo vulgari etiam lingua, dummodo ita legendi facultas data sit: opportunam igitur cautionem exigit Ecclesia, minime vero Scripturarum studio invidet: 4.° circumstantiis mutatis, et periculo remotiore facto, Ecclesia legum suarum temperavit severitatem, atque allata decreta reformavit. Animarum enim aestu refrigescente, Sacrae Congregationis Indicis decreto, 13. Iunii an. 1757. a Benedicto XIV. confirmato Const. *Quae ad Catholicae*, in lib. Ind. omnibus permittuntur versiones Bibliorum vulgares, dummodo istae fuerint a sede Apostolica approbatae, aut editae cum adnotationibus ex SS. Patribus depromptis, vel ex doctis catholicisque viris, cujusmodi est Italica nostra versio Martini, de qua superiori Articulo.

Si quis tamen vel ob mentis imbecillitatem, vel ob pravos cordis affectus detrimentum acciperet ex probatae quoque versionis lectione, ab eadem abstinere se deberet propter legem naturalem, non secus atque a panis et carnis usu, caeteroquin licito, arcendus ille foret, qui infirmum adeo stomachum haberet, ut ea digerere minime valeret. Obiter animadvertimus inter decreta Indici Librorum prohibitorum praefixa illud haberi, quo vetantur *Biblia sacra haereticorum opera impressa, vel eorumdem adnotationibus, argumentis, summariis, scholiis, et indicibus aucta*. Prudentissime enim Ecclesia timet Danaos vel dona ferentes.

Art. III.

De insignioribus Codicibus MSS.

Ex iis, quae hactenus de textibus ac versionibus eloquuti sumus, perspicuum fit quanto usui esse possit probatos habere codices, ac, quo magis fieri potest, ab erroribus immunes. Id vero ut patet, nedum in versionum codicibus valet, quibus nos utimur, sed textuum quoque, ad quos saepe, ut diximus, confugitur: hinc ajebat Augustinus (l. 2. *De Doctr. Chr.* c. 14.): *Codicibus emendandis primitus debet invigilare solertia eorum, qui Scripturas divinas nosse desiderant*. Quamobrem Pontifices bene multi solertiam hanc adhibentes, juxta emendatiores codices concinnandas curaverunt identidem Scripturae editiones, uti colligitur ex Praefationibus quae Bibliis adjiciuntur. Nos igitur, licet multa de variis versionum et textuum Codicibus obiter paulo animadvertimus opportunum credimus in fine hujus Dissertationis de Codicibus celeberrimis tum mss., tum typis editis, data opera sermonem habere.

Ac primo de textibus verba faciemus.

Codices hujusmodi, qui maxima prae omnibus auctoritate gauderent, autographi essent procul dubio. At nemo unus aetate hac superest autographus; quod enim de Marci autographo narratur jam inter fabulas retulimus.

Quod si quis quaerat, cur permiserit Deus, tam insignia Religionis monumenta perire, hoc pacto responderi posse nobis videtur, si tamen liceat Dei consilia scrutari.

Codices autographos pluribus de caussis passos esse ruinam liquet, nempe ob captivitates et incendia, quae Iudaeos divexavere, ob exci-

dia insuper, quibus Roma Christiana fuit obnoxia, ob papyrorum, membranarum, aliarumque materierum, in quibus autographa exarata sunt, corruptibilitatem: ad haec omnia accedit quoque apographorum multitudo, eorumque adipiscendorum facilitas, quae neglectum plerumque pariunt autographorum. Similibus pene de caussis factum est, ut neque profanorum veterum autographa ulla habeamus, neque Missalium aut Breviariorum editionem conservemus aliquam saeculo X. vel IX. multo anteriorem. Quare, ut sacra autographa servarentur, miraculum fere Deus patrare debuisset quod tamen Ecclesiae minime necessarium videtur. Immo autographis deperditis, major inde patefit auctoritatis Ecclesiae necessitas, ac major illi conciliatur veneratio.

Cum autographa nobis non suppetant, apographis uti cogimur, quorum antiquitas quo major est, eo etiam major, caeteris paribus, exsurgit auctoritas.

Verum et hic nova subit quaestio, scilicet quonam pacto de antiquitate Codicum recte dijudicari possit? totum hoc judicium ab arte critica pendet quam pluribus praeceptis tradunt et Philosophi et Historici. Praeter ea, quae hac de re a multis scripta sunt, ac praesertim a Muratorio (*Liturgia Romana, Dissert. Praelim.*) a Montfauconio (*Palaeographia*), a Monachis Maurinis (*Nouveau Traité de Diplomatique*) eruditissimum exstat Io. Chris. Trombelli opusculum Bononiae editum hoc titulo: *Arte di conoscere l' età de' Codici latini ed italiani*. Ad tria revocantur capita per hunc auctorem ea omnia, unde Codicum aetas innotescit; ad materiam scilicet, in qua Codex scriptus est, ad circumstantias Codicis, ad characteres ejus-

dem. Materiam appellat marmor, aliosve lapides, metalla, arborum cortices, animalium pelles, chartarum genera, in quibus Codices inveniuntur exarati. Nomine circumstantiarum intelligit auctores, mores descriptos, personas citatas, phrases, voluminum formam: quibus adnectit, tamquam extrinseca Codicis adjuncta praecipua, colorem chartae, litterarum, earumque praesertim, quibus initium capitis, aut titulus constat. Ad characteres tandem refert litterarum formam, collocationem, nexus, ac diversa orthographiae signa. De his omnibus agens Trombellius ostendit quomodo ex diversitate temporum, quibus eadem in usum adducta sunt, conjectari prudenter possit aetas diversa Codicum, qui illa praeferunt.

Eaedem porro regulae, quae latinis ac italis Codicibus inserviunt, aptari quoque possunt graecis et hebraicis, proportione servata. Quare ad hebraicos Codices quod attinet, tradunt Critici animadvertendum esse in primis anne in membrana vel pelle exarati sint, et membranarum rursus ac pellium quaenam sit species; characterum deinde formam esse attendendam, nec non apices, versiculorum distinctionem, punctorum, et commatum usum, aliaque omnia, quae sive ad orthographiam, sive ad pronunciationem spectant, inter quae praecipue puncta vocalia, quibus Masoretae vocales expresserunt, atque, ut putant Masclefitae, primi illi hasce litteras א ה ו י, ubicumque deessent, supplere coeperunt. Docent denique, juxta temporis diversitatem, quo horum omnium institutus est usus, de Codicum aetate judicium esse ferendum.

Pariter in graecis Codicibus notant Critici prae aliis indiciis characterum formam, eos prae-

sertim cum inscriptionibus conferendo, quae Romani Imperii tempore erant in more positae. Animadvertunt insuper spiritus, accentus, nexus litterarum, orthographiae et pronunciationis signa varia, quorum usum diversis tribuunt aetatibus, omnia vero aliquibus post Christum saeculis.

Nunc ad Codicum mss. enumerationem deveniamus.

Mss. hebraica.

Apographa mss. hebraica, quae supersunt, minus quam graeca antiquitate pollent; vix enim, ait Simonius (*Hist. Crit. V. T.* de Bibliis hebraicis), reperire est Codices mss. nongentis annis vetustiores, et omnes juxta Massoram reformati sunt. Vixit autem Simonius saec. XVII. Raritatis autem vel defectus mss. antiquiorum hebraicorum duae causae assignari solent; altera nempe quod post punctationem in iis adhiberi caeptam, vetustiores codices non punctati, parvi fiebant; altera quod mos Iudaeorum fert ut libri sacri, si attriti sint, sepeliantur. Vid. de Rossi (*Proleg. S. Scr.* 15.) Codices vero, qui supersunt, partim apud Christianos, partim apud Iudaeos exstant. Apud Christianos animadversione digni habentur, qui sequuntur.

Ms. Viennense, de quo Cl. De-Rossi (*Introduzione alla S. Scrittura* §. 30.) haec habet: *Di tutti i Codici, che esistono più antichi del Sacro Testo di certa data, il primo è quello della Biblioteca Cesarea di Vienna, che ha in fine un' epigrafe, o nota di un voto fatto nel* 331. *dell' era minore dei contratti, che corrisponde al nostro* 1019. . . . . *Il Codice comprende i Profeti e gli Agiografi, e chi*

l' ebbe in mano, giudicò quella nota della stessa mano e dello stesso secolo.

Ms. Parisiense in Regia Bibliotheca servatum, quod tamquam vetustissimum dono dederunt Iudaei Henrico II.

Ms. Heildelburgense, quod antiquissimum traditur.

Mss., quae asservantur in Bibliotheca Complutensi ex Saec. XII. testimonio Ariae Montani apud Walton (*Proleg.* 4.).

Ms. Bibliothecae Vaticanae, omnes V. T. libros complectens, quod scriptum censetur an. 1295.

Mss., quae in Bibliotheca Bononiensi nostra collocata sunt. Singularem eorum antiquitatem celebrant multi, ac praesertim Arias Montanus ut ex Prolegom. Walton. Insigniora vero haec sunt.

Ms. Esther in pelle vitulina caeteris facile vetustius, ac saeculo X. vel XI. p. m. exaratum; sed de Rossi (*Var.* Vol. I. p. LXXXVII.) saeculo XIII. non antiquius illud judicat. Extat hoc apud Canonicos Rhenanos hujus Civitatis.

Ms. Pentateuchi integri pelle vitulina, quod tamquam Esdrae autographum donarunt Hebraei an. 1308. Aymerico tunc Moderatori Generali Ord. Praed., in quorum Bibliotheca exstabat olim. Antiquissimum saltem eo tempore illud haberi debebat: at ex materia, characteribus, aliisque criticis indiciis non antiquius putatur X. aut XI. saeculo, imo non antiquius videtur De Rossi (loc. cit. p. LXXXVI.) ineunte saeculo XIII. Pentateuchi pars circiter dimidia, pelle conscripta, ejusdem ac superioris p. m. antiquitatis.

Mss. Pentateuchi, Meghill., Aphtar saeculi XIII. cum pluribus aliis saeculi XIV. servantur in Bibliotheca Mutinensi.

Mss. quoque vetustissima in Bibliotheca Mediolanensi reperiuntur.

Iudaei porro hos Codices mss. laudant.

Mss. Iacobi Ben Nephtali, qui rector fuit scholae Babylonicae an. p. m. 1034. Hinc Ms. hoc dicitur etiam Babylonicum.

Ms. Aharonis Ben Aschèr, qui Tiberiade in Palaestina fuit rector. Cum autem Ms. ex Palaestina in Aegyptum fuerit translatum, Aegyptium nuncupatum est.

Ex duobus hisce Mss. Iudaei ferunt suos Codices exscriptos, plerosque saltem. Nostrae vero editiones Bibl. Hebr., paucis locis exceptis, sequuntur Codicem, seu Recensionem Aharonis Ben Aschèr. Ms. Hillelis, cujus mentio apud Rabbinos occurrit solum in fine saeculi XII. Non ergo Hillelis est, qui ante Christum vixit. Ms. hoc utuntur Iudaei Hispaniae.

Ms. Sinai, et Ms. Hiericuntinum solum Pentateuchum continentia, ex quibus Codices typis editi dicuntur excerpti.

Mss. graeca.

Ms. Vaticanum, quod versionem τῶν LXX continet, quodque Sixti V. jussu typis mandatum est. Complectitur insuper e N. T. Evangelia, Acta Apost., septem primas Paulli Epistolas eo ipso ordine, quo in Vulgata leguntur, et partem Epistolae ad Hebraeos. Latent adhuc omnia, quae ad auctorem, antiquitatem, et reliquam hujus Codicis historiam pertinent.

Ms. Alexandrinum, quod Londini servatur. Cyrillus Lucaris, qui primum Alexandrinus, postea Constantinopolitanus Patriarcha fuit an. 1628. illud dono dedit Carolo I. Angliae Regi. Cum porro Cyrillus testatus esset scriptum illud fuisse paulo post Nicaenum in Aegypto a

nobili quadam faemina Thecla nomine, Alexandrinum appellatum est. Idem constat 4. voluminibus, quorum tria V. T. continent, postremum N.

Ms. Cantabrigense in Anglia, quod Criticorum judicio ejusdem saltem ac Alexandrinum est antiquitatis. Servabatur primum in Galliis apud Monasterium Lugdunense S. Irenaei; Galliarum porro calamitosis temporibus in manus Bezae pervenit, qui illud Cantabrigensi Accademiae obtulit. Continet solum Evangelia, et Acta Apostolorum, et adnexam habet latinam versionem.

Praeter haec tria mss. graeca alia exstant multa in Vaticana, Vindobonensi, Parisina, Florentina, aliisque et privatis et publicis Bibliothecis, et illorum numerus, eruditorum calculo, ad 300. fere ascendit. Horum pauca, si quae tamen supersint, universos Bibliorum libros continent; omnia vero redolent aetatem longe posteriorem quam priorum trium.

Horum multa, ut etiam supra circa versiones, ex Alber deprompsimus.

Art. IV.

De insignioribus Codicibus typis editis.

Medio saeculo XV. inventa typographica arte, coeperunt Biblia et a Christianis, et a Iudaeis typis mandari. Editionum, quae insigniores sunt, hic catalogum subteximus, quamvis jam nonnullarum ex iis mentionem fecerimus.

Psalterium editum fuit an. 1457.; et circa aetatem hanc, sed sine anno, universa Biblia.

Rursus universa Biblia an. 1462. Editiones hactenus recensitae Moguntiae prodierunt.

Editiones hebraicae.

Celebriores porro editiones hebraicae, quae primitus prodierunt, hae sunt.

Bononiae 5. *Meghillot* (idest volumina minora). Sunt autem Ruth, Ecclesiastes, Cantic. Canticor., Threni cum comment. Iarchi, Esther cum comment. Abenesrae, sine anno et loco, sed Bononiae certe edita an. 1482. Vide Io. Ber. de Rossi, *De ignotis nonnullis antiquiss. hebr. text. editionibus*. Bononiae item an. 1582. Pentateuchus cum paraphr. Onkelosi.

Biblia hebraica cum punctis et accentibus, Soncini, an. 1488.

Biblia hebr. cum utraque Massora, Thargum, Comment. an. 1518. apud Bomberg.; editionem hanc curavit Felix Pratensis Iudaec-Christianus; alteram an. 1525-26. curavit Iacob Ben Chajim, quae an. 1547-49. accuratius recusa fuit.

Celebris quidem deinde fuit editio Ios. Athiae an. 1661; editio vero Van der Hooght an. 1705. celebrior facta est.

Polyglottae.

Polyglottae, id est Textuum, et versionum Collectiones, quae celebritate eminent hae sunt.

Biblia Polyglotta Complutensia an. 1514-17. sumptibus Card. Ximenii Arch. Toletani. In ea sunt textus hebraicus, versio graeca τῶν LXX., latina Vulgata, Paraphrasis Chaldaica Onkelos, N. T. graecum cum latina versione. Haec sex voluminibus constant.

Biblia Regia sumptibus Philippi II. Hisp. Regis edita Antuerpiae apud Plantinum an. 1569-72. multo cum nitore, cura et studio Benedicti Ariae Montani. Octo hoc opus com-

plectitur volumina, in quibus praeter ea, quae in Complutensi extant, reperiuntur paraphrases omnes chaldaicae cum latina versione, N. T. Syriacum, tam litteris syriacis quam hebraicis exaratum, ac varia Bibliorum adjumenta, uti Grammaticae, Lexica, Variantes.

Biblia Magna Heptaglotta Parisiis edita magnifice simul et pereleganter (utinam aeque accurate) an. 1628-45. cura Michaelis le Jay, Vol. 10. Prae caeteris, quae in superioribus habentur, hic reperiuntur: Pentateuchus Samaritanus cum Samaritana versione, Syriaca V. T. versio, Arabica utriusque Testamenti.

Polyglotta Londinensia a Briano Waltono edita an. 1657. In iis sunt: textus hebraicus cum latina versione interlineari; versio insuper vulgata latina, versio τῶν LXX. ex ms. vaticano cum versione latina Flaminii Nobilii, et cum variantibus ex ms. Alexandrino, Paraphrases chaldaicae cum versione latina, Pentateuchus Samaritanus cum variis versionibus, versiones syriaca et arabica cum latina ambarum translatione, aethiopica Psalt. et N. T., et persica Pentat. et N. T. Omnia vero ita disposita per columnas et numeros citantes versiculos, ut ictu oculi, quid in textu, et versionibus sit, reperias. Prolegomena adsunt erudita. Sex tomis constant, et in eorum postremo adjectae sunt variantes lectiones. Addi solet Lexicon Heptaglotton Edm. Castelli Lond. 1669, Vol. 2.

Praeter hebraicas editiones in Polyglottis, aliae innumerae pene sunt factae et a Christianis et ab Hebraeis cum variis latinis versionibus, nec omittendum = Psalterium hebr. chald. arab. et graec. cum tribus latinis interpretationibus et glossis, studio Augustini Iustiniani Genuensis, an. 1516, qui universa Biblia Poly-

glotta pariter editurus erat, si quis sumptibus suffecisset.

Critica arte vero opus est, ut menda detegantur, quae apographa exscribendo, aut typis mandando evitari non possunt.

Editiones graecae.

Quamvis integra Biblia in Polyglottis superius citatis graeco quoque sermone descripta inveniantur, opportunum tamen credimus N. T. quasdam celebriores editiones graecas adnotare.

Erasmus Roterodamus quinquies N. T. graece edidit, primaque editio uno praecessit anno Complutensem. Erasmum multi, qui graecos Codices N. T. evulgarunt, sequuti sunt, inter quos;

Aldus Manutius, qui N. T. edidit an. 1518.

Robertus Stephanus quater Parisiis edidit N. T., ejusque filius novam concinnavit editionem. Nitore aliis praestitit tertia.

Ne vero longiorem texamus catalogum, sat credimus Editorum nomina principaliorum indicare.

Ioannes Millius, Bengelius, Wetstenius, Bentleyus, Kusterus, Griesbachius, Matthaeius N. T. in lucem protulere, variantes notando lectiones; quod ad criticen valde confert.

DISSERTATIO III.

DE SCRIPTURAE SACRAE INTERPRETATIONE.

CAPUT I.

HISTORIA INTERPRETATIONIS BIBLICAE.

Art. I.

Historia interpretationis quod ad Iudaeos.

Vetustissimum sane fuit studium penes Iudaeos Sacram Scripturam interpretandi. Immo vel antequam Moysi tempus et otium suppeteret res scripto mandandi, legimus Exod. XVIII. quotidie Moysem vacasse quaestionibus circa legem dirimendis, uti de manna Sabbati die non cadente deprehendimus Exod. XVI. 23. Sacerdotibus deinde munus legem exponendi commissum fuit, quod ex Malach. II. 7. confirmatur, atque erectum fuisse tribunal in loco sancto pro Religionis controversiis deducitur ex Deut. XVII. Fuerunt quoque inter Hebraeos doctores, qui Scripturam Sacram ex professo interpretarentur, ac Scribae et Pharisaei dicebantur, de quibus Christus apud Matth. XXIII. 2. ait: *Super cathedram Moysi* etc. Ad haec accedit, quod Iudaeis fuit consuetudo, quam memorant Act. Apost. XV. 21. (1), quamque Iudaei etiam nunc

(1) *Moyses enim a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus, qui eum praedicent in synagogis, uti per omne sabbatum legitur.*

religiose servant, in Synagogis per omne sabbatum Scripturarum lectioni, et explicationi vacandi. Ex quibus liquet, nedum quam antiquum, sed et quam ardens ac universale fuerit penes Hebraeos studium legis interpretandae.

Circa modum vero, quo Scripturarum interpretatio a Iudaeis instituebatur, in primis notandum est, eorum regulam interpretandi praecipuam, praeter Tribunalis judicium, in traditione majorum, sive in *lege orali*, quam ex Moysis aliorumque seniorum ore acceperant, fuisse positam. Hinc Scribae et Pharisaei opiniones suas, suasque explicationes traditionum auctoritate semper muniebant, atque non alio nomine a Christo sunt usque increpati, nisi quia traditiones falsas pro veris expromerent, sicuti cum Matth. XV. docebant res parentibus vel necessarias in Templum impendi posse; Matth. vero XXIII. jusjurandum illud tenere, quod per Templi aurum, non vero quod per ipsum Templum conceptum esset, ut alia multa omittantur, quae licet eorum tantum essent commenta, tamen illi majorum traditione semper munire conabantur. Eadem majorum traditione continebantur, quae fuerunt deinceps pro Iudaeis interpretationis Scripturae subsidia, nempe *Thalmud*, *Masòra*, et *Cabbala*.

Thalmud (hebr. תַּלְמוּד) *opus doctrinale* legem oralem complectebatur, juxta quam lex scripta erat explicanda. De hoc opere loquimur ubi de Archaeologia Biblica.

Masòra hebr. מָסוֹרָה, vel מָסוֹרֶת *traditio*, (a rad. מָסַר *Masàr*, *tradidit*, *dedit*), criticam continet, qua Iudaei utebantur ad Scripturae puritatem juxta Patrum traditionem servandam. Ad hoc Masoretae Bibliorum versus, verba et litteras

numerarunt; insuper expenderunt quoties idem occurrit verbum; varietates notarunt; signa orthographiae, accentus puncta ipsa vocalia illis apposuere, laboresque susceperunt incredibiles, ut certa redderetur, atque determinata consisteret Scripturae lectio. Masoram licet aliqui Moysi aut Esdrae tamquam primario auctori attribuant, Doctorum tamen hebraeorum scholae Tiberiadis post Christum, atque non ante saeculum VI. putant plures institutionem esse. Ita Nat. Alex. ubi de Esdra. Vid. superius Diss. I. Cap. II. Art. 4.

Cabbala (hebr. קַבָּלָה *receptio*), ars dicitur a Iudaeis, per quam ex placitis inter majores receptis mystici sensus in Scriptura deteguntur, quamque aliqui sic promovent ut per eam mira quoque patrentur, veluti per magiam. Cabalam constituunt praecipue in numerico litterarum valore, earumdemque collocatione, ac in hujusmodi materialibus rebus, ineptiisque: ita ex. gr. Deus, inquiunt Cabalistae, cum Mundum conderet, vidit daturum se postea legem Hebraeis, idque quodammodo Moyses significavit primo Genesis verbo בְּרֵשִׁית = *berescìth*, vel *Berescìd* = idest in principio. Nam ultima littera ת, est prima hujus nominis תּוֹרָה = *Thoràh* =, quod legem significat. Cabalam legi ipsi aequiparabant, ejusque usum primi induxere Iudaei recentes, ut ostendit Nat. Alex. loc. cit.

Etsi autem *Thalmud*, *Masòra*, et *Cabbala* fabellis, erroribus, et absurdis referta sint, tamen per ea confirmatur, ut supra innuimus, Traditionem Iudaeis fuisse praecipuam Interpretationis regulam. Soli Karaitae, sive Karraei, qui post Christum peculiarem sectam conflarunt

(vide ubi de Iudaeorum sectis in Biblica Archaeologia), traditionem omnem respuentes, Scripturae textui unice adhaerebant, eodem fere modo ac nostra aetate Protestantes et Biblici.

De Iudaeorum interpretatione notandum est insuper, mysticum sensum ab illis in Sacris litteris fuisse cognitum. Hoc nedum ex eo, quod de Cabbala diximus, constat, sed insuper ex testimonio Philonis de Therapeutis in libro *de Vita Contemplat.*, nec non ex ejusdem Philonis elucubrationibus, quae allegoricis Scripturae interpretationibus refertae sunt: ex testimonio insuper Iosephi in Prooemio Antiquitatum idipsum patet, ubi de Moyse loquens ait: *alia quidem aperto vel simplici modo legislatore tangente, alia vero cum sua honestate allegorice proferente*: ex fragmento Aristobuli Iudaei apud Eusebium (*Praep. Evang.* lib. 8. c. 3.), in quo de mystico sensu mentio fit: ac tandem id constat ex Thalmud, et praecipue Cap. בְּרָכוֹת *Berachòth*, vel *Beracòd*, ubi Tabernaculi Mosaici descriptio ad coelestem patriam significandam trahitur.

Art. II.

Historia biblicae interpretationis quod ad Catholicos.

Christus et Apostolis.

Christus vel ipse in primis agnovit pro hominibus necessitatem interpretationis Scripturarum, quas identidem illis explicabat sensus ostendens plurium V. T. locorum, quae ad semetipsum referebat. Idem discipulis sensum ape-

ruit, ut Scripturas intelligerent ex Luc. XXIV. (1), quo in loco diserte narratur Scripturas ipsum esse interpretatum.

Apostoli etiam in eorum scriptis et praedicationibus, sicuti ex N. T. clare evincitur, saepe Scripturarum loca citarunt, eaque interpretati sunt. Paullus vero 1. Cor. XII. (2) inter Sp. S. dona enumerat *sermonum interpretationem*. Christi et Apostolorum interpretationes, quas habemus, utpote divino spiritu perfectae eadem pollent, ac hagiographa quaecumque auctoritate.

Penes Christianos omnes Apostolorum tempore studium Scripturae exarsisse, ex pluribus colligitur; ac 1.° ex Ioan. V. 39. = *scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere* =; 2.° De Beroensibus Actor. XVII. 11. = *quotidie scrutantes Scripturas, si haec ita se haberent* =; 3.° Paullus 2. Timoth. III. laudat Timotheum eo quod ab infantia sacras litteras nosset; 4.° tandem Apostoli omnes in eorum Catholicis litteris rogant, ut eaedem ab omnibus legantur.

Patres.

Apostolis successere Ecclesiae Patres. Hi vero quali, quantoque flagraverint studio Scripturam sacram recte interpretandi, ex eorum operibus, nec non ex historia ecclesiastica satis liquet. Illorum multi per homilias, sive explanationes, paraenesi adjuncta, Scripturam populo explicavere, uti Chrysostomus, Hilarius, Beda; alii per tractatus morales, ut Gregorius,

(1) *Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas.*

(2) *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae.... alii interpretatio sermonum.*

Beda; alii alio modo, adeo ut nullum sit interpretandi genus, quod inter Patres cultorem non habuerit eximium. De re per se notissima nihil addemus praeter tria haec historica monumenta.

I. Patrum vetustissimorum aetate institutae sunt scholae etiam pro biblica interpretatione. Harum una uti narrat Eusebius (*H. E.* l. V. c. 10. 11.) erat Alexandriae in Ægypto, in qua prae caeteris floruit Clemens Alex. Altera Caesareae Palaestinae, tertia Antiochiae in Syria. De scholis hujusmodi audiatur etiam Hieronymus (*Epist. ad Pammach. et Oceanum*): *Apollinarium Laodicenum audivi Antiochiae frequenter . . . . . perrexi Alexandriam audivi Didymum;* ac post alia *Alexandriae* (Origenes) *ecclesiasticam scholam tenuit, succedens eruditissimo viro Clementi Presbytero.*

II. Patrum aevo ad artis praecepta Bibliorum interpretatio fuit redacta. Tichonius Donatista primus fuit qui 7. regulas exhibuit, quibus putabat omnem in sacris litteris difficultatem enodari posse. Augustinus 4. libris *de Doctrina Christiana* hanc auxit artem, quam in postremum perfecerunt alii. Ad hujus artis adjumenta revocanda sunt *Tetrapla*, *Hexapla*, *Octapla* Origenis, et praeclara multa Hieronymi, praesertim vero opera quae sequuntur: *De nominibus et locis hebraicis; Quaestiones in Gen.; Epistolae multae exegeticae simul et criticae ad Pammachium de optimo genere interpretandi, ad Paullinum de studio Scripturarum, ad Sunniam et Fretellam de variantibus; Praefationes*, quae Bibliis ex Hieronymo adjectae sunt; *Prologus Galeatus*, quem, ut ipse dicit, quasi *galeatum* principium apponit versioni suae ex hebraeo, sive libris, qui in Canone erant Hebraeorum.

III. Patrum aetate floruerunt alii Scriptores egregii simul ac biblici Interpretes, ut Olympiodorus, et Cassiodorus, qui *Catenas* texerunt; Walafridus Strabo, Anselmus Laudunensis, qui *Glossas* confecere; Paullus Diaconus, Stephanus Cantuariensis Archiep., qui *Postillas* exhibuerunt; Alcuinus, qui Caroli Magni jussu latinam versionem emendavit: posterioribus vero saeculis Rabanus Maurus, Paschasius Radbertus, aliique.

Quod ad modum, sive leges Patrum interpretationis attinet, majorum traditio pro illis quoque praecipua fuit regula. Luculentissima hujusce rei testimonia exhibet Canus loco inferius citando, inter quae illud Hieronymi (*Comm. in Danielem XI.*): *Scripturae sanctae.... intelligentiam absque Dei gratia, et doctrina majorum sibi imperitissimi vel maxime vindicant.*,, Patres vero praeter litteralem sensum, etiam mysticum agnovisse, et notissimum est, et ultro concedunt Novatores, qui Patres incusant potius quasi allegorias prosequuti sint, neglecto litterali sensu. Ab hoc tamen reipsa abhorruere Patres, qui allegorias, secluso omni litterali sensu, umbratiles autumabant, easque aut sine radice plantas, aut sine fundamento fabricas appellabant, quod non semel Hieronymus praesertim, et Augustinus expresserunt.

Ex hisce vel paucis, quae de Patribus diximus, nec non ex aliis, quae Cap. IV. *de Clarioribus Biblicis Scriptoribus* addemus praeter multa, quae obiter in decursu Institutionum attinguntur, conjici licet quam immerito Rosenmuller, aliique Protestantes biblicam SS. Patrum eruditionem imminuant, immo proterant. Capite vero III. ostendemus quanti in Scripturae sensu definiendo facienda sit auctoritas eorumdem Patrum, de quibus fusius loquuntur

Theologi, et praesertim Canus *De Loc. Theol.* lib. VII.

Theologi.

Catholici quique Theologi de Scripturae Sacrae interpretatione solliciti semper fuere, sive praecepta tradendo, ubi *de Fidei regulis*, et *Locis Theologicis*, sive interpretationes cujusque generis eruditissimas prosequendo. Censum illorum non afferimus, tum quod nimis longum id esset, tum quod celebriores a nobis indicandi sint in Dissertationis hujus decursu, ac praecipue ubi de varia interpretandi ratione, et de clarioribus Interpretibus.

Theologos autem Catholicos interpretationes suas ad majorum traditionem et Ecclesiae judicium, tamquam ad potissimam normam conformasse, ex eo liquet, quod qui ab hac deflexere via in Catholicis non numerentur. Testimonium sufficiat illius, qui ad Theologica quod spectat loca facile omnium est princeps, Melchior Canus superius citatus. Hic (lib. VII. *De Loc. Theol.* cap. 3.) statuit, *in expositione Sanctarum Scripturarum concordem antiquorum sensum esse tenendum, si volumus esse Catholici.*

Duo sunt, quae ad hanc historiae biblicae interpretationis partem commode referenda censemus. Primo familias extitisse religiosas, ac Monachorum potissime de Scripturarum studio optime meritas: ea enim aetate, qua in Oriente propter Saracenos, in Occidente propter bella, et temporis corruptos mores ac artes, scientiae vix excolebantur, refugium atque eximium cultum nactae sunt illae in Monasteriis, praecipue vero quod ad Scripturae et linguarum studium. Hoc varii celebrant Scriptores, uti Launojus *de celeberrimis scholis*; Mabillonius *de studiis mo-*

nasticis; Trithemius *in Chronico Hirsaugiensi*, qui in Corbejensi Monasterio saeculo X., quod inter rudiora accensetur, celeberrimam Scripturae Sacrae Scholam describit. Confirmatur hoc ex eo, quod Parisiis *Correctorium* asservetur versionis Vulgatae ex Hebraeo, ex versione τῶν LXX., ex Origene et Hieronymo per Religiosos Ord. Praed. saec. XIII. confectum. *Correctoria* vero appellant Criticae libros ad dijudicandum de vera Scripturarum lectione. Lyranus etiam Ord. Minor. praeter Commentaria tractatum edidit *de differentia versionis Vulgatae* ab Hebraeo quod ad V. T., idque saeculo XIV. Idipsum tandem per institutum illud comprobatur, quo Religiosi et Monachi quique adsiduae Scripturae lectioni et studio etiam nunc obstringuntur.

Secundo, ad linguarum studium quod spectat, Protestantes sibi vindicare gloriam de linguarum cultu saec. XVI. instaurato, quem post Hieronymum intermissum omnino blaterant. Sed praeter Vulgatae versionis *Correctorium*, et tractatus, de quibus supra, notandum est, alia concinnata fuisse *Correctoria*, inter quae celebre est unum Doctorum Sorbonae, saeculi, ut ferunt, XII.; de quo ut et de aliis *Correctoriis* vide Simonium (*Crit. N. T.*). Deinde Psalterium Iustiniani prodiit an. 1516.; Polyglotta Ximenii edita sunt an. 1514-17. Iam vero haec omnia perfici nullo modo potuissent, nisi viri extitissent linguarum periti. His addendi sunt Paullus Burgensis, Laurentius Valla, Erasmus, quos graecis et hebraicis litteris eorum opera testantur excultos. Constat tandem in Concilio Viennensi an. 1311. statutum fuisse, ut graecae et arabicae linguae in Accademiis praecepta traderentur. Fatendum est nihilominus Protestan-

tium occasione Catholicos suum acuisse ingenium, et linguarum eruditionem summo ardore prosequutos esse. Hinc eo tempore nedum Commentaria multa, multaeque prodiere versiones, sed et Lexica, et Grammaticae, et alia cujusque generis opera, quae ad Scripturam interpretandam adjumento sunt. Inter haec recenseri merito possunt *Concordantiae*, quas primus collegit Hugo a S. Caro, qui obiit an. p. m. 1262., cujus generis est celebre *Repertorium Biblicum, seu Concordantiae S. Scripturae adornatae opera et studio Religiosorum Patrum Ord. S. Benedicti. Augustae Vindelicorum an.* 1751., Bibliorum divisio in Capita, quam multi Hugoni citato attribuunt, alii tamen Stephano Langhtonio Archiep. Cantuar., qui obiit circa annum 1227. Versiculorum porro divisionem, quam appellant *stichometriam*, saltem prout ea nunc est in Bibliis, prodiisse ferunt an. 1548. in Editione Roberti Stephani. De his fuse agit Calmet *Comment.* T. I. Praef. generali.

Interpretationis opus perfecit denique Tridentinum Concilium, quod Sess. IV. sapientissimas tulit leges pro Scripturae studio, inter quas, ut ubique lectio fieret ad Scripturae sacrae interpretationem. Vid. Trid. *Sess. V. de Ref.* c. 1.

Art. III.

Historia Biblicae interpretationis quod ad Acatholicos.

Novatores.

Haeretici veteres aut Scripturae auctoritatem

omnino negabant, aut aliqua solummodo loca vitiabant, quorum interpretationem ad suos errores detorquebant, ut satis patet ex historia haeresum priorum Ecclesiae saeculorum. Primi fuere Novatores, qui totius Scripturae interpretandae artem invexerunt, praeceptis traditam illis omnino contrariis, quae Catholici sequuntur. Saeculo XVI. Lutherus, Calvinus aliique, qui Novatores audiunt, initio quidem generale Concilium, Ecclesiaeque auctoritatem in Religionis caussis revereri ostentarunt, sed postea, neglecta penitus Ecclesiae auctoritate, haec de Scriptura sacra sanxerunt:

1.° Scriptura pro omnibus est regula quod ad credenda et agenda per se sola sufficiens; hinc nullus alius de his requiritur judex: 2.° Scripturae sensus apertus, obvius, clarus omnibus patet, praesertim ubi agenda aut credenda proponuntur: 3.° In dubiis quaestio solvenda est juxta privatum cujuscumque spiritum, scilicet juxta judicium proprium efformatum divino lumine, quod omnibus semper suppetit. Novatores porro interpretationis adjumenta ex linguarum scientia sumenda putarunt, atque etymologiis idcirco adhaerentes multa de fide ac moribus definiebant; ex. gr. idem verbum hebraicum כָּפַר *caphär* significat *expiare*, ut Exod. XXX. 10. (1), ac *pice extrinsecus linire*, ut Gen. VI. 14. (2). Ergo *justificationem* peccatoris explicandam dicebant per *tegumentum* sive *non imputationem* peccati, et *imputationem* justitiae Christi. Graece poenitentia dicitur με-

(1) ..... *et placabit* (Aaron) *super eo in generationibus vestris etc.*

(2) ..... *et bitumine linies* (Arcam) *intrinsecus et extrinsecus.*

τάνοια, idest *mentis mutatio*: ergo poenitentiae actum explicabant per actum illum mentis, quo unice peccator nollet a se commissum peccatum. Lutherus interim, ejusque asseclae versiones plures, prout illorum postulabant errores, concinnarunt, de quibus alibi diximus, nempe ubi de Versionibus Vulgaribus.

Ex hoc interpretandi systemate illud est consequutum, ut fere *tot essent sententiae, quot capita*, idemque Scripturae locus centum inter sese diversas, ac oppositas etiam interpretationes subiret, ut in materia *de Iustificatione* praesertim ostendunt Theologi. Hoc vel ipsi Novatores animadvertentes, interpretationum licentiae modum se esse impositoros, uniformitatemque opinionum consecuturos existimarunt, si quasdam fidei formulas, librosque, quos appellabant, *symbolicos*, confiterentur, ac sollemniter protestarentur esse veluti tesseram ad Scripturam explicandam. Hinc origo *Confessionum*, quarum (inter celebriores saltem) una *Helvetica* fuit, altera *Augustana*. At excusso semel Ecclesiae jugo, facilius negligi coeperunt *Confessiones* omnes, omnesque libelli; ac restituto interpretandi jure privato cujusque judicio, longius processere varietates, contradictiones, et ambages, sicuti testatur vel idem Michaelis *Bibl. Orient.*

Sociniani.

Hi a Calvinistis originem duxere, auctoribus Socinis Laelio et Fausto, altero patruo, altero nepote, atque regulam hanc statuerunt pro Scripturae interpretatione. *Scripturam Sacram* (verba sunt Natalis Alexandri *de Socinianis* Tom. IX. *Saecul. XV. XVI.*) *ita esse perspicuam, ut in verbis ad salutem necessariis*

sola rationis ope, salutariter sine praecedanea mentis illustratione a Spiritu Sancto possit a quovis intelligi. Traditionem fidei regulam non esse. Quare juxta Socinianos nihil est admittendum in sacris litteris, quod nostro percipi animo non possit viribus prorsus naturalibus. Mysteria igitur, aliaque supernaturalia trahebant illi semper ad ea, quae captui hominis accommodata forent. Ex Novatoribus et Protestantibus aliqui idipsum damnarunt; at in hunc tandem scopulum illorum *privatus spiritus* incidere debebat aliquando. Polonia, ubi Faustus Socinus mortuus est anno 1604., Hollandia, quae Socinianos e Polonia expulsos recepit an. 1665., et Anglia Socinianismo infectae sunt. Celebres porro extiterunt Sociniani Crellius, Eniedinus, aliique, nec a Socinianismo immunis aliquibus visus est Grotius.

Rationalismus.

Per Socinianismum ut patet, ex quo, abjecto spiritu a Deo immisso, *ratio sola* constituitur regula et judex pro explicandis omnibus, quae in Scriptura sunt, licet supernaturalia, inductum est interpretationis systema, quod dicitur *Rationalismus*. Ex hoc deinde semina sunt jacta *Naturalismi*, per quem insuper a Scriptura eliminatur quidquid supernaturale est. De Naturalismo igitur, qui omnium liberrimum interpretandi genus est, quique nunc, heu nimis grassatur, aliqua nunc sunt dicenda.

Naturalismus.

Notandum hic est praecipue neotericos quosdam Germanos Theologos, saeculo XVIII. jam proxime elapso, (dum in Anglia, Gallia, aliisque Europae partibus animos contagione sua in-

ficerent *Naturalismus* superius explicatus, uti *Theismus*, et *Atheismus*) *Naturalismo* et ipsos fuisse infectos, quemadmodum alios e protestantibus bene multos. Scripturae nulla penes illos auctoritas est saltem divina; nam *Naturalistae* perinde ac *Theistae*, et *Athei* omnem prorsus revelationem respuunt. At verebantur ne, si aperte id docuissent, impedimento foret, quominus late errores suos diffunderent. Quare hoc potius coepere consilium, ut Scripturae venerationem ostentarent, eamque ita simul interpretarentur, ut liber tandem appareret humanus prorsus, fabulis plenus, atque a piis quidem viris, sed rudibus et ignaris, sicuti increduli jactitant, conscriptus. Horum coryphaei plures assignantur: Semler, Rau, Bahrdt, Eichhorn, Michaelis, Iahnius, aliique, quos alias saepe indicavimus. Id consilium fuisse iis propositum revera ostendunt Alber Pannonius *Instit. Hermeneutic.*; Zamboni eruditiss. Dissertatione Romae edita an. 1819. *Saggio contro gli artificj di alcuni Professori d' Ermeneutica*; Ziegler *Oratio accademica de Rationalismo theologico, Viennae* 1818. Hoc ipsum clarissime liquet ex principiis, quae statuunt de biblica interpretatione, quaeque hisce continentur:

I. Miracula nulla, et nihil rerum naturalium sphaeram excedens in sacris litteris agnoscunt. Hinc Scripturae narrationes, quibus supernaturale aliquid, aut miraculosum adstrui videatur, alio detorquere totis viribus conantur. Saepe ut *phaenomena physica*, ut *res naturales* prodigiosa illa traducunt. Hinc, si ipsos audiamus, daemonum irruptio in hominum corpora, et eorum obsessio, mors primogenitorum Aegypti, exercitus Senacheribi strages nihil aliud praeter naturales morbos fuerunt. Saepe in

merum dicendi modum, *in phrases* convertunt, quae gesta asseruntur. Sicuti enim a nobis per characteres, ab Aegyptiis per hieroglyphica veritates in aliorum animos inducuntur, ita hagiographi quasi actum exhibent, quod docere solum cupiunt. Quamobrem serpens Evam alloquens, arbor vitam ad immortalitatem perducens, ab iisdem tamquam symbola venditantur amoris vitae, sive alterius rei. Quod si narratio Scripturae nullo pacto aliorsum transferri possit, et miraculum aperte praeseferat, tunc ajunt Scripturam enarrare solum, quod a quopiam somniatum fuerit, sive quod, licet falsum, vulgo tamen pro vero habitum sit, sive tandem quod fabula et apologo continetur; unde originem duxit ab hisce interpretibus *sensus fabulosus*, pluribus S. Scripturae locis attributus, quem illi *sensum mythicum* appellant.

II. Negant veras haberi Prophetias in Scriptura Sacra. Praeluserat jam errori huic saeculo V. Theodorus Mopsuestenus, a Constantinopolitano II. damnatus; idipsum rursus propugnatum fuit a Grotio; hoc iterum a Ioanne Clerico; hoc denuo recinunt usque et inculcant Neoterici, de quibus loquimur. Hinc omni ope conantur relationem et connexionem disrumpere omnem V. cum N. Testamento, et disparatam omnino ostendere Synagogam ab Ecclesia nostra, Legem a Christo. Quinimo Harlemi in Hollandia an. 1792. praemium illi constitutum fuit, qui hocce problema resolveret: *extentne ullae de Christo prophetiae*. Teste autem Eichhornio (*Bibl.* T. 7.) praemium quidam, nomine Konynenburg, consecutus est, qui negantem defenderat sententiam. Vide cit. Alber. Quapropter Scripturae narrationes vaticinia exhibentes aut sicuti meras ingeniosorum hominum

conjecturas explicant, aut sententias dicunt aliquid historicum, aliudve significantes, quas Christus et Apostoli in N. T. *sensu mere accommodatitio* aptarunt sibi, et Ecclesiae *per quamdam rerum analogiam*.

III. Sublatis miraculis ac prophetiis, nil mirum, si Christum ut purum hominem, non uti Deum agnoscant. Norimbergae an. 1787. librum prodiisse narrant, qui hanc eorum sententiam argumentis confirmare praesumebat. Sibimetipsis semper consentientes ajunt, opinionem de Messia solum Davidis temporibus ortum habuisse, idque ex spe venturi alicujus hominis, qui in omnem dominaretur orbem magna cum Iudaeorum gentis gloria. Iesus, qui purus erat homo, Messiae hujus speciem et characteres Divinitatis affectavit. Cum vero Neoterici isti, ut plurimum, Christiani videri velint, Christi Divinitatem idcirco plures simulant quidem, sed tum Christi portenta juxta principia sua evertunt, tum prophetias ablegant; deinde doctrinam Christi ita explicare student, ut dogmata, quae nos ab ipso credimus tradita, commenta potius appareant. Ad hoc illud praecipue recinunt, quod Christus ad opiniones sese conformaverit, quibus Hebraei, post captivitates potissimum, imbuti erant ex Gentilium theologia. Hinc dogmata de animorum immortalitate, de resurrectione, de inferno, Christus edocuit juxta Gentilium doctrinam de Cerbero (1), de Styge (2), de Campis Elysiis, de Inferno, deque aliis hu-

(1) *Canis triplici capite, custos, ut Poetae fingunt, januae infernalis, quem Hercules domuit, et subactis inferis ad superos traxit catenis constrictum.*

(2) *Inferni palus juxta Poetarum fabulam ortam ex Styge fonte, cujus aqua pota statim enecat.*

jusmodi fabulis. Quod autem de Christo statuunt, ac de ejus doctrina, ad Apostolos quoque proportionaliter pertrahunt.

IV. Ut felicius vero Neoterici sectarentur proposita sibi semel de Miraculis, de Prophetiis, de Christi Divinitate ac doctrina evertendis memorata principia, Criticam artem ad Scripturae verba interpretanda suopte ingenio sibi constituunt. Hujus Neotericorum Criticae pars major sita est in determinanda verborum significatione ex familiari Hebraeorum loquendi more, cui (aiunt) obsequuti sunt claritatis gratia Christus, Apostoli, et Hagiographi cuncti. Hebraeorum autem loquendi morem statuunt proprio marte in *quadam phraseologia* principiis suis favente, aut saltem non repugnante. Ita ex eorum sententia in Scriptura saepe dicitur *Deum apparuisse, loquutum esse* ad significandas cogitationes bonas, bonaque consilia in hominis mente exorta, quae scilicet Hebraei ad Deum referre solebant, et quasi illius vocem, aut oracula considerare. Ita etiam si quid boni inopinato contigisset, ajebant Hebraei id esse *Angelum bonum;* si quid mali, *malum Angelum*. Intelligitur ergo quid apud Neotericos sint de Angelis narrationes Scripturae. *Filium Dei* appellabant Hebraei creaturam quamlibet Deo peculiariter gratam; et en ratio cur Christus juxta illos licet purus homo, filius tamen Dei sit appellatus. Ita de sexcentis aliis. Ex quibus omnibus colligitur, quid sit horum Interpretum *sensus vulgaris*, juxta quem Scripturam semper explicandam esse volunt.

V. Neoterici Criticae suae partem aliam haud parvam petunt ex linguis, nedum hebraica et graeca; quae dicuntur linguae Scripturae *archetypae*, sed ex caeteris quoque linguis

orientalibus, ex arabica praesertim, immo ex linguis omnibus. Horum enim praesidio statuunt verborum Scripturae significationem intelligi posse. Quid autem moliuntur? Cum naturalis verborum structura aliquid exhibere videatur, quod ipsis non arrideat, in aliis linguis, et in arabica praecipue, (cui hebraica, ceu fons mari, comparari quod ad copiam non incongrue potest) vocem expiscantur *Naturalismo* faventem. Deinde aut vocem illam subrogant textum mutantes, aut ex ea etymologiam inferunt, juxta quam textum ipsum suo arbitratu explicant; etiamsi linguae naturam, sermonis contextum, et Patrum sententias idcirco detorqueant. Aliqua proferemus exempla. Celebris est locus Psal. CIX. = *Tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech* = ad ostendendam excellentiam Sacerdotii Christi, attenta maxime explicatione Paulli ad Hebr. V. et VII. At illi, ut hunc sensum excludant, dicunt, explicandum esse illud *secundum ordinem*, hebr. דִּבְרָתִי *dibrathì*, vel *divradì* ex significatione verbi hebraici, quod *Sanctum Sanctorum* denotat, ad quod Iudaei, ubicunque consisterent, sese convertebant, orantes. Quo posito, Psalmus ex eorum sententia indicabat Christum oraturum, uti orabat Melchisedech, qui non locum sanctum ut mos erat Hebraeis, sed caelum naturali modo respiciebat, atque Christum proinde naturalem precandi ritum consuetudinibus aliis legalibus esse praelaturum, sive per Christum introducendam religionem simplicem et naturalem, cujusmodi erat tempore Melchisedech. Septuaginta Danielis hebdomades, quibus completis, juxta Christianorum interpretationem, Messias oriturus erat, quae in Vulgata dicuntur *abbreviatae* (Daniel.

IX. 24.), in hebraeo dicuntur praecisae, נֶחְתַּךְ *nechthàch*. Ne hoc de Christo intelligatur, verbum illud explicant, significationem ipsius ab Arabibus desumendo, apud quos, inquiunt, exprimitur per illud *descendere*, vel *revelare*, vel *propere incedere*; quare inferunt, Danielem non de Jesu Christo, sed de 70. annis captivitatis babylonicae loquutum esse, vel de alia hujusmodi re. Notetur tamen, versionem ipsam Arabicam, nec non LXX. vertere *decisae sunt*, non vero *propere incedere* etc. De his ac similibus vide Alber *Exeg. Exer.* Hisce de caussis Neoterici summis extollunt laudibus studium linguarum, quod et necessarium et sufficiens esse ad Scripturae interpretationem jactant. In hac autem re Neotericis praeluserunt Lutherus, Melanthon, Grotius, Erasmus, et Valla grammaticali verborum significationi plus aequo inhaerentes, ut alias adnotavimus.

Hujusmodi principiis positis, nihil, ut patet, impediebat, quominus Theologi isti, et colerent et diffunderent *Naturalismum* simul et *Theismum*. Ne lato quidem ungue differrent a caeteris philosophis, praesertim Gallis, nomen quoque sumpsere *Illuminatorum*, atque ut Galli errores suos disseminare per *Encyclopaediam* propriam instituerunt, ita et hi illuminati Theologi Berolini, praeside Friderico Nicolai typographo, *Bibliothecam*, quam appellabant Germaniae universalem, parandam curarunt, ubi virus absconderent, sub specie librorum de Scriptura et de Religione tractantium, reformandorum, nec non eorum populi commodo exaugendae copiae. Berolini ad id insuper an. 1766, Societas instituta fuit, quae jam inde ab ejus initio 130. sodalibus constabat.

Kantiani.

Ad systema Theologorum Germanorum referri quodammodo potest principium de biblica interpretatione Emmanuelis Kant nati Regiomonte, germanice *Königsberg*, quae urbs Metropolis est Prussiae, quam vocant *Ducalem*. Hic a Religione eliminanda censebat illa, quae credenda essent, uti mysteria: hinc *moraliter* omnia quae in Scriptura sunt, explicanda esse statuebat; dein omnia *naturali tantum ratione* interpretanda esse. Ergo tandem per Kant Scriptura non discriminatur a libro, qui philosophiam moralem contineret.

Societates biblicae.

An. p. m. 1804. Londini in societatem ad Biblia typis mandanda quidam coiverunt, ut passim tum in Anglia, tum in exteris regionibus, qua latissime fieri posset, copia suppeteret exemplarium Bibliorum. Multi in eam adlecti sunt: Biblia statim in sermones vulgares conversa sine ullis adnotationibus, explicationibusque: exemplaria aut parvi divendita, aut nullo pretio distributa; quo factum est, ut anno 1813. exemplaria fuerint distracta numero (quo majorem admodum referunt alii) 167,320. Crevit deinde societatis studium in hanc usque diem, nec ferme ullus sermo est adeo incultus et barbarus, in quem Biblia convertere hujus Societatis asseclae non aggrediantur. Neque vero in Anglia solum, sed alibi quoque hujusmodi societates institutae sunt. Vide *Bibliothèque Britannique* 1818. *T.* 57. *Litterat. pag.* 386.

Ex hisce facile percipitur, quo consilium (quidquid de ejusdem origine fuerit) reapse cesserit, scilicet ut Christiani nil praeter Scri-

pturam requirant, et Religionis negotia suo quisque ingenio per Scripturam, Ecclesia neglecta, contemptisque Patribus, dijudicet. Uno verbo *Societas biblica* Novatorum surculus facta est; quod ex eo confirmatur, quod nunc Lutherani et Calvinistae societatibus biblicis utantur pro *Missionibus*, ut vocant, suis, nempe ad sectas suas propagandas.

Incommoda vero haec eo magis crescunt, quo difficilius est in orientales linguas, Sinensium maxime, Scripturam Sacram fideliter vertere, et quo minus populi illi rudes apti sunt ad judicium ferendum de mysteriis, aliisque rebus supra naturam positis, quae in Scriptura continentur.

De societatibus biblicis, earumque progressibus consulatur praeterea La Mennais, *Art des Sociétés bibliques*, et *l'Ami de la Religion et du Roi*, praesertim Fasc. 1099. Vide etiam Diss. II. Cap. III. Art. IV. de Versionibus Vulgaribus, adnotat. Cl. Mezzofanti.

Clarum porro satis est, editiones hujusmodi ex eorum numero esse, quae regulis Indicis interdictae sunt, utpote versiones exhibentes nudas et vulgares, sicuti innuimus alibi. Iure itaque ac merito biblicas hasce societates tamquam pestem avertere boni satagunt Catholici; et Summi Pontifices continenter vigilantiam ad hoc adhibent suam. Pius VII. illas *ab institutis Ecclesiae Catholicae* declaravit *alienas* litteris datis ad *Archiep. Gnesniensem in Polonia die* 29. *Iunii an.* 1816., et 3. *Sept. ad Archiep. Mohiloviensem in Lithuania*. Congregatio Propagandae die 3. Aug. an. 1816. per litteras monuit Vicarios Apostolicos Persiae, Armeniae, aliarumque Orientis partium, ut ab hujusmodi societatibus summopere caverent. Indicis etiam

Congregatio de novis Bibliis ad examen revocandis sollicita est quam maxime. In Anglia societates biblicas tamquam perniciosas Christianae Reipublicae habitas fuisse constat ex *The Orthodox Journal and Catholic monthly Intelligencer for February*. London ann. 1816. Diarium, cui titulus *Mémorial Catholique*, ann. 1828. mens. Febr. acrem describit dissensionem inter societates Angliae ac alias Scotiae. Tandem Franciscus I. Imperator die 3. Decembris ann. 1816. a suis Provinciis decreto prohibuit biblicas societates.

CAPUT II.

DE NECESSITATE INTERPRETATIONIS BIBLICAE.

Ut recensitos errores ex ordine revincamus, simulque viam rectae interpretationi Scripturae sternamus, de necessitate alicujus interpretationis prius est agendum. Haec porro necessitas patet praecipue ex obscuritate Scripturae, et ex sensuum ejusdem varietate, quae duo negant acatholici. Sit ergo primum.

Art. I.

De Scripturae obscuritate.

Probatur Scripturam esse obscuram.

Scripturae obscuritatem multa evincunt, ac 1.° Scriptura ipsa. Psal. CXVIII. David sic orat *da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam*, cui alia multa ejusdem Psalmi similia sunt. Hieronymus vero ad Paullinum ait. *Si tantus Propheta tenebras ignorantiae fatetur,*

qua nos putas parvulos, ac pene lactentes inscitiae nocte circumdari? Christus apud Lucam XXIV. duobus discipulis primum, deinde omnibus Apostolis Scripturas interpretatus est: *aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas*. Haec autem aperte supponunt Scripturae sensum non esse clarum. Petrus 2.a Ep. III. 16. ait, in Epistolis Paulli esse *quaedam difficilia intellectu, quae indocti, et instabiles depravant*. Philippus ita interrogat Eunuchum Act. VIII. 31. *Putasne intelligis quae legis? qui ait: et quomodo possum si non aliquis ostenderit mihi?* Apostoli et ipsi saepe haerebant in intelligentia eorum, quae Christus illis dicebat. Vid. Matth. XIII. 36. (1), XVI. 11. (2); Luc. XVIII. 34. (3).

2.° Patres, ac Theologi, qui nedum verbis saepe testati sunt Scripturae obscuritatem, sed et facto, commentaria elucubrando, multiplicandoque ad Scripturae explicationem. Bellarminus multa colligit Patrum de hac re testimonia. Sufficiant nobis haec duo, Hieronymi unum, alterum Augustini.

Hieronymus integram ad Paullinum scripsit Epistolam, Scripturae obscuritatem ostendens. *Ut intelligeres* (verba sunt Hieronymi ad Paullinum num. VI.) *te in Scripturis Sacris sine praevio et monstrante semitam non posse in-*

(1) *Accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes: edissere nobis parabolam zizaniorum agri.*

(2) *Quare* (inquit Christus Apostolis) *non intelligitis? quia non de pane dixi vobis: Cavete a fermento Pharisaeorum, et Sadducaeorum?*

(3) *Et ipsi* (Apostoli) *nihil horum intellexerunt, et erat verbum istud absconditum ab eis, et non intelligebant quae dicebantur.*

gredi. Taceo de grammaticis, rhetoribus, philosophis, musicis, geometris, dialecticis, astronomis, astrologis, medicis, quorum scientia mortalibus vel utilissima est, et in tres partes scinditur: τὸ δόγμα, τὴν μέθοδον, τὴν ἐμπειρίαν. *Ad minores artes veniam, et quae non tam lingua, quam manu administrantur. Agricolae, caementarii, fabri metallorum, lignorumque caesores, lanarii quoque, et fullones, et caeteri, qui variam suppellectilem et vilia opuscula fabricantur, absque doctore non possunt esse quod cupiunt. Quod medicorum est promittunt medici; tractant fabrilia fabri. Sola Scripturarum ars est, quam sibi passim omnes vindicant.*

Scribimus indocti, doctique poemata passim.

Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi praesumunt, lacerant, docent antequam discant etc.

Augustinus (Epist. 2. ad Volusianum: *Legi litteras tuas*), inquit: *Tanta est Christianarum profunditas litterarum, ut in eis quotidie proficerem si eas solas ab ineunte pueritia usque ad decrepitam senectutem maximo otio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere: non quod ad ea, quae necessaria sunt saluti, tanta in eis perveniatur difficultate, sed cum quisque ibi fidem tenuerit, sine qua pie et recte non vivitur, tam multa, tamque multiplicibus mysteriorum umbraculis opaca intelligenda proficientibus restant, tamque non solum in verbis, quibus ista dicta sunt, verum etiam in rebus, quae intelligendae sunt, latet altitudo sapientiae, ut annosissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat, quod eadem Scriptura quodam loco habet: cum consummaverit homo, tunc incipit.*

3.° Ex ipsis Haereticis, ac Novatoribus praesertim, argumentum sumi potest Scripturarum obscuritatis. Ex Haereticis qnidem; nam nulla ferme est haeresis, quae ex Scripturae distorta explicatione aut originem aut confirmationem non petierit, ut Historia docet ecclesiastica, et Augustinus de haeresibus ante illum exortis (*Tract. in Io. XVIII.*). Ex Novatoribus insuper praecipue; nam omnes, quotquot ex illorum familia orti, et divisi sunt in peculiares sectas, ad Scripturam appellant, eamque vindicant pro se Anabaptistae, Quakeri, Separatistae, Methodistae, Moravi, aliique. Hinc tot, ac inter se oppositae Novatorum versiones et commentaria: hinc unius, ejusdemque loci persaepe tam discordes explicationes, ut inter *Confessionistas* viginti inter se diversae sententiae sint ad Scripturae verba de *justificatione* explicanda. Rasberg collegit bis centum diversas interpretationes verborum Christi: *Hoc est Corpus meum*. Lutherus ipse scribens contra Zwinglium et Oecolampadium l. 1. ait: *Si diutius steterit mundus, iterum fore necessarium, propter diversas Scripturae interpretationes, quae nunc sunt, ut ad conservandam fidei unitatem, Conciliorum decreta recipiamus, atque ad ea confugiamus*. Sed unde, recte arguit Bellarminus, tot Scripturae interpretationes, si Scriptura sit tam facilis, et aperta?

4.° Ratio ipsa multas exhibens caussas, ex quibus quasi necessario derivari oportuit Scripturae obscuritas. Hujusmodi caussae hae sunt. *Prima*: Res, quae in Scripturis traduntur. Sunt enim multa ad Dei naturam, ejusque attributa pertinentia, ut de *Trinitate Personarum*, *de Providentia*, *de Praedestinatione*, *de Incarnatione*, caeterisque supernaturalibus rebus, at-

que mysteriis; multa quoque sunt prophetica oracula, quibus ad praefinitum a Deo tempus obscuritas inest sapientissimis de caussis, ut alibi docemus. (Vide Canonem de *Prophetis* in altera Inst. parte.) *Secunda*. Figurae, metaphorae praesertim, quibus Orientales utebantur saepissime; quibusque addi potest poeticus stilus quod ad libros nonnullos, uti Psalterium, Iob, Cant. Cantic. *Tertia*. Idiotismi hebraici, graecique, qui nedum in textu inveniuntur, sed in versionibus quoque a fideli interprete servati sunt. *Quarta*. Ignorantia Historiae Hebraeorum. Plurima enim, in V. T. praecipue, ad leges et consuetudines, ad loca et tempora Hebraeorum spectant, quae utpote satis eo tempore nota non explicat hagiographus, quaeque nos, ab eo et loco et tempore remotissimos, saepe detinent. *Quinta*. Hominum desidia, et potissime defectus illarum animi dispositionum quibus Deus, sicuti deinceps probabimus, quasi alligavit verborum suorum intelligentiam.

Solvuntur opposita argumenta.

Sed Novatores ac Biblici conantur eruere Scripturae perspicuitatem ex Scriptura ipsa, ex Patribus, et ex ratione. Satis esse arbitramur ad summa quaedam capita responsionum genera revocare, ac plura relinquere apud Bellarminum videnda.

Quod ad Scripturam, notandum est 1.° Perspicuitatem quidem sibi aliquando Scriptura attribuit; sed hoc de aliqua tantum peculiari ejus parte ostenditur, sicuti de lege Domini dicitur Ps. XVIII. = *Praeceptum Domini lucidum;* = Decalogus enim clarissime ad verborum sensum quod attinet, proponitur. 2.° Saepe ibidem non de verborum, ac sensus, sed

de rei alterius perspicuitate agitur. Ita Deuter. XXXII. de mandato Domini scribitur = *non supra te est, neque procul positum*, = idest impleri potest: 2. Petr. I. *propheticus sermo* comparatur *lucernae lucenti*, ac Paullus (2. Cor. IV. 3.) dicit Evangelium opertum *iis qui pereunt*; idest doctrina et fides, quae ex Scripturae intelligentia proficiscuntur, fidelium mentes aperiunt ac illuminant; at prius illa est intelligenda. Ita N. T. clarum praedicatur Apoc. V. 8. ubi dicitur librum per Agnum fuisse apertum; sed id solum hoc sensu, quod figurae et mysteria fuerint per Christum revelata, nulla prorsus revelationis perspicuitatis habita ratione.

Quod ad Patres notamus: interdum per amplificationem oratoriam ea loca, quae claritatem in Scripturis asserere videntur, explicanda esse, uti Chyrsost. *Hom.* 3. *de Lazaro*; interdum illos cum limitatione esse locutos, uti Augustinus (*l.* 2. *de Doctr. Christ. c.* 6.) quando ait: *Nihil fere de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissime dictum alibi reperiatur*; interdum Patres Scripturam esse claram pronunciasse sive quodam tantum respectu juxta superius dicta, sive convenienti posita Pastorum explicatione.

Quod ad argumenta, quae ex ratione sua eliciunt Novatores ac Biblici, animadvertimus: 1.° Etsi Scriptura sit obscura, sententiae tamen de religionis doctrina per eam probari possunt; nam est quidem illa quod ad verba minus nota, sed quod ad veritatem, auctoritatemque notissima est.

2.° Nullam divinae Sapientiae infert maculam Scripturae obscuritas. Magna enim in primis hujusmodi obscuritatis pars ingenii humani infirmitati attribuenda est, qua fit, ut aegre

Scriptura intelligatur. Prae oculis habeantur caussae jam adductae Scripturarum obscuritatis. Deo praeterea sapientissimo, qui est *Deus magnus vincens scientiam nostram* (Iob. XXXVI. 26.), Deo, inquam, suppetere possunt rationes bene multae consiliorum suorum, quas tamen investigare non valeamus. Verum multae quoque caussae nobis praesto sunt, ob quas, docente Augustino, Deus loqui minus perspicue voluit.

1.° *Quod Scriptura obscura sit provisum esse non dubito ad edomandam labore superbiam.* (*De doctr. chr. l. II. c.* 6.)

2.° Ut humiliatus homo oret. *Quando obscurum est*, (aliquid nempe in Scriptura) *medicus illud fecit ut pulses.* (*in Ps. CXLVI.* 6.)

3.° Ut homo per gratiam oratione obtentam veritatis intelligendae capacior fiat. *Latior factus, capies quod donatur.* (ibidem.)

4.° *Ad intellectum a fastidio revocandum, cui facile investigata plerumque vilescunt.* (*De doctr. Christ.* loc. cit.)

5.° Ut nova quodammodo reddatur veritas, dum eadem ex aliis cognitis explicatur. *Iam ista noveratis, versus autem istos Psalmi hujus non intelligebatis. Expositum est quod non intelligebatis, et innovatum est quod noveratis;* (*in Psal. CXXXVIII.* vers. fin.)

6.° Ut obscuritatis occasione Fideles excitentur ad audiendam Pastorum vocem, et Ecclesiae uniformiter adhaereant. *Nisi enim haberemus occasionem obscuritatis Scripturarum, ista vobis non diceremus, quibus gaudetis* (*in Psal. CXLVI.* 8.).

Postremam hanc rationem confirmat Novatorum ac Biblicorum historia, apud quos,

posita Scripturarum perspicuitate, omnibusque hominibus facultate facta pro tribunali sedendi, Religionis negotium in praeceps ruit.

Art. II.

Quinam sint Scripturae sensus.

Dum aliquis scribit, aut loquitur, illius sensum id appellamus, quod ipsius mente conceptum est, quodque verbis, scriptura, aliove signorum genere manifestatur. Sensus itaque Scripturae erit ea veritas sive sententia, quam significatam voluit Spiritus S., quamque verba ipsa Scripturae *mediate* vel *immediate* significant. Hinc oritur multiplex sensuum species, de quibus ex ordine loquendum, quatenus ad rem attinet nostram.

Sensus literalis.

Sensus per verba ipsa designatus, sive id quod verba proxime et immediate significant, graece dicitur *grammaticus*, latine *literalis*. Iam vero verba interdum sumuntur naturaliter sine tropo, interdum cum tropo. Si primum, sensus literalis dicitur *proprius*; si secundum, *improprius*, *translatus*, *tropicus*. Primi exemplum habetur in hoc textu = *Diliges Dominum Deum tuum* =; secundi in verbis Christi = *Ego sum vitis*, *vos palmites* =. Sensus *literalis improprius* saepissime occurrit in Scriptura, dum haec praesertim loquitur de Deo, de Angelis, aliisque, quorum ideas proprias sensuum ope efformatas non habemus.

Tropus vero consistere potest in una tantum voce, vel in sermone continuato. Unius vocis tropi sunt, metaphora, synecdoche, me-

tonymia, ironia, hyperbole, etc.; quorum omnium in Sacris litteris abundant exempla, de quibus tamen nobis hic non est speciatim dicendum. Si vero tropicus sit sermo integer, oriuntur allegoria, parabola, apologus, symbolum, quae pariter omnia in Scriptura reperiuntur.

Allegoriae, quae continuata metaphora est, exemplum habes prae aliis in Ps. LXXIX. ubi de Deo, ac de populo Dei sub figura vineae ex Aegypto translatae longus fit sermo, quae allegoria vineae in Isaia, aliisque etiam occurrit.

Parabola, juxta vim nominis, comparationem significat. Usurpatur vero aliquando ad res significandas concinne et sententiose prolatas, quo sensu dicitur, Salomonem locutum esse ter mille parabolas. Deinde sumitur pro narratione efficta, verosimili, et ad docendum accommodata, atque hac ratione, ait Hieronymus (*Comm. in Matth.*) Syris, et maxime Palaestinis fuisse parabolas usitatissimas. Nos eam modo juxta significationem hanc consideramus. Hisce usus est summopere Christus, sive morem gerens Hebraeis, sive ut quaedam multis occulta teneret, uti constat ex Evangelio, et praesertim Luc. VIII. 10. Notamus hic obiter, duo esse in omni parabola animadvertenda. Narratio in primis, scopus deinde parabolae. Scopus aliquando significatur expresse; ita Nathan Davidi loquens post parabolam addit = *tu es ille vir* =; aliquando ex contextu, et circumstantiis narrationis est conjiciendus, ut in multis Evangelii parabolis. Detecto autem parabolae scopo, ait Chrysostomus *non oportet nimia in singulis verbis cura perangi*. Plura enim adjunguntur ad narrationis ornatum, uti

in tabula picta, aut in cithara; atque ea non sunt necessario parabolae scopo adaptanda. Ita de numero lampadum in parabola Virginum, de servi conviciis in Dominum, a quo objurgatus erat apud Matth. XXV.

Apologus, latine *fabula*, dat brutis, aliisque sine sensu rebus, consilium, sermonem, actionem, ad aliquid significandum. Hujusmodi est concilium arborum eligentium rhamnum in regem; quo stultissimum significabatur consilium eligendi in regem impium Abimelechum (Iudic. IX.). Apologus est etiam quod de duabus aquilis narratur apud Ezech. XVII.

Symbolum est res, vel actio tamquam signum alicujus rei. Hujusmodi fuerunt catenae Ieremiae collo impositae ad captivitatem variis Regibus praedicendam (Ier. XXVII.). Similia narrantur symbola apud Ezech. III.

Sensus mysticus.

Sensus *Mysticus*, sive *Spiritualis*, sive *Typicus* ille est, quem habent verba non immediate et proxime, sed mediis rebus, quas immediate et proxime illa significant: scilicet res verbis significata, Deo inspirante, ad quid aliud exprimendum aliquando fuit ordinata. Ita serpens a Moyse exaltatus filium hominis praenunciabat, docente Evangelio (Io. III.); ita etiam Ionas in ventre Ceti (Matth. XII.) Christum delineabat sepultum. Hinc intelliges tritissimos versiculos:

Littera gesta docet; quid credas Allegoria;
Moralis quid agas; quo tendas Anagogia;

Fatendum tamen est tum apud veteres Patres, tum apud multos e recentioribus haec

omnia fuisse sumpta promiscue ad indicandum sensum quemcumque, qui figuras involvat.

Sensus implicitus, et explicitus.

Placet aliquibus inter recentiores utrumque sensum *literalem*, et *mysticum* distinguere in *implicitum*, et *explicitum*. Quando enim verborum significatio quod ad sensum *literalem*, quando typus quod ad *mysticum* clare patent, tunc sensus *explicitus* appellabitur. At quando ratiocinatione vel ulteriori declaratione opus est, *implicitus* oritur sensus. Ita *literalis* sensus erit *implicitus* ad mortuorum resurrectionem quod spectat, in his Exodi III. verbis: = *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Iacob* =, ex quibus Christus (Matth. XXII.) resurrectionem intulit, propterea quod non est *Deus mortuorum, sed viventium*. Sensus *mysticus implicitus* erit ad hoc significandum, quod Christiani debeant in caelestem requiem ingredi, in illis Gen. verbis: *Et requievit Deus die septima*, quem sensum ostendit Paullus ad Hebraeos IV., in creatione mundi typum inveniens redemptionis.

Sensus accommodatitius.

Consistit hic sensus in analoga translatione eorum, quae in Scriptura dicuntur, ad alia, quae sunt extra Scripturae ipsius propositum, idque ob rerum similitudinem. In Patribus et Concionatoribus multa passim occurrunt exempla: occurrunt et in Ecclesiae ritibus, in Missis et officiis Sanctorum.

Art. III.

De existentia sensuum literalis, et mystici.

De sensus literalis existentia.

In omni Scripturae loco sensum inesse literalem, extra omnem dubitationem est. Nam Scripturae verba debent aliquid significare, secus aerem tantummodo verberarent. Enimvero nisi literalis adesset sensus, nec alius quisquam existeret, quippe caeteri omnes sensus aliquam verborum de re aliqua significationem semper praesumunt. Quod si Patres aliqui hoc negare visi sint, notandum est eosdem contendisse solum, literalem sensum proprium non semper occurrere, atque hoc quoque modo aliqui interpretantur quod ait Paullus (2. Cor. III.) *littera occidit*. Immo non defuerunt qui satis probabiliter in multis Scripturae locis plures admitterent literales sensus: sic prae aliis Angelicus (*Part.* 1. *Quaest.* 1. *art.* 10.) Bellarminus (*de Verbo Dei l.* 3. *c.* 3.). Hanc muniebant sententiam tum auctoritate nonnullorum Patrum, tum variis Scripturae exemplis, inter quae illud Isaiae (LIII. 8.). *Generationem ejus quis enarrabit?* ubi intelligi potest generatio Christi vel humana, vel divina, vel utraque. (Vide Commentatores). Tandem idipsum confirmabant argumento ex divini eloquii ubertate et foecunditate deprompto.

De mystici sensus existentia.

Sensus mystici existentiam inficiantur Neoterici, de quibus in historia interpretationis verba fecimus: hi cum aliquibus e veteribus negant oracula, ac nexum discindere conantur

inter V. ac N. Testamentum, ut pariter monuimus. Celebris est contra sensum mysticum liber Ioan. Wilhelmi Rau an. 1784. *de Typica Theologia*. Ex hisce illi, qui Protestantes sunt, mysticos sensus aperte adoriuntur; qui Catholici videri cupiunt per cuniculos oppugnant, ita ut mysticos quidem admittant sensus, at sic eosdem explicent, ut veri typi, prout Catholici tenent, haud sint. Ita Iahnius (*Archaeol. p.* 3. *et Enchirid.*) typos distinguit in *historicos,* uti Pascha, quod Aegypti memoriam revocabat; *morales,* ut circumcisio, quae cordis mortificationem significabat; et in *propheticos,* de quorum existentia dicit gravem ac difficilem esse quaestionem, quam nunquam dirimere ipse voluit. Addit, Hebraeos nullos de Christo typos agnovisse; negari tamen non posse, inquit, legem Mosaicam nutu fere, attentis promissis de semine benedicendo a Deo factis, significasse quid aliud dandum Hebraeis lege ipsa excellentius. Sic ille prudentiam affectans, doctrinae suae virus diffundit. Praestat itaque ostendere ex professo, in sacris litteris verum sensum mysticum aliquando contineri. Evincitur autem hoc:

1.° Ex unanimi Iudaeorum sententia, etiam dum eorum Religio vera fuit. Universalis ac constans hujusmodi sententia invictum Traditionis argumentum praesefert. Hos vero omnes ita sensisse colligitur praecipue ex eorum, quae supersunt, operibus, et ex historia interpretationis biblicae.

2.° Ex Scriptura ipsa multimode id probari potest. Primo enim juxta Apostolum (ad Rom. XV.) *quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*. Plura vero in ea occurrunt, quae, sensu mystico rejecto,

nullius essent aedificationis, uti ex. gr. Cantica Canticorum.

Secundo. Typorum in V. T. existentiam idem Apostolus aperte testatur sequentibus locis: (ad Rom. X.) *Finis enim legis Christus*. (1. Cor. X.) *Haec autem in figura* (graece τύποι) *facta sunt nostri . . . . haec autem omnia in figura contingebant illis*; (ad Galat. IV.) de Sara et Agar *quae sunt per allegoriam dicta*: *haec enim sunt duo testamenta*; denique ad Hebr. X. ait Paullus legem veterem *futurorum bonorum* praetulisse *umbram*. Plura alia omittimus.

Tertio. Innumera sunt N. T. loca, in quibus aliquid contigisse additur, *ut adimpleretur quod dictum est*. At hujusmodi loquendi modus ponit aliquid revera pronunciatum, ac ea mente prolatum, ut praediceretur illud, quod venturum erat; secus nec impletum, nec non impletum illud dici posset. Sed V. T. ea, quae adimplenda asserit, significare non poterat, saltem quod ad plurima, nisi iisdem vis concedatur mysticae significationis. Ad rei exemplum, et confirmationem loca haec sufficiant: apud Luc. (XXIV. 25.) sic Christus loquitur: *O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus quae loquuti sunt Prophetae! deinde incipiens a Moyse et omnibus Prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant*: inferius vero Christus ait: *necesse est impleri omnia, quae sunt scripta in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me.* Idem Christus apud Ioann. (V. 45. etc.) ait: *est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit.* Legimus etiam (Ioann. XIX.) crura Christo Cru-

cifixo fracta non fuisse, *ut Scriptura impleretur: os non comminuetis ex eo,* nempe ex agno paschali. Complura sunt alia N. T. loca in quibus haec inveniuntur, *ut impleretur....; quomodo ergo implebuntur?....; necesse est impleri....*; etc.

Ad hujus argumenti vim adaugendam inservire possunt, quae tradunt Theologi ubi, prophetiis multis ex Scriptura adductis ac vindicatis, credibiles ostendunt Religionis nostrae veritates. Aut enim illa non sunt, in multis saltem, verae prophetiae, aut Scripturae praeter id, quod literalis sensus sibi vult, ulterius aliquid mystice significant. Rursus hoc loco opportune animadvertimus, Theodorum Mopsuestenum negantem prophetica de Christo oracula in Prophetis et Psalmis, a Constantinopolitano II. esse damnatum.

Quarto. Multa proferri possunt V. T. loca, quorum mysticum sensum aperiunt N. T. Scriptores. Aliqua subjicimus. Paullus (ad Hebr. IX.) asserit, ritum solemnis Iudaeorum expiationis designasse universalem hominum expiationem per sanguinem Christi. Quod ne ad nudam rerum analogiam trahatur, notentur haec Paulli verba, *hoc significante Spiritu Sancto... quae parabola est temporis instantis.... non in manufacta Sancta Iesus introivit, exemplaria verorum.* Melchisedecum gessisse summi Sacerdotis Christi typum praeter Ps. CIX. ostendit Paullus eadem Epist. ad Hebr. cap. VII., qua omnes Melchisedechi circumstantias, quod ad genealogiam, dignitatem, aliaque, describens, haec demonstrare inquit, in eo Christi figuram divino consilio esse delineatam. De Adami conjugio ait idem Apostolus (ad Ephes. V.) *Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico*

in Christo et in Ecclesia. Petrus Epist. 1.ª III. Baptismo aptat, quae de Arca dicuntur Gen. VII. Hisce porro locis, ut patet, tam naturalis et juxta mentem scribentis evadit mystica significatio, quam literalis. Literalis enim horum locorum sensus involvit, appellat, et explicat mysticam significationem aliorum, quae citantur, locorum.

Ex quibus omnibus concluditur, aut denegandam auctoritatem N. T., ex quo mystici sensus Veteris eruuntur; aut concedendum esse typos revera existere.

In hac autem typorum cum prototypo, prophetiarum cum rerum eventu, relatione fundatur potissimum arctissimus ille nexus inter V. ac N. T., quem quidem adversarii vellent omni conatu discindere, sed aperte confirmat et res ipsa attente perspecta, et Christus atque Apostoli manu veluti designaverunt, ut plurimum V. T. loca adducentes, eademque Novo adaptantes. Vide Bossuet, *Discours sur l'histoire universelle*, quem etiam alibi commendavimus.

3.° Non desunt, qui ratione ipsa duce, congruentiam saltem colligant pro sensu mystico ex eo, quod dignum sit Deo ita loqui aut scribere, ut uno verbo multa doceat, quemadmodum uno actu multa, immo omnia cognoscit. Huc respicere videtur Gregorius (*Mor. lib.* 20. *c.* 1.) dum Scripturam laudans, de eadem sic loquitur: *Scientias omnes atque doctrinas ipso etiam locutionis suae more transcendit: quia uno eodemque sermone dum narrat textum, prodit mysterium, et sic scit praeterita dicere, ut eo ipso noverit futura praedicare.*

Solvuntur Argumenta contra sensum mysticum.

Peculiare Neotericorum effugium ad prophetias declinandas, quod huc quoque referri potest, Diss. I. c. III. Art. IV. ubi *de Prophetis*, praeclusimus. Sed praeterea:

1.° Neoterici illi in hoc toti sunt, ut mysticus sensus, quem juxta Catholicos multae habent Scripturae partes, ad simplicem accommodationem, ad analogiam, sive ad exempla trahatur. Hoc in primis sufficere dicunt mysticae Scripturae interpretationi. Nos vero id fidenter negamus; argumentis illis, quae proposuimus, innixi, quibus etiam singillatim consideratis, certum fit, ex Spiritus Sancti per homines loquentis consilio multa in Scriptura esse significata praeter id, quod verba sibi velint, idest sensu vere mystico. Ab argumentorum repetitione abstinemus.

2.° Christus, et Apostoli loquentes, Iudaeorum consuetudini, ingenio, et opinionibus, quibus illi delectabantur, et erant imbuti, indulserunt. Delectabantur porro quam maxime allusionibus, similitudinibus, comparationibus de industria repertis solummodo, uti Thalmud praesertim ostendit. Imbuti vero erant Gentilium opinionibus, ex. g. de Campis Elysiis, de Cerbero, de Styge, deque similibus. Ad hanc loquendi indulgentiam, a Christo et Apostolis adhibitam, referunt, quae mystica in Scripturis apparent, ac mystico sensui surrogant sensum, quem ipsi appellant *vulgarem*. Sed etsi Hebraei fuerint similitudinibus delectati; respondemus in primis, eos sensus quoque vere mysticos agnovisse et sectatos esse, ut in historia Interpretationis docuimus; nec non ipsos oraculorum existentiae fidem adhibuisse, uti con-

firmant ea, quae ex Prophetis docebant, ex. gr. apud Matth. II. Messiam e Bethlehem oriundum ex Michea; apud Ioann. XII. 34. Christum mansurum in aeternum ex Psalmis, et Prophetis. Ergo si adversarii statuunt, Iudaeorum consuetudini, et opinionibus adamussim Christum et Apostolos indulsisse, fateantur oportet hos, non secus ac Iudaeos, et vera credidisse oracula, et mysticos sensus agnovisse. Praeterea Apostoli sensum mysticum adhibent etiam cum conversis ethnicis agentes, apud quos accomodatio illa praeter rem omnino fuisset.

Deinde illud quaerimus, quid nomine illius Christi et Apostolorum indulgentiae intelligant? An vilem et turpem Iudaeorum sermonibus et commentitiis opinionibus adhaesionem? Verum hoc primo injuriosum ac impium est de Christo asserere; de Apostolis etiam, qui flagrans suum ac heroicum fidei studium patefecerunt, vel mortem invicte oppetentes pro Deo ac Religionis veritate. Falsum insuper id esse constat ex Scriptura ipsa, quae narrat, Christum saepe et Apostolos redarguisse Iudaeos, sicuti Evangelium aperte refert; nam ex eo habemus (Matth. XXII), Christum Sadducaeos mortuorum resurrectionem negantes, ipsumque (Matth. XV.) malam Iudaeorum artem Scripturam interpretandi objurgasse: hisque similia egisse Apostolos deducitur etiam nedum ab Evangelio, sed ex Act. quoque Apostolorum. An contendunt, Christum et Apostolos loquutos esse humano loquendi more, linguam et phrases adhibentes iis communes quibuscum vivebant? Sit ita sane; verum hoc non impedit quominus loquendi sensu usi fuerint mystico, ac spiritualia, et supernaturalia tradiderint simul ac futura portenderint. Re quidem vera, dum

Christus in Evangelio de Patre suo loquitur, dum (Matth. XX.) regnum negat filiis Zebedaei, hominum quidem adhibet verba et phrases, sed sensum velat rerum, quas homines antea non intellexerant. Hoc in multis aliis legenti apparet.

3.° Commentitiis et absurdis sensibus mysticis abutuntur multi; ac primum abusi sunt Hebraei, uti Cabala, Thalmud, aliaque Hebraeorum testantur. At nos hic facile opponimus, verba de mystico sensu a nobis haberi, qui verus, rectus, ac saltem probabilis sit, juxta regulas, quas deinceps tradęmus; cujusmodi sunt sensus mystici, quos Christus et Apostoli in N. T. aperuerunt. Caeterum etiam multi literali sensu sunt abusi, distortas fingentes explicationes; ergone et literalis sensus negandus?

4.° Manifesta, inquiunt, sunt exempla, ubi multa in N. T. adducuntur ex Veteri, sensu solum accommodatitio, ex rerum nempe analogia. Ita de Iudaeis incredulis (Matth. XIII.) *Adimpletur in eis prophetia Isaiae dicentis auditu audietis et non intelligetis* etc.; (Matth. XV.) *Hypocritae, bene prophetavit de vobis Isaias dicens: populus hic me labiis honorat, cor autem eorum longe est a me.* At monemus in primis, vix posse per nos concedi, adductis in locis sensum inveniri accommodatitium, non vere mysticum. Cum enim in universa Scriptura Spiritus Sanctus loquatur, quanam de caussa ostendere ipse non poterit sensus, quos revera suo ex consilio clauserit in aliis verbis, quae citat? Sed cum aliqui (Catholici licet) inter recentiores non renuant, a Scriptura ipsa quaedam citari aliquando tantum ratione similitudinis, aut exempli caussa, sic potius adversa-

riorum argumentum dissolvimus, illud ad Logicae regulas revocando hoc pacto: in aliquibus Scripturarum locis adest sensus mere accommodatitius: ergo et in aliis; nullusque existit sensus vere mysticus. Omisso scilicet Antecedente, quod ex eo consequi vellent, aperte negamus.

5.° Rosenmüllerius in Scholiis ad Ps. XVI. ita sententiam objurgat nostram: in nullo Scriptore graeco, vel romano obtinet hic usus duplicis sensus *literalis* et *mystici*, quem usum proinde in Scripturam inducere, reprehensione dignum est. Reponimus primum in aliis scriptoribus, profanis licet, non omnino alienas esse figuras, parabolas, apologos, quorum omnium significandi vis mystica est: ex. gr. Tarquinius Superbus apud Livium, baculo decussis papaverum capitibus, Sexto filio significavit quid apud Gabios faciendum esset. His autem alia multa addi possent similia, ac varia congerit Feller (*Catech. Philos.*). Poetae etiam allegoricum dicendi genus adhibent, et Virgilius ex. gr. luget mortem Quintilii Varii Egloga, qua inducuntur Menalcas et Mopsus literali sensu Daphnidis mortem lugentes. Celebre quoque est Horatii carmen XIV. lib. I. in quo poeta sub allegoria navis rempublicam alloquitur, et a civili bello renovando deterrere studet. Sed, id quod praecipuum est, Scriptura Sacra Deum, non hominem habet auctorem, et inspiratione divina exarata fuit; vaticinia continet: quid ergo mirum, si peculiari gaudeat significandi vi? Vide Gregorium supra citatum.

Art. IV.

Variae de Sensibus Scripturae quaestiones.

Praeter illa, quae postea de recto sensuum usu trademus, aliqua hic subjicimus, ut natura sensuum Scripturae melius pateat.

Quaeres 1.° an validum aeque sit argumentum ex quolibet Scripturae sensu depromptum? Respondemus, quae adducuntur ex *accommodatitio* ita firmum constituere non posse argumentum, ut si ex auctoritate ipsa divina adducerentur, cum sensus ille Scripturae extrinsecus sit, et in mente illum adhibentis tantummodo existat. Quare ubi Ecclesia, vel Patres, aliive eumdem adhibent, horum auctoritatem, non Scripturam ipsam in eo loco metiri debemus. Valet porro sensus hujusmodi praecipue ad pietatem excitandam, fovendamque. Hic obiter notamus, Tridentinum (*Sess. IV.*) sapientissime eos damnare, qui Scripturae verba ad scurrilia accommodant, aut fabulosa; pejus vero ad superstitiones, sortes, libellos famosos, et similia.

Quod si agatur de *sensu literali* vel *mystico*, firmissimum tunc erit argumentum cum uterque sit verus Scripturae sensus ex probatis a Spiritu S. intentus. Hoc vero ad mysticum sensum quod attinet, praeter ea, quae allata sunt, a Scriptura ipsa peculiariter ostenditur, quae stricte ex sensu mystico argumentatur. Ita Paullus (ad Hebr. IX.) *Si enim sanguis hircorum* etc., *quanto magis sanguis Christi* etc. In hoc enim loco non ratiocinatur Paullus ex paritate, vel similitudine (et sane hircorum sanguis non auferebat peccata, sicuti sanguis Christi revera abstulit) sed argumentatur *a for-*

tiori, ut ajunt, fere hoc pacto: si tanta vis erat figurae, quanta inesse debet prototypo figurato? quod aperte typi existentiam praesumit, ejusque requirit veritatem. Cap. vero VII. ex eo quod Melchisedech benedixerit Abrahae, logico sermone infert excellentiam Sacerdotii Christi, quem Melchisedech figuravit. Cavendum hic tamen est, ne verum Scripturae sensum credamus, quod nostrae imaginationis, ingeniique nostri est foetus; id quod praesertim contingere potest de sensu *implicito*. At quando Christus, vel scriptores *theopneusti*, sive etiam Ecclesia et Patrum consensus nobis de hoc testimonium suppeditent, tunc ambigere non possumus, sicuti clarius etiam ex sequenti Capite patebit.

Quaeres 2.° quid sentiendum de divisione sensus *mystici* in *allegoricum, tropologicum*, et *anagogicum*? Respondemus divisionem hanc, licet ut diximus non uniformiter ab omnibus acceptam, solidum tamen fundamentum habere, quatenus *mysticus* Scripturae sensus saepe involvat ea, quae fidei, saepe ea, quae morum, saepe quae spei sunt objecta. Fidei inquam, nam saepe in V. T. ac Psalmis praesertim, mystico sensu proponuntur credenda in nova lege ex. gr. de Christo, et Ecclesia: en sensus *allegoricus*. Saepe traduntur ea, quae mystice ad mores spectant, uti quando de lepra fit sermo, edocemur peccati naturam, et ejus remittendi rationem; en sensus *tropologicus*. Saepe tandem mystice loquitur Scriptura de iis, quae speramus, sive de alterius vitae felicitate, ex. gr. dum loquitur de Hierusalem, de Tabernaculis, de atriis Domini, et en sensus *anagogicus*.

Quaeres 3.° quid de sensu *vulgari, mythico, kantiano*? Respondemus primo inutile

esse sensibus *litterali*, *mystico*, et *accommodatitio* novos alios addere. Ad illos enim, prout consideranti patet, quilibet significandi modus reduci potest. At praeter inutilitatem, novi istiusmodi sensus redolent eorum errores, qui illos sensus excogitaverunt, ea saltem ratione, qua ab ipsis ad usum revocantur. Etenim *vulgaris* sensus ipsis est vulgi loquendi ac opinandi mos, juxta quem omnia in Scripturis explicant, ut hoc pacto eliminent miracula, prophetias, typos, mysteria, aliasque, a quibus abhorrent veritates. Sensus *mythicus*, sive fabulosus iterum ipsis modus est explicandi quaecumque supernaturalia sunt, ut miraculorum praesertim existentiam evertant. Sensus *kantianus* a Kant excogitatus, ut in historia Interpretationis diximus, totus est in eo, ut pro nihilo habenda sint illa, quae ad mores non pertinent, ac mera sunt mysteria credenda, vel quodvis aliud fidei nostrae objectum. Hujusmodi porro errores refutabimus occasione data in hac ipsa Dissertatione; plura tamen Theologis relinquentes, praesertim ubi de Fide, et de Religione sermonem instituunt.

Quaeres 4.º quomodo ex doctrina hucusque tradita de obscuritate Scripturae, et de sensibus ejusdem, colligatur necessitas Interpretationis prout hoc in Capite fuit propositum? Respondemus: Ex eo in primis, quod Scriptura sit obscura, deducitur necessitas legum quarumdam, atque auxiliorum, quibus ad certam, aut ad probabiliorem sententiam pervenire possimus de Scripturae ejusdem sensu. Hoc porro interpretationis nomine intelligimus. Sed et hoc ipsum ostendit sensuum varietas, quae saepe ambiguam, atque idcirco obscuram reddit Scripturae veritatem. Et sane errabit interpres, si

metaphoricum sequatur sensum, ubi est verborum proprietas attendenda. At non minus errabit si proprie explicet, quae *tropice* sunt intelligenda. Pari modo errabit si *accommodatitium* sensum cum *mystico* confundat: quae omnia magis etiam valebunt, si de sensibus agatur, qui *impliciti* sint.

CAPUT III.

DE RECTA SCRIPTURAE INTERPRETATIONE.

Demonstrata interpretationis necessitate, superest tandem, ut methodum tradamus de hujusmodi interpretatione recte perficienda: hoc autem ita praestabimus, ut primum indicemus ea, quae ad interpretationem praerequiruntur; postea qua ratione ipsa interpretatio sit perficienda ad sensus investigationem; tandem quae certos nos reddere possint de vero Scripturarum sensu, sive de principio, ac regula suprema interpretationis Scripturae.

Art. I.

De iis, quae ad Interpretationem praerequiruntur.

Qui ad Scripturae interpretationem accedit, praeditus in primis esse debet virtutibus illis, quas identidem Scriptura ipsa inculcat veluti conditiones, ut lumen divinum hominum mentes collustret ad illam intelligendam, quasque hoc nomine summopere Patres commendarunt. Hujusmodi luminis necessitas ostenditur praesertim ex Petro; (1. Petr I.). *Hoc primum*

intelligentes, quod omnis prophetia Scripturae propria interpretatione non fit. Non enim humana voluntate allatà est aliquando prophetia, sed Spiritu S. inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Virtutes autem illae, per quas lumen hocce consequi possumus, praecipue sunt: *Fides, Humilitas, Conscientiae puritas, Oratio*.

Fides quidem: quemadmodum enim rationis lumen requiritur ad humanas disciplinas percipiendas, ita ad investigandos recte sensus omnes Scripturae, qua supernaturalia traduntur, necessarium est Fidei lumen. Haec eadem Fides interpreti utilis est apprime, ut falsos devitet sensus, cujusmodi sunt omnes, qui Fidei adversantur. Huc referantur ea, quae Artic. insequenti dicemus de *Analogia fidei*.

Humilitas autem, nedum quia Deus *superbis resistit* (Iacob. IV.), et *ubi est humilitas, ibi sapientia* (Proverb. XI.), sed etiam quia sine eadem comparati satis non sumus, ut verum sensum attingamus Scripturae, cum nos potius, nostrosque sensus superbia inflati aucupemur.

Conscientïae puritas. Huc respicit Paullus (1. Cor. II. 14.): *Animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus Dei..... spiritualis autem judicat omnia*. Cassianus (*de spiritu gastrïmargiae* c. 34.) ait: *Ideo tanta varietas erroresque inter tractatores* (Scripturae) *ipsos exorti sunt, quod plerique minime erga purgationem mentis adhibita diligentia, prosilientes ad interpretandum eas, pro pinguedine vel immunditia cordis sui diversa atque contraria vel Fidei, vel sibimet sentientes, veritatis lumen comprehendere nequiverunt*. Hinc Boetius: *Splendor ille, quo regitur, vigetque coelum, vitat obscuras ruinas, et mentem sequitur nitentem*.

Oratio: cujus necessitatem toties professus est David (Psalm. CXVIII.) ad intelligendam Scripturam. *Da mihi intellectum et scrutabor legem tuam; da mihi intellectum, ut sciam testimonia tua*; et Iacobus etiam sua Epist. cap. I. ait: *Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo*. Unde Augustinus (lib. 3. *de Doctr. Christ.* c. 37.) haec habet: *non solum admonendi sunt studiosi litterarum venerabilium, ut in Scripturis Sanctis genera locutionum sciant, ... verum, quod est praecipuum et maxime necessarium, orent ut intelligant*.

Secundo animadvertendum est, neminem in Scripturis explicandis valere admodum posse nisi theologicam scientiam optime calleat, nempe ut de mysteriis et legibus, de quibus Scriptura agit, disserere recte, quantum licet homini, valeat, et contraria possit enodare argumenta. Maxime vero hac nostra, qua vivimus, aetate interpreti opus est, ut probe noscat Christianae Religionis veritatem.

Tertio ad Scripturae interpretationem assidua requiritur ejusdem lectio. Hanc Deus commendavit (Iosue I.): *Non recedat volumen legis hujus ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus ...... tunc diriges viam tuam, et intelliges eam*: hanc quoque Patres, ac praesertim Augustinus (lib. II. *de Doctr. Christ.* c. 8.) *Erit igitur divinarum Scripturarum solertissimus indagator, qui primo totas legerit, notasque habuerit, etsi nondum intellectu, jam tamen lectione*. Saepissime vero insinuat hoc Hieronymus in suis Epistolis. Et revera totum praelegere librum, quem explicare contendis, utilissimum de libro quocumque censetur; quanto autem magis id est dicendum de

Scripturarum codice, cujus libri cum eumdem respiciant finem, inter se se quodammodo colligati sunt, et lucem sibi invicem afferunt?

Quod ad ordinem vero legendi Scripturam, non una est Interpretum opinio. Sunt enim qui dicunt utilius ordiri a N. T., in quo, ut ait Augustinus, Veteris manifestatio habetur; sunt qui utrumque alternatim per capita ex ordine legendum existimant; sunt demum fortasse qui alias proferunt methodos. Harum quaelibet pro arbitrio eligatur, dummodo Scriptura universa continenter et ordinate legatur, ejusque lectio intra temporis spatium non admodum longum contineatur tota. Duguet (*Regole per l' intelligenza della Scrittura*), Lamy (*Apparatus* etc.) exemplum distributionis exhibent, ut tota Scriptura unius anni curriculo perlegatur.

Requiritur quarto, ut Interpres prius cognoscat (quoad ejus fieri potest), quis librum, cujus interpretationem aggredi vult, conscripserit, ad quos, qua de re, quando, qua lingua, caeteraque libri adjuncta, quorum explicationem appellarunt nonnulli *Exegesim*. Haec enim cum optimam suppeditent regulam pro quolibet libro interpretando, eam aeque praebent pro Scripturae interpretatione.

Art. II.

De ratione Scripturarum interpretationis perficiendae.

Antequam rationem aperiamus, per quam investigare possumus Scripturarum sensum, duo animadvertemus. Primum: regulas, a nobis ad rem hanc tradendas, communes esse, saltem magna ex parte, cuivis libro obscuro explican-

do; nam cum Hagiographi humano more plerumque locuti sint, ad eorum intelligentiam critica ars quoque illa conducet, qua utimur ad hominum sermones et scripta intelligenda. Secundo: hasce regulas a nobis non ita tradi, quasi omnes semper necessariae simul sint, neque ea mente, ut omnes etiam simul sumptae cujuslibet loci interpretationi sufficiant. Fieri enim potest, ut modo una, modo altera lumen satis afferat ad eorum locorum, quae interpretanda assumimus, intelligentiam; fieri etiam potest, ut aliquando, omnibus etiam adhibitis regulis, Scripturarum sensus privato interpreti remaneat adhuc impervius. Hinc juxta opportunitatem prudenter illae applicandae sunt, ac omnes tandem jungendae supremae interpretationis regulae, de qua Art. insequenti.

Analogia Fidei.

Cavere in primis debet interpres, ne per explicationem suam in ullam prolabatur sententiam Fidei dogmatibus, et morum doctrinae contrariam. Cautio hujusmodi a recentioribus appellatur *Analogia Fidei*. Hanc ipse Paullus ad interpretationem necessariam ostendere videtur illis verbis (ad Rom. XII. 6.): *Habentes autem donationes secundum gratiam, quae data est nobis, differentes sive prophetiam secundum rationem fidei*, ubi prophetia pro interpretatione sumitur; hoc ipsum confirmatur a Petro in secunda Epistola (I. 20.). Augustinus quoque id docuit (lib. 1. *contra Cresconium* cap. 33.) *Quisquis falli metuit obscuritate quaestionis, Ecclesiam de illa consulat, quam sine ulla ambiguitate Sancta Scriptura demonstrat*: et rursum (lib. 3. *de Doctr. Christ.* c. 2.) *Cum verba propria faciunt ambiguam Scripturam....*

consulat regulam Fidei, quam de Scripturarum planioribus locis, et Ecclesiae auctoritate percepit. Enimvero cum dogmata Fidei a Deo ipso sint Ecclesiae data, his adversari nequeunt Scripturae, hoc est Dei ipsius verba.

Hanc itaque Fidei analogiam prae oculis habeat interpres, ut absurda evitet: ex. gr. male se gereret interpres ille, qui litteraliter explicare vellet membra Deo tributa, officia, affectiones animi, aliaque humana; aut loca quibus Christus dicitur agnus, petra, etc., nec non illa, quae contra proximi caritatem esse videntur, cujusmodi sunt: abscindere manum, pedem, oculum ad scandalum vitandum; odio habere patrem et matrem, quia haec omnia litteraliter sumpta damnat Fides, et morum sanctitas.

Analysis.

Sumitur hic Analysis pro inspectione argumenti sive finis nedum totius libri, sed etiam ejusdem partis, in qua occurrit obscuritas. Haec enim interpretibus magno est usui, ad verborum sensum facilius assequendum ex. gr. (ad Rom. III. 28.) *Arbitramur justificari hominem per fidem sine operibus legis*. Hoc de medio tollere primo intuitu videtur necessitatem bonorum operum. At dubium evanescit omne, si cum Augustino in expositione hujus epistolae animadvertamus, in ea de hac quaestione agi: *Utrum Iudaeis solis Evangelium Domini nostri J. C. venerit propter merita operum Legis, an vero nullis operum meritis praecedentibus, omnibus gentibus venerit justificatio Fidei, quae est in Christo Jesu, ut non quia justi erant homines, crederent, sed credendo justificati deinde juste vivere inciperent*. Quare eorum operum tandem excluditur necessitas, quae

naturalia sint, quaeque solum consistant in observantia legis Mosaicae.

Notandum vero, in aliquibus libris non unicum, sed multiplex pertractari argumentum, sicuti praecipue contingit in Epistolis Paulli, in quibus ut plurimum partim Fidei dogmata, partim morum variae doctrinae traduntur. Praeterea id quoque juvat prae oculis habere, quod ad praecipuum spectat argumentum, atque ab iis discernere, quae obiter sunt dicta, nec non ab iis, quae solius illustrationis sive ornatus gratia sunt addita, ut in parabolis, et similitudinibus.

Recursus ad fontem.

Ad fontem confugere dum interpretationis nodus difficilis incidat interpreti peropportunum judicatur, iis de caussis, iisque regulis, quas indicavimus Diss. II. Cap. III. Art. III. Quaer. 3.°

Variantes Lectiones.

Haeret non raro interpres dum inter diversas, quae in diversis codicibus legendi rationes occurrunt, nescit quaenam ex iis vera sit, quamve sequi debeat. Diversitates hujusmodi *Variantes*, sive *Variantia* appellantur. Autographis amissis, textibus aliquando incertis, aliquando et ipsis erroris suspicionem praebentibus, nunquam vero ab Ecclesia authenticitate donatis, quomodo dubium deponet interpres?

Ut Variantium incommodo, quantum fieri potest, prospiciat, ille haec duo praestabit: Variantes lectiones inprimis colliget; deinde judicium de iis instituet.

In collectione Variantium plurimum elaboraverunt quod ad V. T. Houbigantius, Parisiis an. 1753.; Walton *Proleg.*; Kennikot, Oxonii

an. 1770.; Rossi, Parmae an. 1784.: quod ad N. T. vero praecipue Valla, Erasmus, Brugensis, Curcellaeus, et Millius, qui in hoc 30. annos insudavit, et Oxonii in Anglia typis edidit an. 1707. triginta millia variantes lectiones. Post illos Kusterus, Bengelius, Wetstenius, et Christianus Fridericus Matthaeus, qui iterato edidit locupletiores Variantes an. 1782. His addi possunt Ioan. Griesbachius, Hughius, et Aug. Scholzius, qui percensere, et dijudicare, atque diversos Codices ad certas veluti Familias revocare conati sunt. (Vid. Sacy, *Journ. des Savans* 1823. p. 719., *et Bibl. Univ. de Gen.* 1822. T. XX.).

At eorum, qui Variantes collegere, judicium non semper uniforme est; neque omnes Codices, praesertim mss. posterius repertos, diligenter perpenderunt; tandem non raro sententia ab iisdem prolata corruptas Religionis opiniones redolet. Hinc suum interpres instituat judicium necesse est, pro quo fereudo hae statuuntur regulae.

1.° Generatim loquendo, si nihil obstet, ei linguae potius adhaerescendum est, ex qua in aliam facta fuerit translatio. At diligenter est animadvertendum errorem irrepere potuisse in fontem, postquam rivuli puram hauserint aquam; qua de caussa emendatores latinae Vulgatae quaedam reliquerunt, licet non omnimode textui, ut nunc est, conformia.

2.° Antiquiores Codices recentioribus anteferantur. Nam saepius apographa multiplicando, facilius erroribus occasio praebetur. Sed pariter et hoc cautiones multas postulat; nam codex aliquis, licet antiquus, transcribi potuit negligentius, quam plures aliis recentiores.

3.° Lectio, iu quam plures conspirant Co-

dices, solet lectioni pauciorum Codicum praeponi. Possunt tamen qui pauciores sunt rectam prae se ferre lectionem; et plurimi etiam Codices unius tantum testimonio aequipollere, si ex uno omnes fluxerint.

4.° Usus, juxta quem Variantes a Patribus in Commentariis suis, aliisque operibus adhibitae sunt, plurimum conferre potest ad veram lectionem definiendam. Animadvertimus tamen Patres interdum uti Codice non accurato potuisse, et multa etiam memoriter facile allegasse.

5.° Iuxta Criticos suspectam potius habere, caeteris paribus, debemus lectionem, quae clarum reddit sensum, quam quae obscurum. Praesumunt enim illi, ideo corruptam probabilius a Librariis, ac Sciolis eam fuisse, ut intelligere valerent hujusmodi Scripturae loca.

Ex his omnibus facile liquet, quam multis circumsepta sit spinis Interpretationis istiusmodi via. Sed Variantibus omnibus aptare illa possumus, quae de textu hebraico habet Bellarminus (*de Verb. Dei* l. 2. c. 2.): *Varietates istae non tanti sunt momenti, ut in iis, quae ad fidem et mores pertinent, Sacrae Scripturae integritas desideretur. Plerumque enim tota discrepantia variarum lectionum in dictionibus quibusdam posita est, quae sensum aut parum aut nihil mutant.* His similia monet Walton (*Polygl. Lond. Proleg.* 6.) qui de hac sententia testes producit etiam Capellum, Bochartum, Grotium, aliosque; hoc ipsum monet Curcellaeus in edit. N. T. cum Variantibus.

Contextus.

Contextus dicitur antecedentium et consequentium collatio in eodem sermone. Cum enim omnia ordine et connexione inter se se juncta

sint, facile lumen aliquod ex collatione hujusmodi effulget, ut integer sermo intelligatur. Immo auctor ipse solet nonnunquam declarare illa, quae antecesserunt, vel quae sequentur: ex. gr. illud Paulli (ad Rom. VI.) *Non enim sub lege estis, sed sub gratia;* explicatur deinceps ab ipso Apostolo, dum docet Christianos in ea Religione versari, quae abundat gratia ad vitandum peccatum, non vero in Lege Veteri, quae praecepta quidem tradebat, non autem per se gratiam. Cavendum vero est, ne in omnibus sententiis ejusdem sermonis synonyma semper requirantur, et significationis aequalitas semper postuletur; nam tunc integer sermo ad unicam sententiam redigeretur. Hoc abutuntur mali interpretes, hocque abusus est Iahnius (*Enchiridion* §. 39.), ubi in Ps. II. explicat illa verba *Filius meus est tu: Ego hodie genui te* (ut argumentum pro Messiae divinitate auferret) de regia Christi dignitate, propterea quod de hac dignitate intelligendi sint versiculi praecedentes.

Parallelismus.

Parallelismus; dicitur plurium locorum de eadem re loquentium inter se comparatio. Fit enim aliquando, ut in uno ex iis clarum appareat quod in altero obscurum est. Hoc sensu August. (lib. II. *de Doctr. Christ.* cap. 9.) ait, *ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla*. Ex. gr. (Matth. XI. 11.) *Non surrexit inter natos mulierum major Ioanne Baptista: qui autem minor est in regno Caelorum major est illo*. Hoc juxta multorum Patrum sententiam illustratur a Matth. III., et XIII., ubi *regni Caelorum* nomine significatur Ecclesia Christi, cujus membra majoris excellentiae sunt membris Ecclesiae Veteris,

ac proinde Ioanne ipso, qui baptizavit quidem in aqua, minime vero in Spiritu Sancto. Ioannes autem dicitur *inter natos mulierum major*, id est ex Luc. VII. 28. *major propheta*: alii enim prophetae annuntiaverant Christum venturum, Ioannes Christum baptizavit, et digito praesentem commonstravit. Ita etiam Matth. XI. de Ioanne ipso dicitur, *venit Ioannes neque manducans, neque bibens*, quod per haec verba a Matthaeo III. explicatur: *Esca autem ejus erat locustae, et mel silvestre*; quare in primo loco exquisitus ciborum et potus delectus solummodo negatur, quod clarius elucet collatis Lucae verbis (VII. 33.) *Venit enim Ioannes Baptista neque manducans panem, neque bibens vinum*.

Duo hic animadvertenda. 1.° *Parallelismus* omni pollebit vi, quando certo constare poterit de sensu illius loci, ex quo petitur lumen; sicuti dum Scriptura aut Ecclesia illud explicat; minime vero si illius sensus nos lateat, aut privatae tantum auctoritati innitatur. 2.° Ineptum esset semper determinato sensu verba sumere in aliquo loco, ex eo quod in alio eamdem habuerint significationem, nam eidem verbo plures inesse possunt diversi sensus. Ita pessime opinantur Neoterici Christum Filium Dei appellatum ex eo quod in aliis locis homines Deo cari *filii Dei* dicantur.

Antilogiae.

At si ex *Parallelismo* lumen interpreti affulget quandoque, ex eodem tamen nova enascitur aliquando difficultas interpretandi. Fit enim ut aliquis Scripturae locus alteri oppositus videatur, quae oppositio graeco nomine dicitur ἀντιλογία, *Antilogia*. Has Antilogias objectant, tam-

quam discrepantias, Religionis hostes; ut ex. gr. Porphyrius et Iulianus, qui contradictionem effutiebant inter genealogiam Christi a Matth. I. descriptam, et aliam a Luc. III. Antilogias omnes tam V. quam N. Test. collegit Tirinus, et apposuit ad calcem Commentarii sui, cujus etiam loca citat opportuna ad solutionem antilogiae cujuslibet. Nos generales quasdam regulas ad hoc tradimus, quas privatus interpres sequetur, sive, ut verius loquamur, quaedam monita exhibemus, quae utiliter habebit ille prae oculis in antilogiarum solutione: ac

1.° Illud firmiter statuendum est, omnes Scripturae antilogias ex mentis nostrae defectu sive ignorantia solummodo proficisci. Cum enim Scriptura verum sit Dei verbum, nequit in eam cadere antilogia ulla stricte sumpta, idest contradictio. Si qua ergo antilogia occurrit, eadem hujusmodi speciem tantum praeferet, scilicet ex eo quod utriusque loci sensum non bene sumus assequuti.

2.° Hinc ad antilogias solvendas proderunt omnes, quae traduntur regulae pro Scripturae interpretatione, sive pro dignoscendo vero locorum sensu. Quare nil mirum, si detecto ex. gr. typorum mendo per *Recursum ad fontem*, aut vera determinata lectione per *Variantium legem*, antilogiae plurimae evanuerint.

3.° Logicorum effatum pro vera contradictione distinguenda notetur, cum illud simul solvendae antilogiae inserviat; aderit scilicet contradictio quando *idem praedicatum juxta eumdem respectum affirmatur et negatur de eodem subjecto*. Deficiente vel uno ex his, contradictio cessat. Animadvertet ergo accurate interpres, an de eodem agatur *subjecto*: atque ita si objiciatur, ex. gr., Antiochum 1. Mach.

VI. in fuga et reditu dici morbo interiisse, simulque dici occisum 2. Mach. I., antilogiam dissolvet, ostendendo juxta multorum saltem sententiam, sermonem in primo loco haberi de Antiocho Epiphane, in altero de Antiocho Sidete. Notabit diligenter *praedicatum*, quod subjecto attribuitur; sicque, ex. gr., si Gen. I. cuncta dicuntur creata valde bona, id non contradicitur Marc. X., ubi solus Deus dicitur bonus, quia alia est Dei, alia creaturarum bonitas. *Circumstantias* tandem considerabit attente, quas saepe diversas deprehendens, antilogiae dubium deponet; ex. gr. 3. Reg. VIII. duae Decalogi tabulae solum intus Arcam servari dicuntur; ad Hebr. IX. adduntur *urna aurea habens manna, et virga Aaron*. At primus locus Salomonis tempus respicit; Paullus vero de tempore Moysis loquitur, (nisi melius interpretandum sit τὸ in Arca *ad Arcam, juxta Arcam*). Christus juxta Marc. XV. crucifixus fuit hora tertia, juxta Ioannem XIV. hora quasi sexta. Sed aequivocam fuisse apud Iudaeos horarum significationem ostendimus ubi *de Archaelogia* circa temporis mensuras. Ita etiam genealogiae Matthaei, et Lucae sibi invicem non adversantur, quia unus secundum naturam, alter secundum legem genealogiam descripsit. Hac eadem animadversione antilogiae multae auferuntur circa annorum calculum, qui non semper eodem modo initus est; ex. gr. anni peregrinationis Hebraeorum dicuntur 430. Exod. XII. ab adventu Abraham in Palaestinam incipiendo; Gen. XV. iidem dicuntur 400. a nativitate scilicet Isaac. (De hoc vid. etiam *Dissert. de Idiotismis* Art. V. num. 4.).

4.° Vera non habetur antilogia, quando res eadem hic fuse, alibi presse narratur, omissis

(non tamen negatis) pluribus circumstantiis. Ita Saulis interitus diversa enarratur ratione 1. Reg. ult., et 2. Reg. I. Ita etiam multa apud Evangelistas nunc fuse, nunc summatim narrantur, praesertim de miraculis et passione Christi, de quibus videantur nostri *de Evangeliis Canones*.

5.° Neque antilogia est, si qua res dicatur ad aliquem effectum sufficiens, ad quem alio loco necessaria quoque dicuntur alia: nam tunc eidem rei caetera consociantur illi conjuncta. Sic (Luc. XI.) *Date eleemosynam: et ecce omnia munda sunt vobis*, si nempe *eleemosyna* sic erogetur uti Religio praecipit, quae caritatem, aliasque virtutes requirit ad meriti adeptionem. Ita etiam virtutum complexus designatur, ubi sola fides, alibi vero spes sola, vel sola caritas ad salutem consequendam valere dicitur.

Linguarum peritia.

Utilissimum esse interpreti textus et diversas interdum adire versiones, constat ex dictis paulo ante, et in Diss. II. Perutile ergo erit linguam graecam praecipue callere, et hebraicam, quae dicuntur Scripturae linguae *archetypae*. Lingua porro hebraica utilior est quam graeca ipsa, cum auctores, qui libros S. Scripturae conscripsere, modis hebraicis quamplurimis usi sint. Linguarum hujusmodi utilitatem testatus est Augustinus (l. II. *de Doctr. Christ.* c. 11.) *Homines . . . duabus aliis* (praeter latinam) (linguis) *ad Scripturarum divinarum cognitionem habent opus. Hebraea videlicet, et Graeca, ut ad exemplaria praecedentia recurratur, si quam dubitationem attulerit Latinorum Interpretum infinita varietas*: Hierony-

mus (*ad Sunniam et Fretellam*) ait: *Sicut in novo testamento si quando apud Latinos quaestio exoritur, et est inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem graeci sermonis, quo novum scriptum est instrumentum; ita in veteri testamento, si quando inter graecos, latinosque diversitas est, ad hebraicam recurrimus veritatem, ut quidquid de fonte proficiscitur, hoc quaeramus in rivulis*. Pluribus linguarum graecae et hebraicae utilitatem prosequitur Canus *de Locis Theolog.* I. II. c. 15.

Linguae quoque Chaldaica, Samaritana, Syriaca, Arabica, et orientales omnes hebraico sermoni affines ad Scripturarum intelligentiam adjumento erunt. Procul dubio sermones hujusmodi ad hebraicum quam proxime accedunt, nedum quod ad indolem ac naturam linguarum, sed et quod ad sonum ipsum verborum; adeo ut certent inter se Eruditi, quinam ex illis omnibus alios antecesserit, ac quinam ex aliis emanaverit; quod tamen ita est intelligendum, ut excipiatur lingua illa Syriaca, cujus extant monumenta, quaeque est chaldaica recentior, et Regum Syriae tempore erat usitata; nisi quis velit, et hanc recentiorem linguam ex vetustissimo Assyriorum sermone retinuisse plurima. Ex istiusmodi affinitate interdum fit, ut vim significationis alicujus verbi hebraici prudenter conjectemus ex eadem voce apud Arabes, aliosque; interdum quoque, ut significationem eamdem determinemus, verborum etymologiam sive radicem hebraicam apud Arabes caeterosque orientales expiscando. Qua de re notamus, radices hebraicarum quarumdam vocum ex hebraico sermone ipso non satis apparere, cum Hebraicus sermo desueverit, cumque fere sola Hagiographa supersint hebraico sermone exarata. Ita Mon-

taldi in suo Lexico hebraico radices quasdam in hac lingua inusitatas ostendit, quas ex chaldaico, arabico, aliisve investigat: ex. gr. פָּלַךְ *palàch* rad. hebr. inusit. arabice, *rotundus fuit, rotunditatem prae se tulit*. Ideo juxta aliquos, hebraicum פֶּלֶךְ *pèlech* in genere significat rotundum, in specie vero *colum* significat, quo foeminae nent. (2. Reg. III. 29., Proverb. XXXI. 19.).

Linguarum omnium graecae, hebraicae, aliarumque orientalium utilitatem confirmant tandem haec duo: 1.° Usus Ecclesiae, ac Principum Catholicorum, qui in Archigymnasiis Cathedras linguarum illarum, Ecclesiae bono consulentes, erexerunt, idque praesertim post Concil. Vienn., quod, ut alias innuimus, statuit ut linguarum graecae, et arabicae praecepta traderentur: 2.° Polyglotta multa, magno labore comparata, ut Scripturam legerent interpretes omnibus illis linguis exaratam, ac facilius verum Scripturae sensum, collatis omnibus, eruerent.

Huic porro interpretandi viae majus accedit pondus ex eo, quod determinata verborum hebraicorum significatione per alias linguas, Scripturae contextus aliquibus in locis et planior et intelligibilior nobis reddatur. Exempla suppeditat liber Iob, in cujus interpretatione, teste Hieronymo (1.ª *Praefat.* in hunc librum), *ex ipso hebraico, arabicoque sermone et interdum syro, nunc verba, nunc sensus, nunc simul utrumque resonabit*.

Hic tamen quisque cavere debet ab illo Neotericorum multorum errore, quem in eorum Interpretationis historia exprompsimus. Extollunt isti linguarum orientalium, ac praesertim Arabicae studium, tamquam ad Scripturae in-

terpretationem omnino necessarium; illud insuper Scripturae ipsius intelligentiae sufficere depraedicant. Hoc porro (praeter illa quae de Ecclesiae auctoritate adducemus) utpote Religioni nostrae injuriosum, negamus in primis; nam inde colligeretur ad recentiora usque tempora, quibus arabica lingua, aliaeque orientales magno studio a Catholicis excoli coeperunt, plures inter Patres ac Theologos, qui illarum linguarum praesidio destituti erant, et quorum tamen magisterio utitur Ecclesia, necessarium ad Scripturas Sanctas interpretandas adjumentum hoc neglexisse. Ubi notamus obiter, ardens arabicae linguae studium exarsisse tempore Maimonidis, qui vixit saecul. XII. Praeterea non adest sufficiens ratio cur spem illam tutissimam collocent Neoterici in Arabicae linguae cognitione. Vel enim per hanc praesumunt certissime addiscere vim verborum hebraicorum, quae in Scriptura occurrunt; vel loquendi usum intelligere Hebraeorum, penes quem jus est et norma dicendi.

Quod ad primum animadvertimus Arabicae linguae verba magis etiam, quam alia caeterarum orientalium, varia pollere significatione, quapropter unum idemque vocabulum ad centum et eo amplius res diversas indicandas trahitur. Quomodo ergo ex sola arabicae linguae cognitione tuto hauriet interpres determinatum Scripturae sensum? Insuper lingua Arabica etiam nunc viget et usum obtinet; de qua proinde confirmatur illud Horatii *Epist. II.* ad Pisonem.

Multa renascentur, quae jam cecidere, cadentque,
Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus.

Hinc a nimis semper pendebimus, utrum sensus verborum sermonis hebraici, qui jam pridem

desuevit, ut notum est, etiam nunc ad arabicum eamdem omnino, quam antea, rationem servet. Ad hujus argumenti confirmationem notamus: 1.° duas fuisse celebriores Arabicae linguae dialectos, quarum quidem una, Mechana scilicet, praevaluit post Mahometem, sed altera Syriacae, ipsique Chaldaicae similior obsolevit. 2.° Arabes vix habere librum Alcorano antiquiorem, id est saeculo VII. aut VI. exaratum. Ex quibus fit, ut Arabibus via magis occludatur, unde vetustissimi hebraici significationes per suam linguam illi detegere certo possint. Tandem ex sensu verborum unius linguae, verborum alterius sensum determinare, *periculosae plenum opus aleae* erit semper, licet illae affines sint inter se se, unaque ab altera exorta sit: hinc sensum locutionum hebraicarum ex arabica definire qui velit, magnum in discrimen errandi veniet, non secus fere atque ille, qui proprietates latini sermonis ex italico, qui a latino proficiscitur, inferre cupiat.

Multo vero minus Arabica lingua ad morem loquendi, et conventiones Hebraeorum certo patefaciendas inserviet. Ad hoc enim requireretur, ut testimonia illius aetatis superessent, qua Hebraeorum libri scripti sunt. Atqui Arabes, sicuti diximus, vix ullum habent librum Alcorano antiquiorem. Praeterea Arabes, licet ab Abraham prognati, ab Hebraeis tamen disjunxere se se et Religione, et Reipublicae institutis, et loco, et caeteris hujusmodi.

Quod autem de Arabica lingua locuti sumus, proportione servata, valere potest de Chaldaica, Syriaca, aliisque orientalibus linguis. Horum itaque omnium summa est, linguarum orientalium studium ad Scripturae interpretationem magnum quidem adjumentum suppeditare,

ut et nos fassi sumus; necessarium vero esse, atque ita sufficiens, quemadmodum vellent Neoterici, minime concedi posse. In hanc tandem ivit sententiam Iahnius (*Enchiridon* §. 8.); Ernestius (*Instit. Interpretis Part. I.*); Arigler (*Hermeneutica Bibl. generalis* §. 62.), ubi habet, *usus loquendi non sufficit ad sensum inveniendum, sed praeterea spectari debet consilium loquentis*. His similia sunt verba aliorum, quos citavimus, quique caeteroquin sunt eximii linguarum studii laudatores.

Archaeologia Biblica.

Quemadmodum in Tullii, aliorumque Romanorum elucubrationibus multa inveniuntur, quae ad Romanorum consuetudines et historiam spectant, quaeque idcirco nos saepe haerere cogunt, qui alio tempore, loco, ac diversis vitae institutis vivimus; ita multa in Scriptura, et praesertim in V. T. occurrunt, quae rerum hebraicarum cognitionem postulant. Saepe itaque difficultatem superabit interpres, qui praecognoscat ea, quae pertinent ad Hebraeorum originem, Religionem, politiam, vivendi rationem, caeteraque, quorum cognitio *Archaeologia Biblica* nuncupatur, de qua nos alibi disseremus.

Rectus sensuum usus.

Ut recta fiat interpretatio, cognoscat opus est interpres, ubinam prudenter aptari possit et debeat mysticus, ubi solum litteralis sensus, proprius, impropriusve. Ad hoc exhibentur Canones insequentes e natura ipsa sensuum petiti, ac primum quod ad litteralem sensum

Can. I. Recedendum non est a sensu litterali proprio, nisi evidens ad id cogat necessitas. Hoc uno ore fatentur Theologi et inter-

pretes cum Patribus, ac praecipue Augustino (l. 3. *de Doctr. Christ.*); idque jure ac merito: secus enim, si figuras constituendi aequa esset semper potestas, nihil certum, stabile nihil in Scripturis sanctis reperiretur, et Dei locutiones alio, uti liberet, detorqueri facile possent, sicuti plures fecerunt Haeretici. Turpissime ergo hoc nomine erravit Calvinus, figuratum sensum sine caussa opponens institutionis Eucharistiae verbis. Haec autem necessitas, ob quam sensu litterali proprio uti non liceat, habetur, quando litteralis verborum sensus adversaretur fidei puritati, morumque sanctitati juxta id, quod statuimus *de Fidei analogia*.

Can. II. Ut mysticus sensus alicui loco tribuatur, ipsius Dei exploranda mens est, neque tribui potest, nisi ex quo Deus aliquo modo illum manifestaverit. Consequitur hoc ex ipsa mystici sensus natura, qui in rerum significatione quadam consistit ex Dei loquentis consilio. Peccant igitur illi, qui perquam facile allegoriis indulgent et mysteriis; quo nomine Hieronymus (*Praef. in Isaiam* lib. V.) carpit Origenem, quia *ingenium suum facit Ecclesiae sacramenta*. Augustinus etiam de hoc audiatur (l. XVII. c. 3. *de Civ. Dei*): *Mihi autem sicut multum videntur errare qui nulla res gestas in eo genere litterarum aliquid aliud praeter id, quod eo modo gestae sunt, significare arbitrantur; ita multum audere, qui prorsus ibi omnia significationibus allegoricis involuta esse contendunt*. Id ipsum non semel repetit lib. 1. *de Doctr. Christ.*, scilicet cap. 36., et 37. Errant etiam quod ad hoc Neoterici illi, qui mysticum sensum, tamquam meram interpretis comparationem dijudicantes, vel ad arbitrium statuunt, vel ubi volunt, contemnunt. Inter-

pretis itaque est solum, sensum mysticum explorare, et investigare, minime condere; ad summum explicabit illum magis et evolvet.

Can. III. Mysticus sensus tunc solum certus erit, quando eum ostendit vel Scripturae ipsius auctoritas, vel Ecclesia. Sponte hoc fluit ex Can. praecedenti, et ex insequenti Articulo; nam sola Scriptura et Ecclesia certo valent ostendere divinae locutionis sensum, et Dei consilia patefacere. Et sane quando Scriptura ipsa uno in loco mysticum demonstrat sensum, qui in alio reperitur, tunc hujus mystica significatio evadit litteralis quod ad illum; proindeque tam erimus certi de mystico sensu quam de litterali. Patefacit porro Scriptura mysticum sensum, dum in uno loco asserit illud, quod in alio relatum est, ad aliquid mystice significandum dictum esse; aut dum argumentando aliquid infert ex alio loco, qui vim ad probandum non haberet mystica significatione rejecta. Hujus rei exempla occurrunt passim in N. T., ubi multa verborum mysteria V. T. panduntur a Christo et Apostolis; praesertim vero in Epistola Paulli ad Hebraeos. Recolantur quae dicta sunt Capite superiori ad probandam mystici sensus existentiam. Ecclesia vero mysticum ostendit sensum vel per unanimem Patrum consensum, qui et Ecclesiae sententia est, vel per sollemnem definitionem universae Ecclesiae datam, nec non per universalem et constantem traditionem in sollemnibus ritibus aut alio modo conservatam, juxta id quod Art. seq. addemus.

Can. IV. Quando sensus mysticus Scripturae, aut Ecclesiae auctoritati certe non innititur, certus esse non potest; eo tamen probabilior erit, quo majori interpres, qui illum patefacit, fuerit pietate excultus, mysteriis Reli-

gionis instructior, et Scripturarum studiosior. Prima hujus Can. pars declarata jam fuit: secunda vix probatioue indiget cum ex dictis evidens sit, plus illum ad Dei consilia investiganda valere, qui virtutibus ad Scripturae interpretationem necessariis magis sit praeditus. Nil ergo mirandum, si Patres et Ascetae sensus promant aliquaudo, qui rudibus et imperfectis vix probabiles videantur. Cave tamen, ne Patrum et Ascetarum sensum accommodatitium cum mystico confundas.

Can. V. In *typo* non est quaerenda omnimoda cum *antitypo* convenientia; neque omnia, quae in illo sunt, ad hunc pariter trahenda. Id enim esset Dei loquentis mentem praetergredi. Nam, ut ait Paullus (ad Hebr. X. 1.) *umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum*. Sic igitur tractandi sunt *typi*, uti *parabolae*. Quare male interpres Christo aptaret Ionae fugam, qua hic Dei jussionem declinare frustra conatus est, ex eo quod Ionas *typus* dicatur in Scriptura ipsius Christi.

Can. VI. Illud non est contra mystici sensus alicujus loci veritatem, quod idem agnitus non fuerit prius, ac praecipue ab Hebraeis, quod ad V. T. Huic quidem contrariam sententiam tuebatur Iahnius *Enchir.*, ut juxta Neotericorum principia *typos* subduceret. At de *typis* confirmatur, quod de prophetiis ait Petrus prima Epist. (I. 10. etc.) *De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt Prophetae, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt .... quibus revelatum est: quia non sibimetipsis, vobis autem ministrabant ea, quae nunc nunciata sunt vobis per eos, qui evangelizaverunt vobis*. Prophetiae quoque Danielis nuncupantur liber signatus *usque ad tempus statutum* (Dan.

XII. 4.). Et sane cum mystici sensus ex Dei manifestatione patescant juxta Can. II.; quid mirum si detegantur solum quando Deus suum manifestaverit consilium, et ab illis, quibus Deus se crediderit?

Can. VII. Interpreti ingens suppetit copia locorum praesertim V. T., in quibus aut certo, aut probabili judicio mysticos sensus invenire ipse possit. Ostenditur hoc per generale argumentum ex eo ductum, quod Deus Mosaicam legem ordinaverit ad Christum designandum, ejusque Ecclesiam: unde a Scripturis Christus appellatur *finis legis*, et lex ipsa *paedagogus noster in Christo*. Id ipsum confirmatur illis Paulli verbis (1. Cor. X. 11.) *Haec autem omnia in figuris contingebant illis*: nec non Christi et Apostolorum exemplo, qui, ut ex Evangelio praesertim, et ex Epistolis Paulli patet, innumera citarunt loca, ex quorum mystica significatione Christianam Religionem, ac diversa ejusdem dogmata comprobarunt.

Hinc primum in rebus ipsis visibilibus significationem mysticam aliquando reperire poterit interpres, multa trahendo ad *invisibilia*, (Dei scilicet naturam respicientia) quae per visibilia manifestantur; aut ad *animam*, quae intellectualis mundi instar est; aut ad *Ecclesiam militantem*, de qua juxta Gregorium (*Homil. XII. in Evangel.*) *sciendum est, quod saepe in sacro eloquio regnum Caelorum praesentis temporis Ecclesia dicitur*; aut *Ecclesiam triumphantem*, cujus intelligibilia dona per terrena nobis adumbrata sunt. Hinc etiam plurimae V. T. Personae, sicuti SS. Patriarchae, aliique viri pietate et gestis insignes, quamdam Christi imaginem, ut ita dicam, exhibuere, quemadmodum etiam totus Hebraeo-

rum populus Christianam rempublicam praefiguravit. Hinc tandem ad Christum, et ad Christianam Religionem plurima ex *caeremonialibus praeceptis* referuntur; multa quoque ex *rebus historicis*, praesertim ex bellis a Iudaeis pluries susceptis adversus gentes ipsis infensas, quae typum saepe gesserunt illorum hostium, contra quos est nobis colluctatio; demum aliqua etiam ex *judicialibus*, uti de lepra certum est.

Horum omnium exemplis abundant Patres et interpretes, nec non multa facile occurrent Scripturarum studioso. Eximium extat opusculum S. Epiphanii Arch. Constantiae Cypri continens: *Testimonia e sanctis et divinitus inspiratis Litteris de Unigeniti Dei Verbi e caelo in terram adventu, de ejusdem prodigiis, et de passione ac resurrectione etc.*: quod a Stephano Ant. Morcellio latine versum, editum est in Commentariis *Memorie di Religione* (T. XIII. Mutinae 1828.). Exstat insuper Hieronymi Laureti, *Silva allegoriarum*, mysticos totius Scripturae sensus complectens, titulis juxta Alphabetum dispositis: sunt praeterea Sanctis Pagnini *Isagoge ad mysticos Sacr. Script. sensus lib.* 18. Lugdun an. 1536.

Art. III.

De supremo interpretationis principio.

Licet omnes interpretationis vias inierit, de quibus hactenus, non semel tamen optimus interpres indiget regula aliqua superiore, ex qua sensum adhuc incognitum eruat; semper vero illi opus erit cognoscere an certus sit sensus, quem Scripturae verbis attribuit, non secus atque mercator prae manibus tenet lydium

lapidem, quo purum aurum probet. Hisce continetur *Supremum Interpretationis Principium*, cujus necessitatem uno fatentur ore Acatholici simul et Catholici, quamvis in eo assignando illi ab istis quam maxime discrepent. Hic est praecipuus de Interpretatione Biblica controversiae nodus, quem ut pro virili parte solvamus, Acatholicorum primo refutabimus systemata; postea illud, quod Catholici tuentur, propugnabimus.

§ 1.

Supremum interpretationis principium nequit privato Novatorum spiritu contineri, neque Naturalismo sive Rationalismo Socinianorum, ac Neotericorum.

Constituerunt Novatores, sicuti in historia interpretationis diximus, tamquam supremum tribunal quaestionibus de Sacra Scriptura definiendis, spiritum privatum, qui cuique homini praesto est. At nomine hujus Spiritus vel intelligitur peculiare lumen ultra naturae vires a Deo gratis concessum, vel rationis lumen creato cuique intellectui a Creatore inditum.

Si primum, ostendant oportet, peculiare hujusmodi lumen omnibus revera praesto esse; nam quae supernaturalia et gratuita sunt, sine gravi argumento admittere nefas est. Iam vero si argumentum hoc ex hujuscemodi luminis necessitate ducant, turpiter errant; nam sufficit, immo utilius est, uti deinceps patebit, si Ecclesiae Pastores et Patres peculiari hoc lumine solummodo gaudeant. Quod si illius argumentum suppeditari credant per ea Scripturae loca, quae ipsi studiose colligunt et adducunt, quaeque gratuitam et universalem hujus luminis

promissionem a Deo factam exhibere videntur, haud minus decipiuntur; nam, uti probabimus Artic. insequenti, loca illa nullam habent vim ad hoc demonstrandum. Praeterea aperte Scriptura docet gratiam sacras litteras recte interpretandi peculiare esse donum aliquibus solum reservatum: ita (1. Cor. XII.) *Alii quidem per Spiritum datur sermo Sapientiae .... alii interpretatio sermonum*; (1. Ioann. IV.) *Carissimi nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint*. Tandem spiritus Dei esse non potest, qui tot parit incommoda et absurda, quae a privato Novatorum spiritu necessario oriri, ortaque mox ostendemus. Negamus itaque, supernaturale hoc lumen omnibus esse hominibus indiscriminatim impertitum juxta Novatorum placita.

Si vero secundum, idest si nomine illius spiritus privati ipsum rationis lumen intelligant, quo omnia in Sacris Scripturis metienda ac definienda sint, antequam hanc quaestionis partem aggrediamur, breviter notamus tunc istiusmodi Novatorum systema cum systemate Socinianorum congruere, qui idipsum diserte statuerant; consonare insuper Neotericorum quorumdam systemati, qui ut Deismum et Naturalismum diffunderent, Socinianorum principio addere non dubitarunt, nihil non naturalibus viribus peractum in Scriptura referri; tandem systemati respondere Kantianorum, qui impium perfecere incredulitatis opus, ad moralem philosophiam Scripturam integram, sicuti docuimus, redigendo. Supremum horum omnium interpretationis principium, quod naturali hominis intellectu continetur, hoc pacto evertimus:

1.° Contrarium id in primis apertissime est ipsis Scripturae verbis. Haec enim ita loquitur:

(2. Petr. I.) *Hoc primum intelligentes quod omnis prophetia* (idest explicatio) *Scripturae propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.*

2.° Iuxta modo citata Petri verba sic argumentamur. Deus ipse est, qui per Scripturas loquitur, quique per eas talia prodit, quae rerum naturalium fines excedunt, uti *miracula*, *vaticinia*; multo vero magis ea, quae ipsius spectant naturam, uti *Personarum Trinitas*, vel ejus attributa et liberae determinationes, ut *Incarnatio*, *Praedestinatio*, *Gratia*, etc. Quomodo ergo naturalis hominis intellectus (is praecipue, qui miserandos Adae corruptionis effectus experitur) potest illa, supernaturalia prorsus, divina, infinita, profunda mysteria, ac impervias caelestis sapientiae vias metiri, de iisdem recte per se solum judicare?

3.° Deus haud satis Ecclesiae suae consuluisset, si judex supremus de Scripturae interpretatione privatus cujuscumque hominis spiritus (sive supernaturalis sit, sive naturalis solum) constitutus esset. Nam 1.° Iudex vivus deesset, qui in hisce controversiis ab utraque litigantium parte audiretur, et coactiva polleret auctoritate ad judicium dirimendum: 2.° Occlusa esset via Haereticorum conversioni; nemo enim ex his optimum se habere spiritum non jactat, spiritibus aliorum praeferendum. Hinc lepide non minus quam vere Novatores ac Naturalistae judicibus aequiparantur pro tribunali sedentibus, ac singulis quidem suam dicentibus sententiam, sed nemine suffragia colligente, judiciumque pronunciante: 3.° In quacumque bene constituta Republica legum interpretatio non

permittitur privato cujusque judicio, licet omnes cives eo rationis lumine praediti sint, quo conditae sunt leges. Quanto ergo magis id erit cavendum, ubi de legibus, deque aliis agitur, quae supernaturali lumine exarata sunt? 4.° Privato hoc spiritu admisso, multa sequantur necesse est diversa et opposita, juxta diversum et oppositum hominum judicandi morem. Hoc Ecclesiastica confirmatur Historia, quae ostendit, quam variae et sibi invicem adversantes fuerint unius etiam Scripturarum loci interpretationes, sicuti de *justificationis* et *Eucharistiae* materia, ex hac spiritus privati regula traditae: quod incommodum vel ipsi Novatores animadverterunt, atque hujusmodi malo confessionibus suis et libellis symbolicis remedia dare conati sunt. Quis credat igitur, privatum hunc spiritum a Deo judicem Scripturarum supremum esse constitutum, immo vero ipsum esse supernaturale donum Dei, qui voluit, ut in Ecclesia sua esset *unus Dominus*, *una Fides* (ad Eph. IV.), utque Scriptura aedificationi, non destructioni deserviret? Larvam, quaeso, deponat caterva illa recentium Acatholicorum, et veterum; negent hypocritae aperte potius Sacrorum Librorum inspirationem, Christianae Religionis veritatem, Dei revelationem ac providentiam, quo nempe recidunt tandem eorum consilia.

§ 2.

Supremum interpretationis principium situm non est in usu loquendi.

Neoterici aliqui ut Rationalismum suum probabilem magis redderent, statuerunt loquendi usum supremam esse normam ad definien-

dum verum Scripturae sensum. Ita Iahnius (*Enchir.* §. 7.) *Usus loquendi primorum lectorum, et ipsius auctoris primum et summum est Hermeneuticae principium, a quo omnes regulae interpretandi pendent*. Ariglerus (*Hermen. Bibl. General.* §. 26.) ait: *Usus loquendi ceu suprema interpretandi lex suscipiendus erit*.

Contra vero: Primum et supremum cujuslibet scientiae principium cognitum in primis esse debet aliunde, quam ex eo quod demonstrandum est: praeterea indigere non debet probatione alterius superioris principii, et per se sufficere debet ad omnia de illa scientia vel arte probanda. Ita jure ac merito *principium contradictionis* in Ontologia primum et supremum principium dicitur. Nunc quaerimus, quinam sit loquendi usus, qui hujusmodi gaudeat characteribus pro Scripturae interpretatione? Respondent usum hunc haberi in lingua Hebraica, qua nempe usi sunt Hagiographi V. T., quamque redolent bene multum etiam Hagiographi N. T., addunt tamen, quod ad N. T., Graecorum loquendi usum addiscendum esse quoque, uti Xenophontis, Polybii, Herodoti, Diodori Siculi, atque ad hoc formularum graeci sermonis collectanea comparata sunt a Raphelo, Wetsteno, Küpkeo, aliisque, ut refert Alber.

Sed quaerimus rursus, quanam via Hebraeorum usum loquendi addiscemus? minime certe id consequi possumus ex hebraicis libris, qui supersunt; nam hi libri (vix alios reperias) canonici sunt, sive Scripturarum partes constituunt; ergo nequeunt esse Scripturae interpretationis principium, quod prius cognoscendum, ac aliunde petendum est, ut paulo ante diximus.

Auxilio hic vocant linguas Arabicam, Chaldaicam, Syriacam, aliasque Hebraicae linguae affines, quarum ope addiscere est, inquiunt, Hebraeorum loquendi usum. Sed hujusmodi linguas, licet adjumento eae sint ad Scripturarum intelligentiam, haud sufficere tamen ad morem loquendi Hebraeorum certo patefaciendum, ostendimus superius, ubi linguarum studium commendavimus.

Quamobrem concludimus, Hebraeam linguam, a qua juxta Neotericos petendum esset primum interpretationis principium, hujusmodi munus haud praestare posse, cum de ea nobis non suppetant testimonia ad eam rem satis idonea. Quod adeo verum est, ut Iahnius ipse, Eichhornius et Ernestius id tandem fassi sint. Iahnius quidem (*Enchir.* §. 8.) post Ernestium (*Instit. N. T. c.* 1.) dicit, morem loquendi Hebraeorum conjiciendum esse a tempore, regione, loco, disciplina, Reipublicae et Religionis forma, moribus, aliisque, cum meliora desint testimonia. Ariglerus (*Hermeneutica generali* § 62.) ait: *Usus loquendi non sufficit ad sensum inveniendum, sed praeterea spectari debet consilium loquentis*. Omittimus plura his similia, ex quibus liquido constat, Neotericos ipsos evertere suum interpretationis principium, dum fatentur, in eo uno non esse acquiescendum, sed ad alia progrediendum.

Quod si etiam nobis cognitus esset Hebraeorum loquendi mos, non idcirco is constitueret Biblicae interpretationis satis aptum principium. Etenim in Scriptura sacra supernaturalia multa traduntur; neque sensu litterali omnia tradita sunt, sed plurima etiam mystico. Haec porro omnia metiri non possumus ex humano loquendi more, qui mos ad summum norma erit il-

lorum, quae humana et naturalia sunt, quaeque captum hominis non excedunt. Hoc Christi et Apostolorum exemplo confirmare possumus, qui de natura Dei, de mysteriis, de Ecclesia loquentes, saepe etiam vaticinantes, modum loquendi adhibuere Hebraeis audientibus impervium, qui propterea saepe illorum sensum scrutabantur. Ea, quae diximus in solutione Arg. 2.[di] contra *sensus mystici* existentiam modo etiam recolantur.

§ 3.

Supremum interpretationis principium a Catholicis omnibus recte constituitur in Ecclesiae auctoritate, ac SS. PP. consensu.

1.° Ex V. T. id probatur; nam in Deut. (XVII. 8.) haec statuuntur. *Si difficile et ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem, et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram: et judicum intra portas tuas videris verba variari: surge, et ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus. Veniesque ad Sacerdotes Levitici generis, et ad judicem, qui fuerit illo tempore: quaeresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem..... sequerisque sententiam eorum: nec declinabis ad dexteram neque ad sinistram.* Ad hoc ipsum referuntur quae habentur (2. Paral. XIX. 11.) (1), Eccle. (XII. 11.) (2),

(1) *Amarias autem Sacerdos, et pontifex vester in his, quae ad Deum pertinent praesidebit: porro Zabadias filius Ismael, qui est dux in domo Iuda, super ea opera erit, quae ad regis officium pertinent.*

(2) *Verba sapientum.... quae per magistrorum consilium data sunt a pastore uno. His amplius, fili mi, ne requiras.*

Agg. (II. 12.) (1), Malach. (II. 7.) (2). Necessitas porro, et utilitas, quae tunc aderat, communis alicujus tribunalis pro legis interpretatione, valet etiam in nova Lege pro Christianis omnibus.

2.° Probatur idipsum ex N. T. variis testimoniis: nam 1.° e plurimis locis colligitur, Petro et successoribus ejus commissum esse, ut omnes Christianos doceant. Patet hoc, pluribus omissis, ex illis Christi verbis ad Petrum: *confirma fratres tuos* Luc. (XXII. 32.); *pasce agnos, ... pasce oves*. Ioan. (XXI.). Iam vero hujusmodi munus vel illud sibi vult, ut ipsi Christianos omnes doceant concionibus sive scriptis, vel ut doceant definitionibus suis de iis, quae circa doctrinam fidei tenenda sunt. Primum dici nequit, quia onus esset, quod ab illis nullo modo sustineri posset, ac aliunde Sanctissimi Pontifices incusandi essent, qui hoc non praestiterunt. Ergo alterum. Praecipua vero res, quod ad fidei doctrinam, in Scripturarum sensu versatur: 2.° Paullus (ad Eph. IV.) ait: *Dedit quosdam quidem Apostolos; quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi, ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae in nequitia hominum, in astu-*

(1) *Haec dicit Dominus exercituum: interroga Sacerdotes legem.*

(2) *Labia Sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus.*

tia ad circumventionem erroris. Diserte hic adstruitur Pastorum Ecclesiae auctoritas, ac necessitas ad fidei unitatem, rectamque doctrinam tenendam. 3.° Ad hujus argumenti confirmationem afferri possunt omnia illa, quibus Theologi ostendunt Ecclesiae *infallibilitatem*, ac praesertim illud Paulli (1. Timoth. III. 15.) *Ecclesia columna et fundamentum veritatis*. Nam, hoc posito, Ecclesiae judicium de Scripturarum quaestionibus certissimum erit, eritque judicium ipsius Dei. Rursus, cum nullum aliud praeter Ecclesiam tribunal hujusmodi *infallibilitate* gaudeat, consequens inde erit, supremum idem esse biblicae interpretationis principium.

3.° Traditio universalis et constans in Ecclesia Dei semper fuit norma Scripturarum interpretationis, quod satis jam ostendimus in historia biblicae interpretationis. Porro hanc majorum traditionem Ecclesiae solum, et SS. PP. magisterium certo pandere christiano cuique valet.

4.° Ecclesiae praxis id quoque confirmat. Nam saeculis omnibus nova exorta sunt dubia, et omnia semper Summi Pontificis et Conciliorum judicio sunt soluta. Hoc patet, si primi saeculi historiam ex Actis Apostolorum recolamus, cum controversia circa Moysis legem instituta fuit, et concilio Apostolorum dirempta; idipsum, quod ad posteriora saecula perspicue constat ex Historia Ecclesiastica. Asserere autem illud non esse rectum, quod Ecclesia tenuit semper, et tenet etiam nunc, *insolentissimae insaniae est*, ut ait Augustinus (*Epist.* 118. *c.* 5.).

5.° Patres tum graeci, tum latini, quorum testimonia fuse describunt Canus et Bellarminus (nos ipsi obiter multa attigimus), unanimi

consensu id testati sunt. Audiatur interim pro omnibus Vincentius Lirinensis (*Commonit.* cap. 11.): *Hic forsitan requirat aliquis: cum sit perfectus Scripturarum canon, sibique ad omnia satis superque sufficiat, quid opus est ut ei Ecclesiasticae intelligentiae jungatur auctoritas? Quia videlicet Scripturam S. pro ipsa sui altitudine, non uno eodemque sensu universi accipiunt, sed ejusdem eloquia aliter alius, atque alius interpretatur; ut pene quot homines sunt, tot illinc sententiae erui posse videantur. Aliter namque illam Novatianus, aliter Sabellius, aliter Donatus exponit, aliter Arius, Eunomius, Macedonius, aliter Photinus, Apollinaris, Priscillianus, aliter Iovinianus, Pelagius, Caelestius, aliter postremo Nestorius. Atqui idcirco multum necesse est propter tantos tam varii erroris anfractus, ut Propheticae, et Apostolicae interpretationis linea, secundum Ecclesiastici, et Catholici sensus normam dirigatur.*

6.° Hisce omnibus permota, et in Tridentino Concilio universa congregata Ecclesia sancivit haec, quae firmissimum assertioni nostrae praebent robur. (*Sess.* 4.) *Ad coercenda petulantia ingenia decernit* (Concilium), *ut nemo suae prudentiae innixus in rebus fidei et morum, ad aedificationem doctrinae Christianae pertinentium, Sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit et tenet Sancta Mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum Sanctarum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam Sacram interpretari audeat.* Quid porro hisce verbis disertius spiritum privatum Novatorum, et Rationalistarum principium evertere potest, et Ecclesiae vindicare auctoritatem?

Ridiculi sane sunt Neotericorum conatus, ut hujus Tridentini decreti vim eludant. In eorum numero est Iahnius (*Introd. in lib. Vet. Foed.* part. 1. §. 91. p. 2. §. 28.); inquit enim: *Petulantia ingenia, quae carpit Concilium, sunt Protestantes, non vero illi Catholici, qui reprobant testes facti, de quo agitur, ignaros*. Hujusmodi testes putat Iahnius esse Patres. Huic concordat Arigler (*Hermeneut. gener.* §. 15.). At si idem praestent Catholici, ac Protestantes, cur illos non feriet memoratum Tridentini decretum? Permisitne Concilium Catholicis quod ferre non potuit in Haereticis?

Idem Iahnius (loc. cit.) haec quoque habet: *Concilium dumtaxat edicit, qua ratione Scriptura in rebus fidei et morum explicanda non sit: nequaquam vero praecipit, qua ratione aut e quibus principiis explicanda sit. Paucis: decretum Concilii est mere negativum non positivum*. Hoc vero quid ineptius? Si enim aliquid prohibetur, simul praecipitur illius oppositum. Et sane vel interpres Scripturae affingit sensum contrarium sensui Ecclesiae, vel eidem congruentem, aut saltem ab eo non alienum. Si contrarium affingit, tunc reus fit violati decreti; si congruentem aut non alienum, tunc ille Scripturam juxta Ecclesiam interpretatur, quae permittit immo etiam commendat novas locorum explicationes, dilucidationesque dummodo illius sensui minime oppositas.

Praeterea mentem Concilii declaravit Pius IV. in formula Fidei, quam Catholici omnes profiteri debent, hoc pacto: *Sacram Scripturam juxta eum sensum, quem tenuit et tenet Sancta Mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Sacrarum Scriptu-*

rarum, admitto: nec eam unquam nisi juxta unanimem consensum Patrum accipiam, et interpretabor. Itaque positivum omnino est Tridentini decretum de Scriptura explicanda juxta sensum Ecclesiae, et Patrum consensum. Contemnit quidem *Auctor anonymus* Epistolae ad Fejer (qui idem Iahnius esse creditur) contemnit, inquam, Pium IV., cui, ut ipse putat, auctoritas non est conciliare decretum immutandi. Verum, ut alia praetereamus, quis e Catholicis Summo Pontifici jus denegabit, authenticam interpretationem, sive declarationem conciliaris Decreti condendi?

Effugium ex his omnibus petunt Neoterici nonnulli asserendo Tridentinum et Pium IV. de Scripturae sensu vere non loqui, sed de summa Fidei tradenda, sive Religionis summa, per traditionem extra Scripturam nota. Hac vero ratione Tridentini simul, ac Pii IV. decretum ab illis omnino subverti quis non videt? Nam utrobique sermo manifesto habetur de *Scripturae sensu*, atque caussa lati Decreti, quae statuitur utrinque, ex eo petitur, quod Ecclesiae sit proprium *de vero sensu Scripturae* judicare.

7.° Variae tandem, ac nostro quidem judicio firmissimae adsunt pro thesi nostra rationes, quas hic summatim attingemus.

Prima. Scriptura sola esse nequit norma sufficiens quod ad credenda et servanda a singulis Christi fidelibus. Oportet enim ut cognoscant hi, quaenam sit Canonica Scriptura, rursus an eadem sit incorrupta, dein quinam sit ejusdem sensus; quae res, attentis iis, quae de Scripturae obscuritate monuimus, haud parum difficultatis habet. Haec quidem omnia Christus et Apostoli docuerunt; at undenam haec sunt addiscenda? verae scilicet traditionis vestigia

diligenter sectando? Sed hoc privati homines quomodo assequerentur? Duae ad id suppetunt viae, uti Scholae loquuntur, *Examinis* una, altera *Auctoritatis*. Iam vero quam arduum erit iter *examinis*, quod ingenium, studium, eruditionem postulat eximiam, adversariis ipsis fatentibus, qui linguarum studium ad hoc insuper requirunt? Quot dein periculis obnoxium erit hoc ipsum, in quod ea omnia recidunt, quae de spiritu privato adnotavimus? Unica ergo, si qua erit via a fidelibus sequenda, in auctoritate consistit, qua aut nemo, aut sola gaudet Ecclesia. Aliquam vero singulis fidelibus suppetere viam hujusmodi haud imperviam, Divinae Providentiae est omnino consentaneum.

Secunda. Si Christus nullum pro fidelibus constituisset tribunal, quod ipsius leges servaret incolumes et tuto explicaret, nullum pene intercederet discrimen inter Christi Ecclesiam, et Sectas, sive Accademias philosophicas a Pythagora, Aristotele, Platone, aliisque institutas. Nam in hac hypothesi Ecclesia esset instructione et exhortatione unice munita, iisque inniteretur, quibus vel philosophi isti usi sunt. At hoc posito, quorsum recident magnifica illa de Christo, *regem eum constitutum super montem sanctum; cujus imperii fines sint terrae fines; cujusque diuturnitas sempiterna*, aliaque mira, quae Psalmi, aliaque Scripturarum loca non obscure praenunciant? Quare Christus ipse ait, *data est mihi omnis potestas* etc. *sicuti misit me Pater, ego mitto vos*? Cur ergo quotquot philosophorum systemata longe lateque diffusa sunt, quotquot Scholae et Accademiae sunt institutae, penitus evanuerunt, Christus vero *heri, hodie, et in saecula*?

Tertia. Sublata tribunalis alicujus auctoritate, cujus sententiae sine appellatione sint, actum esset de Fidei Unitate, de certa morum regula, de schismatum, haeresum, et controversiarum fraeuo. Et sane (quod de privato quoque spiritu attigimus) praeter leges in qualibet bene constituta Republica judex vivus uti necessarius agnoscitur Reipublicae ipsi et Civium bono. Quanto id magis dicendum de Christiana Republica, ubi leges tot supernaturalia involvunt principia, cujusmodi in Sacris Scripturis adsunt, et ubi homines legum earumdem observantia ad finem supernaturalem pervenire debent?

Scholion pro Patribus.

Aliqua ex superius indicatis argumentis expresse valere pro Patribus non minus quam pro Ecclesia, cujusmodi est postremum Concilii Tridentini Oraculum, per se patet. At praeterea omnia illa generatim pro Patribus valere possunt, quae pro Ecclesia adducuntur. Haec enim credit ac docet, quod in Traditione habetur; Patres vero custodes simul sunt ac testes Traditionis. Peculiari hinc, et Divina praeditus est auctoritate SS. PP. consensus, quem sequitur Ecclesia, quemque idcirco Theologi habent pro invicto Theologiae loco. Quod adeo verum est, ut Concilium Nicaenum II. Act. 2. cultum erga Imagines Sanctas vindicans, hisce verbis usum sit: *Sanctorum nostrorum et divinorum Patrum doctrinae insistentes, et catholicae Ecclesiae, in qua Spiritus Sanctus inhabitat, traditionem observantes, definimus* etc.

Re quidem vera, quod ad biblicam interpretationem spectat, evidentissimum efformat Traditionis argumentum SS. PP. mira prorsus

harmonia, quae de illa in eorum operibus conspicitur. Ex. gr. Antiochiae scripserunt Ignatius et Chrysostomus, qui Constantinopoli quoque multa exaravit; Alexandriae Athanasius et Macarius; Cyrillus Hierosolymis; Proclus Constantinopoli; in Cappadocia Gregorius et Basilius; Corinthi Dionysius; Efrem in Syria; in Africa Cyprianus, Optatus, Augustinus; in Cypro Epiphanius; in Italia Ambrosius, Leo, Gregorius, Hieronymus, qui et in Palaestina multa conscripsit; in Hispania Orosius et Isidorus; in Anglia Beda. Accedit ad hoc, ut diverso tempore, et saeculorum spatio interjecto Patres citati scripserint; unde concluditur, Traditionis lumen unice potuisse eos dirigere in tanta interpretationum consensione.

Circa illa, quae hucusque de Ecclesia et Patribus dicta sunt, iterum audiatur Lirinensis (*Common. c.* 2.): *In ipsa Catholica Ecclesia magnopere curandum est, ut id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est: hoc est enim vere, proprieque catholicum.... Sed hoc ita demum fiet si sequamur universitatem, antiquitatem, consensionem. Sequemur autem universitatem hoc modo: si hanc unam fidem veram esse fateamur, quam tota per orbem terrarum confitetur Ecclesia: antiquitatem vero ita, si ab iis sensibus nullatenus recedamus, quos sanctos majores, ac Patres nostros celebrasse manifestum est: consensionem quoque iidem si in ipsa vetustate omnium, vel certe pene omnium sacerdotum pariter, et magistrorum definitiones, sententiasque sectemur.*

Quaeres quomodo eruatur Ecclesiae sensus, et quinam sit Patrum usus?

Quod ad Ecclesiam.

Cum superius statutum sit, summum interpretationis biblicae principium in Ecclesiae auctoritate positum esse, recte sane hoc loco inquiritur, quonam modo se prodat Ecclesiae judicium circa Scripturam. Multiplici vero ratione manifestatur; ac

1.° Dum Ecclesia verba alicujus loci per definitionem ostendit hunc vel illum habere sensum: ita Tridentinum (*Sess.* 7. *Can.* 2. *de Baptismo*) verba illa Christi apud Ioann. III. *nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto non potest introire in regnum Dei*, declaravit (anathemate inflicto) ad metaphoram minime esse detorquenda, et ideo significare aquam veram et naturalem. *Sessione* etiam 13. c. 1. eorum Christi verborum, *hoc est corpus meum*, docuit sensum esse, ut realem Christi praesentiam in Eucharistia ostendant.

2.° Ecclesia judicium suum satis aperit, dum aliquam Religionis doctrinam ex aliquo eruit Scripturarum loco; cui proinde certum erit talem inesse sensum, qualem patefacit Ecclesia.

Ita ex. gr. dum Tridentinum (*Sess.* 13. c. 1.) auctoritatem Ecclesiae *infallibilem* eruit ex iis Paulli verbis (1. Tim. III.) de Ecclesia, *columna et fundamentum veritatis*, verba haec idcirco Ecclesiae *infallibilitatem* revera significare recte tenetur.

3.° Sensum Ecclesiae ostendit unanimis Patrum consensus. Nam id tenuit et tenet Ecclesia, quod uniformiter docuerunt Patres Traditionis custodes ac testes, ut antea dictum est. Quare Tridentinum simul jungit et Ecclesiae sensum, et SS. PP. consensum, ad Scripturarum rectam interpretationem.

4.° Tandem usus et praxis Ecclesiae, quid ipsa judicet, manifestat. Sic cum Tridentinum (*Sess.* 13. *c.* 5.) testatur, morem fuisse universalem et constantem Ecclesiae Catholicae *Latriae* cultum impendendi Eucharistiae; recte ex hoc Ecclesiae usu verba Scripturae, quae de Eucharistia sunt, de reali Christi praesentia Ecclesiam semper intellexisse constat.

Quod ad Patres.

Cum statutum a nobis praeterea sit, consensum SS. PP. primarium esse interpretationis biblicae principium una cum Ecclesiae auctoritate, oportet, ut de recto Patrum usu nonnulla indicemus; ac in primis duplex distinguitur Patrum usus; *dogmaticus*, et *criticus*. Consistit dogmaticus in inquirendo sensu, quem Patres Scripturae tribuere. Criticus in ambiguitate et incertitudine Codicum auferenda versatur.

Quod ad *dogmaticum*, qui rei nostrae praecipue interest, animadvertimus hasce requiri conditiones, ut eorum auctoritas *irrefragabilis* sit: prima est, ut omnes consentiant: secunda, ut agatur de re ad fidem spectante, vel ad mores. Harum conditionum necessitas eruitur tum ex Tridentini loquendi modo, tum ex eo quod per eas Patrum traditio dignoscitur, ob quam praesertim illorum valet auctoritas.

Quapropter si vel Patres discordes sint, vel de re loquantur, quae in materia fidei aut morum adiaphora fuerit, tunc eorum auctoritas non erit *irrefragabilis*, sed nihilominus erit semper magni facienda ob ipsorum doctrinam, sanctitatem, et antiquitatem.

Quod ad *criticum* Patrum usum, huc alibi dicta revocentur, scilicet ex eorum commenta-

riis, aliisque operibus deduci saepe quomodo legerint, et an revera haec vel illa verba Scripturae legerint, quae citant; quae res argumento est interpreti ad concludendum, in Scriptura verba illa reapse reperiri, ac reperta esse semper; deinde hoc vel illo modo eadem esse legenda.

Art. IV.

Solvuntur argumenta contra doctrinam Articulo superiori traditam.

Per summa, ut dici solet, capita discurrendo, solvimus ea, quae contra principia a nobis posita objiciuntur. Hoc enim nobis sufficere videtur, immo claritati magis inservire.

1.° Ut tueantur privatum Novatorum spiritum, quem rejiciendum esse § 1. diximus, citant quidam aliqua Scripturae loca, quae docere videntur, omnes homines a Deo inspiratos esse ad Scripturam interpretandam. Ita (Isa. LIV. 13.) *Ponam.... universos filios tuos doctos a Domino.* (Ierem. XXXI. 13.) *Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam.* (1. Ioann. II. 27.) *Non necesse habetis ut aliquis doceat vos, sed.... unctio ejus docet vos de omnibus.* (1. Cor. II. 15.) *Spiritualis judicat omnia.* Omittimus alia his similia. At quisque probe intelligit hisce locis tantummodo innui gratiae et interioris fidei efficaciam; idque tum ex scopo, tum ex contextu sermonis, nec non ex argumentis a nobis adductis pro Ecclesiae auctoritate. Hoc autem non labefactat, sed supponit Ecclesiae magisterium, et doctrinae sufficientem propositionem, explicationemque.

2.° Ut ejusdem spiritus privati, ac naturalis intellectus vim sufficere ostendant ad Scripturae interpretationem, loca ejusdem adducunt, quae examen credendorum ab unoquoque instituendum hortari videntur. Hujusmodi sunt (1. Thess. V. 21.) *Omnia autem probate, quod bonum est tenete;* (1. Io. V. 1.) *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint.* Actor. XVII. narratur Beraenses scrutatos esse Codices sacros, ut perspicerent an id verum esset, quod Paullus praedicabat. Haec autem aliaque similia vel intelliguntur de examine ac de probatione ab iis requirenda, qui auctoritatem habent, quando dubia circa fidem exoriuntur, aut de scrutinio doctrinae illius viri, cujus auctoritas non satis est comperta, sicuti Beraensibus Paullum perpendentibus, contingebat. Nil ergo pro adversariis.

3.° Ut auctoritas Ecclesiae auferatur, quam § 3. vindicavimus, loca illa proferuntur, quae de rebus fidei humanum quodcumque judicium rejicere videntur. Hujus generis sunt: (1. Io. II. 27.) *Non necesse habetis, ut aliquis doceat vos.* (Matth. XXIII. 10.) *Nec vocemini Magistri, quia Magister vester unus est Christus.* At reipsa horum Scripturae locorum sensus est, ut hominum judicium rejiciatur, si fidei oppositum illud sit; sive juxta illud Matth. loc. cit. *Qui major est vestrum, erit minister vester,* immoderatum judicandi desiderium reprobatur; uno verbo, vitiosum tantummodum rejicitur hominum judicium, cujusmodi sane non est Ecclesiae judicium. Praeterea judicium Ecclesiae non hominum est, sed sicuti Spiritus Sancti, qui Ecclesiae adstat, oraculum est habendum.

4.° Opponunt, Scripturae injuriam irrogari,

si explicationem ejus Ecclesiae subjiciamus. At nullam irrogant Catholici injuriam, dum non ad Scripturarum robur et veritatem Ecclesiae postulant judicium, sed ad illarum sensus explicationem obtinendam, dumque Ecclesia non de Scripturae auctoritate judicat, sed de nostra intelligentia. Ad haec, ut superius diximus, Ecclesiae judicium est ipsum quodammodo verbum Dei propter illud, quo gaudet, Sp. S. auxilium; unde in Concil. Apostolorum (Act. XV. 28.) sententia ita fuit prolata, *visum est Spiritui Sancto et nobis* etc.

5.° Si totum interpretationis negotium, instant, Ecclesiae reliquendum est, omnis ars Hermeneutica evanescit, ac locus nullus, nullum officium interpretibus relinquitur: expectandum nempe erit tantummodo Ecclesiae judicium. At nos, minime id sequi, respondemus. Nam vel Ecclesia judicium suum manifestat, vel non: Si judicium suum manifestat, interpretis erit ostendere ipsam interpretationem, tueri, explicare, atque a Neotericorum aliorumque perpetuis oppugnationibus vindicare. Si tacet Ecclesia, ut hactenus de pluribus fecit, interpres arte sua probabiles sensus investigabit et eruet, regulas sequens, quas Art. II. exposuimus. Et sane, licet Ecclesia auctoritate gaudeat quod ad dogmata fidei, et morum praecepta, nihilominus Theologiae tum Dogmaticae, tum Scholasticae, tum Moralis evidens est usus et utilitas. Idipsum pro sacra Hermeneutica valebit.

6.° Patres, quorum auctoritatem § 3. cum Ecclesiae auctoritate conjunximus, idoneos esse denegant ad authenticam Scripturae interpretationem, cum ad hanc (inquiunt) linguarum orientalium cognitio requiratur omnino, quae

Patribus defuit. Ita prae aliis Iahnius, cujus verba superius retulimus, Patres appellat testes ignaros facti, scilicet minime edoctos esse de usu loquendi Hebraeorum, cujus cognitio (si ipsum audias) omnino est necessaria. Sed contra; 1.° Argumentum hoc injuriosum admodum est tot Patribus linguarum scientia excultis, uti Hieronymo, Origeni, ac pluribus aliis inter Graecos praecipue. Hieronymus autem nedum linguam Hebr. et Chald. sed et Traditiones atque usus Rabbinicos apprime calluit, ut ex ejus operibus clarissime patet. 2.° Argumentum idem supponit linguarum orientalium notitiam et necessariam et sufficientem ad dignoscendum Hebraeorum loquendi morem, et ad Scripturae sensum detegendum: quod agentes de *sensu mystico*, et § 2. Art. superioris, refellimus. 3.° Christiani per prima Ecclesiae saecula, imprimis Pastores, et Doctores, dum toti erant in Scripturis Sacris legendis, meditandis, et in doctrina praedicationis Apostolicae conservanda ac tradenda, id praestare non poterant, quin una conservarent et traderent in multis *usum loquendi* Apostolorum ipsorum, seu Scriptorum N. T., adeoque et complures *hebraismi*, atque *hellenismi* Biblici transire debuerunt in linguam Christianorum et conservari, ut reipsa id factum esse scripta Patrum antiquiorum ostendunt. 4.° Tandem animadvertimus, linguas sicut et caetera interpretationis praesidia exquirenda esse, ubi per viam ut dicitur *examinis privati* non autem dum per viam *auctoritatis* Scripturae sensum inquirimus. Auctoritate enim, vel orientalium sermonum ignari valent Patres ad verum Scripturarum sensum ostendendum, ex Traditione edocti, et attento quoque Sp. S. auxilio, Ecclesiae promisso, quae Sanctorum

Patrum magisterium sequitur juxta superius dicta.

CAPUT IV.

DE VARIIS INTERPRETANDI MODIS ET DE CLARIORIBUS BIBLICIS SCRIPTORIBUS.

Circa interpretationis Scripturae artem duo supersunt nobis tradenda, scilicet quot ac quibus modis exponi possit et soleat interpretatio Scripturae jam facta; deinde quinam fuerint clariores Interpretes ac Biblici Scriptores. De his ex ordine agemus.

Art. I.

De variis interpretandi modis.

Dividere possumus modos Scripturam interpretandi duplici ex capite. Primum ex materia, sive argumento interpretationis; quo pacto interpretatio erit *mystica* aut *literalis*. Mystica porro erit vel *allegorica* vel *dogmatica*, vel *tropologica* vel *moralis*, vel tandem *anagogica*. Hujus divisionis ratio patet satis ex dictis Cap. superiori, ubi diversos Scripturae sensus explicavimus. Hic addimus tantum latinos inter Patres quod ad sensum *literalem* excelluisse Origenem in *Scholiis*, Chrysostomum in *Commentariis*, et Hieronymum; quod ad *allegoricum* Augustinum; Gregorium quod ad *moralem*; quod ad *anagogicum* Ambrosium; Bernardum quod ad *accomodatitium*. Audiatur etiam Sixtus Senensis, cujus verba (*Bibliothec. lib. III.* circa finem) haec sunt:

Historiam hebraeis et graecis fontibus haustam
Hieronymo disces duce.
Allegorias, Anagogiasque recludent
Origenes et Ambrosius.
Exponent sensus formandis moribus aptos
Chrysostomus et Gregorius.
In dubiis, altaque locis caligine mersis
Aurelius lucem feret.
At brevis et facilis non aspernenda tyroni
Lyrinensis expositio.

Secundum divisionis caput biblicae interpretationis petitur ex *forma* sive *methodo*, qua interpretatio exponitur. Diversas species hic recensemus.

Versiones.

Versiones consistunt in translatione Scripturae ab una in alteram linguam. Versio porro, alia dicitur facta ex lingua *archetypa*, scilicet lingua originali textus; alia ex lingua non *archetypa*, sive ex alia versione deprompta. Rursus versiones dividi solent in orientales, in eas, quae usus ecclesiastici sunt, et in versiones vulgares. De his fuse loquuti sumus Diss. *de Textibus et Versionibus*: nihil idcirco hic addimus.

Paraphrases.

Paraphrases explicationes sunt Scripturae textus fusiores et locupletiores. Utilitatem quidem suam habent, sed in usu fuerunt magis apud Hebraeos, quam apud Christianos. Celebres sunt Paraphrases chaldaicae Onkelosi, et Ionathanis, de quibus egimus, ubi *de Versionibus*.

Scholia.

Scholia sunt breves adnotationes, quibus aut variantes lectiones exponuntur, aut difficultates textus enodantur, aut diversitas sensus profertur, aut sermonis idiotismi explicantur. Aliquando in margine ponuntur. Iunioribus magno sunt usui ad Scripturarum intelligentiam. Hanc methodum sectati sunt in explicandis aliquibus S. Scripturae libris Origenes, aliique e veteribus, eamdemque recentiores multi cum laude, ac praecipue Isidorus Clarius, Vatablus, Du-Hamelius, Estius, Sà, Menochius, Tirinus, Grotius, qui tamen caute legendus est.

Glossa.

Glossa brevis et ipsa est explicatio textus, quae aliquando in textu ipso interseritur, et tunc dicitur *Interlinearis*. Hujus auctor creditur Walafridus Strabo Monachus Fuldensis, Rabani discipulus nono Saeculo. Walafridi Glossa, quae compendium erat commentarii Rabani, appellata est *Glossa ordinaria*, atque diu in usu fuit apud multos.

Postillae.

Postillae explicationes dicuntur aliquando breves, aliquando etiam longiores uti *commentaria*, unde vix discriminari possunt ab aliis interpretationis speciebus. Nomen hoc saec. XII. vel XIII. excogitatum creditur, ac derivatum dicitur a phrasi *post illa verba*, quae apponebantur ad explicationis locum indicandum.

Homilia.

Dicitur Homilia Scripturae explicatio populo exhibita, paraenesi morali adjuncta. Iudaei

Homilias adhibuere. Apud Patres methodus haec in usu fuit summopere, ut patet ex eorum operibus, ac praecipue ex operibus Chrysostomi, Augustini, Bedae, Hilarii, etc. Hac quoque methodo Ecclesiae Pastores, et Concionatores usi sunt semper ad nostra usque tempora.

Lectiones.

Concionis species sunt, in qua Scriptura populi captui accommodata exponitur, et opportuna inde moralia documenta deducuntur. Plures laudantur celebres Oratores italici, qui Lectiones hujusmodi confecerint, praesertim Zucconi, Calini, Rossi, Granelli, Scotti, et Martinelli in Davidem, Roberti de fine Mundi, Pellegrini in Tobiam, et Ionam, nec non in Debboram, et Iephte. Peverelli in Actus Apost. Horum multi praestant etiam styli elegantia. Nicolai biblica eruditione omnes antecellit.

Commentaria.

Olim Commentaria dicebantur, quae confecta erant memoriae juvandae caussa: sed antonomastice nunc dicuntur opera, in quibus auctor et fusius et diligentius congerit ac disponit varias Scripturae explicationes, ac suum tandem expromit judicium. Patrum tum graecorum tum latinorum plura et valde insignia exstant Commentaria, uti Origenis, Chrysostomi, Theodoreti, Ambrosii, Augustini, Hieronymi, etc. Plura quoque nota sunt Theologorum doctissimorum, ut Maldonati, Tostati, Lyrani, Calmet, a Lapide, ac caeterorum. Quo in loco mentionem merentur *Biblia magna*, in qua multa collecta sunt; *Critici sacri*, quorum compendium exhibuit Matthaeus Polus opere inscripto *Synopsis Criticorum.*

Critici isti in collectionibus Commentariorum leguntur hominum magna saltem ex parte acatholicorum : quare licet eruditione utilissima refertae eae sint, tamen caute admodum sunt legendae.

Catenae.

Sunt Catenae Scripturae explicationes ex diversis operibus collectae, simulque ita connexae, ut continuum exprimant sermonem. Hanc methodum apud Graecos secuti sunt octavo saeculo Procopius Gazaeus, Nicetas, Olympiodorus, aliique; apud Latinos Hieronymus quidem olim simile quid jam praestitit interpretationes aliorum *Commentariis* suis inserens, sed magis insequentibus saeculis Cassiodorus, Beda, Rabanus, Angelicus, aliique. Utilissimae hae judicantur tum ad multorum fragmenta servanda, tum ad faciliorem, clarioremque reddendam Scripturae intelligentiam, quando praecipue Catenae prudenti rerum delectu ab interprete confectae sunt.

Quaestiones.

Habentur quaestiones quando per interrogationem ac responsionem dubia de Scriptura dirimuntur; id quod Eusebius, Hieronymus, Augustinus, Theodoretus, et multi etiam ex Theologis praestitere, inter quos eminent Martinus Wouters Ord. Erem. S. Augustini; Laurentius Veith Soc. Ies. opere: *Scriptura Sacra contra incredulos propugnata;* quibus addi potest Du-Clot *La Sacra Bibbia vendicata dagli assalti della incredulità:* Guénée *lettres.... à M. de Voltaire.* Si curiosa ac inutilia vitentur, resque solidae pertractentur, speciali utilitate gaudet haec methodus, claritatis praecipue caussa.

Tractatus.

Dicuntur Tractatus sermones de illis, quae potissimum efformant argumentum alicujus Scripturae libri, aut de illis, de quibus Scriptura in aliquo libro speciatim agit. Sic plura exstant Patrum opera hoc titulo: *Hexameron*, idest de operibus sex dierum, sive creatione, quam narrat Genesis. Ita tractatum habemus Ambrosii de jejunio, occasione Eliae; de usura, occasione Tobiae, et similia. Inter multos recentiorum tractatus celebres sunt Calmeti eruditissimae *Dissertationes* de variis rebus, quae passim in omnibus Scripturae libris occurrunt, in quibus tamen majorem rerum delectum, et subtile magis judicium eruditi multi desiderant. Ad Tractatus pariter revocandae sunt Dissertationes Praeliminares Xaverii Mattei, *Traduzione de' Salmi*. Mattei vero quandoque plus ingenio suo quam Patrum ac Interpretum auctoritati confidere visus est multis, qui idcirco cum hoc nomine reprehendunt. (vid. Fabroni *Vit. Ital.* T. XIX. etc.)

Summaria, sive Epitomae.

Summaria sive Epitomae compendium sunt Scripturae Sacrae, tironum praesertim usui accommodatum. Inter Athanasii opera notissimum est hujusmodi compendium, quod *Synopsis* appellatur, quae tamen Athanasii ipsius germanum scriptum non esse videtur. Hujusmodi sunt et *Complexiones Cassiodori* in Epistolas Paulli, aliasque, a Scipione Maffejo primum editae. Hanc methodum praecipue promovit Petrus Comestor, *Historia scholastica*.

Harmonia.

Harmonia est chronica temporum, ac ordo

textuum simul et concordia rerum, quae dissidentes videntur. Rerum enim seriem neglexerunt quandoque Hagiographi. Habetur Harmonia Paralipomenon et Regum Ioannis Baptistae Le-Brun Parisiis edita. Extant Harmoniae Evangeliorum apud Augustinum, Tatianum, Ammonium, Eusebium, Lamy, Blanchinium, aliosque inter recentiores, de quibus Harmoniis erudita multa more suo clarissime scripsit Coelestinus Cavedonius *Memorie di Religione* (T. 2. Mutinae). Hujus etiam generis est Chronicon Tirini utilissimum. Ad hanc tandem interpretationis methodum plurimum valere possunt *Notae chronologicae* Lancellotti, quae loco appendicis sunt ad calcem Bibliorum Antonii Vitré.

Prolegomena.

Prolegomena sive *Apparatus*, aut *Dissertationes Praeliminares* sive *Isagogicae* postremam interpretationis speciem constituunt, suntque ea, quae de rebus agunt Scripturarum intelligentiam adjuvantibus, scilicet de auctoritate Scripturae, de Textibus et Versionibus, de Archaeologia Biblica, de Idiotismis, deque aliis hujus generis. Commendantur *Prolegomena* Tirini, Du-Hamelii, Nicolai Serarii, Du Pin; quaeque habentur in Polyglottis Londinensibus, nec non *Apparatus* Lamy, *Praeloquia* Iacobi Bonfrerii, *Institutiones Hermeneuticae* Ioann. Nep. Alber (*Pestini* 1816, 1818), *Introductio in libros Sacros V. F.* Acherman (Vienn. 1825), *Hermeneutica Sacra* Hermanni Ianssens (Parisiis 1828).

Art. II.

De clarioribus Biblicis Scriptoribus.

Auctores bene multos, multasque de Scriptura elucubrationes passim in Dissertationibus nostris, ac praesertim superiori articulo indicavimus. Praeterea et nimis longum, et nimis operosum esset Catalogum exhibere operum omnium, quae ad Biblia spectant. Tandem non omnino a periculo opus hoc alienum nobis visum est, cum inter Biblicos Scriptores aliqui Heterodoxi sint, aliqui ex Catholicis ipsis ab omni errore prorsus non sint immunes. Non pauci vero sunt scriptores biblici aetatis nostrae sive ex Protestantibus, sive ex nonnullis, qui Catholici videri cupiunt, qui ad *Naturalismum* vehementer inclinent, cujusmodi, ut alios ommittamus, sunt Michaelis, Eichhornius, Bahrdtius et Iahnius. Hinc e re nostra putavimus potius bibliographica opera solummodo celebriora adnotare, seu praecipuos auctores indicare, qui elenchum exhibent eorum, qui de Scriptura Sacra quomodolibet egerunt. Ex his notum esse poterit studiosis, quibus potissimum adjumentis fulti possint ad perfectiorem biblicae scientiae cognitionem accedere, memores illius Paulli, quod etiam atque etiam exoptamus: *Omnia autem probate: quod bonum est tenete.* (1. Thess. V. 21.).

Sixti Senensis Bibliotheca Sancta. Venetiis 1566.

Opus hoc saepius recusum fuit. Editio quae maxime probatur ea est quam Milantes adornavit Neapoli 1742. 2 vol. expunctis quibusdam quae S. Inquisitio in Sixto notaverat.

Zannachii (Iac.) Bibliotheca Theologica,

seu catalogus tam auctorum, qui in V. et N. T. scripserunt, quam materiarum, quarum auctores non extant. Mulhusii 1591.

Besodneri (P.) Bibliotheca Theologica, seu index bibliorum praecipuorum eorumdemque interpretum hebr. graec. lat. tam veter. quam recent. Frankfurt 1608.

Hottingeri (I. H.) Bibliothecarius quadripartitus. Tiguri 1664.

Secunda pars operis agit de *Theologia Biblica.*

Crowaei (Guil.) Elenchus Scriptorum in S. Script. Lond. 1672.

Dupin (L. El.) *Bibliothèque des auteurs ecclésiastiques avec la continuation de Goujet. Paris* 1688. 61. *vol.*

Mayeri (I. F.) Bibliotheca biblica sive Dissertat. de notitia auctorum, qui in S. Script. commentarios scripserunt. Lipsiae 1709. continuata a Carolo Arndtio Lipsiae 1713.

Le Long. (I.) Bibliotheca Sacra. Paris. 1723. 2. vol.

Opus hoc suppletum fuit et continuatum primum a Boernero, deinde ab A. G. Masch. Halae 1778-90. 5. vol.

Walchii. Bibliotheca theologica selecta adnotationibus instructa. Ienae 1757-65. 4. vol.

Calmet (D. Aug.) *Catalogue des meilleurs livres que l'on peut consulter pour acquérir l'intelligence de l'Ecriture Sainte.*

Catalogus hicce adjectus est operi ejusdem auctoris: *Dictionnaire historique, critique, etc. de la Bible.* Toulouse 1783. 6. vol.

Michaelis (I. D.) *Orientalische und exegetische Bibliothek Frankfurt* 1771. 25. *vol.*

Ejusdem. *Neue orientalische Bibliothek. Götting.* 1786-91. 9. vol.

Adler (I.) Bibliotheca Biblica Wurtemburgens. Ducis. Hamburgi 1787.

Eichhorn (I. Gf.) *Allgemeine Bibliothek der biblischen Literatur. Leipzig* 1788-1801. 10. vol.

Andres (Gio.) *Dell'origine, progressi, e stato attuale d'ogni Letteratura. Roma* 1808-1817. 9. vol.

Multa quoque Biblica opera indicata reperiuntur in Catalogis Debure, Brunet, Imperiali, Garampi, etc. Germanorum vero auctorum amplissima recensio habetur apud Ersch, *Handbuch der deutschen Literatur. Amst. und Leipzig* 1812. *Erster Bandes zweyte Abtheilung.*

FINIS PARTIS PRIMAE.

SYLLABUS

Auctorum, Bibliorumque etc. melioris notae, perutilis ad studium linguarum orientalium, ordine alphabetico digestus.

Ab Aquila (F. Ant.) Arabicae linguae Institutiones. Romae 1650.

Altingii (Iacob.) Grammatica octo linguarum orientalium. Francofurti 1701.

Bekley (Sim.) Introductio ad linguas Orientales. Cantabrigiae 1706.

Bellarmini (Rob.) Institutiones linguae Hebraeae. Antuerpiae 1619. et Neapoli 1622.

Bianconi (Io. Bapt.) De antiquis litteris Hebraeorum etc. Bononiae 1748.

Bouget (Io.) Lexicon Hebraicum et Chaldaico-Biblicum. Romae 1737. 3. vol.

Busmanni (Io.) De antiquiis Hebraeorum litteris. Helmstadii 1675.

Buxtorfii (Io.) Thesaurus Grammaticus linguae Sanctae Hebraeae. Basileae 1609. et 1663.

— Lexicon Hebraicum et Chaldaicum. Ibid. 1663. et 1735.

— Grammaticae Chaldaicae et Syriacae Libri tres. Ibid. 1685.

— Epitome Grammaticae Hebraeae. Ibid. 1669.

— Manuale Hebraicum et Chaldaicum. Ibid. 1658.

— Lexicon Chaldaicum, Talmudicum et Rabbinicum. Ibid. 1639.

Buxtorfii (Io.) De abbreviaturis Hebraicis. Item Bibliotheca Rabbinica etc. Basileae 1613.
— De Punctorum, et accentuum Hebraicorum Antiquitate. Ibid. 1648.
— De linguae Hebraicae conservatione. Ibid. 1644.
— Synagoga Iudaica. Ibid. 1680. et 1712.
— Concordantiae Bibliorum Hebraicae etc. accesserunt novae concordantiae Chaldaicae. Ibid. 1632.
— Tractatus de Origine, Antiquitate, et Auctoritate Punctorum Vocalium, et Accentuum in libris Hebraicis V. Testamenti. Ibid. 1648.
— Catalecta Philologico-Theologica etc. Ibid. 1707.
— Commentarius Masoreticus. Ibid. 1620.
— Tiberias, seu Masoreticus triplex. Ibid. 1665.
— Dissertationes Philologico-Theologicae. Ibid. 1660. et 1662.
— De Sponsalibus, et Divortiis. Ibid. 1652.
— Epistolae familiares Hebraico-Latinae. Ibid. 1610.
Castelli (Edmund.) Lexicon Heptaglotton, Hebraicum, Caldaicum, Syriacum, Samaritanum, Æthiopicum, Arabicum et Persicum ... cui accessit brevis et Harmonica Grammaticae omnium praecedentium linguarum delineatio. Londini 1669. 2. vol.
Danzii (Io. Andr.) Compendium Grammaticae Hebraeo-Caldaicae. Francofurti ad Moenum 1751.
— Interpretis Hebraeo-Chaldaei Synopsis. Ibidem.
— Rabbinismus Enucleatus. Ibidem.
— Aditus Syriae etc. ducens ad plenam linguae Syriacae cognitionem. Ibidem.

De - Rossi (Io. Bern.) Synopsis Institutionum Hebraicarum. Parmae 1807.
— Anthologia Hebraica. Ibid. 1807.
— Lexicon Hebr. select. Ibid. 1805.
— Introduzione allo studio della lingua Ebraica. Ibid. 1815.
— Introduzione alla Sacra Scrittura. Ibid. 1817.
— Dizionario storico degli autori Ebrei. Ibid. 1802. 2. vol.
— Dizionario storico degli autori Arabi. Ibid. 1806.
— Variae lectiones V. T. (hebraici) ex immensa Mss. editorumque Codd. congerie etc. vol. 4. Ibid. 1784-88.
— Della lingua propria di Cristo e degli Ebrei Nazionali della Palestina da' tempi dei Maccabei. Ibid. 1722.
— Della vana aspettazione degli Ebrei. Ibid. 1773.
D' Olonne. Lexicon Hebraico-Chaldaico-Lat-Biblicum. Avenione 1758. 2. vol.
Erpenii (Thom.) Rudimenta Arabicae linguae. Parisiis 1638. et Lugduni Batavorum 1770.
Hederici (Benj.) Graecum Lexicon Manuale castigatum a Samuele Patricio, et locupletatum a Io. Augusto Ernesto. Patavii 1774. Londini 1778. et Lipsiae 1788. 2. vol.
Hottingeri (Io. Henr.) Grammatica quatuor linguarum Hebraicae, Chaldaicae, Syriacae, Arabicae Harmonica. Tiguri 1659.
— Etymologicum Orientale, sive lexicon Heptaglotton, quo non matris tantum linguae Hebraeae radices Biblicae, sed et Caldaicae, Syriacae, Arabicae etc. filiarum voces explicantur. Francofurti 1661.
— Thesaurus Philologicus, seu Claris Scripturae. Tiguri 1665.

Iahn (Io.) Lexicon Arabico-Latinum Chrestomathiae Arabicae accomodatum. Vindobonae 1802.
— Grammatica Hebraica. Viennae 1792.
— — — Arabica etc. 1795.
— — — Chaldaica, Syriaca 1793.
Leusden (Io.) Quaedam praecepta linguae Hebraeae, et Chaldaeae. Ultrajecti 1656.
— Manuale Chaldaicum, in quo omnes voces Chaldaicae tam primitivae quam derivatae in Daniele et Ezra occurrentes, continentur. Ibid. 1656.
— Synopsis Hebraica et Chaldaica. Ibid. 1667.
— Specimen Grammaticae Hebraicae. Ibid. 1668.
— Philologus Hebraeus, continens quaestiones Hebraicas, quae circa V. Testamentum moveri solent. Ibid. 1672.
— Philologus Hebraeo-mixtus una cum spicilegio Philologico etc. Ibid. 1682.
— Philologus Hebraeo-Graecus. Ibid. 1683.
— Clavis Hebraica etc. Ibid. 1683.
— Schola Syriaca etc. Ibid. 1683.
— Lexicon Hebraeo-Latinum. 1687.
— Compendium Biblicum Hebraeo-Latinum. Lugduni Batavorum 1680.
Ludovici (a S. Francesco) Globus Canonum linguae Sanctae. Romae 1586.
Ludovici (De Dieu) Grammatica linguarum orientalium Hebraeorum, Chaldaeorum, et Syrorum. Lugduni Batavorum 1628.
Mattiae (Aug.) Grammatica compita della lingua Greca etc. volgarizzata da Amadeo Peyron. Torino 1823. 2. vol.
Maii (Io. Henr.) Brevis institutio linguae Hebraicae, Chaldaicae, Syriacae, Arabicae, Samaritanae, atque Æthiopicae Harmonica. Francofurti 1707.

Marini (Marc.) Hortus Eden h. e. Grammatica linguae Sanctae. Venetiis 1585.
— Arca Noe, sive Thesaurus linguae Sanctae. Ibid. 1593.
Martinez (Martini) Institutiones linguarum Hebr. et Chald. Parisiis 1548. Salmanticae 1571.
Matthiae (Iacobi) Grammatica Hebraica. Basileae 1589.
Mayr (Georgi) Institutiones linguae Hebraicae. Augustae 1616. Lugd. 1622. Ingolst. 1624. et Tubingae 1693.
Meelfuhreri (Io.) Grammaticae Hebraicae compendiosa institutio. Ienae 1623. Leidae 1642.
Meninski (Francisci a Mesgnien) Thesaurus linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae continens Lexicon Turcico-Arabico-Persicum. Viennae Austriae 1680. 3. vol.
Michaelis (Io. Dav.) Grammatica Hebraica. Halae 1745.
— Chrestomathia Siriaca. Ibid. 1768.
— De Punctorum Hebr. Antiquitate. Ibid. 1739.
— Supplementa ad Lexica Hebraica. Göttingae 1784. et 1792.
— Grammatica Syriaca. Ibid. 1784.
— Grammatica Chaldaica. Ibid. 1771.
— Castelli Lexicon Syriacum cum additamentis. Halae 1787-88.
— De Syrorum vocalibus ex Ephraemo. Ibid. 1758-1762.
— Grammatica Arabica etc. Ibid. 1771.
Montaldi (Fr. Iosephus) Lexicon Hebraicum et Chaldeo-Biblicum. Romae 1789. 4. vol.
Nicolai (Io. Frider.) Grammatica linguarum Hebraicae, Chaldaicae, Syriacae, Arabicae, Æthiopicae, et Persicae. Ienae 1670.

Pagnini (Sanctis) Abbreviatio Institutionum Hebraicarum. Lutetiae 1546.
— Hebraicarum Institutionum libri IV. Ibid. 1549.
— Thesaurus linguae Sanctae, sive Lexicon Hebraicum auctum et recognitum a Io. Mercero. Lugduni 1577.
Pasini (Ioseph) Grammatica linguae Senctae. Patavii 1739.
Reuchlini (Ant.) Tabulae XX. Institutionum ad linguam Sanctam. Basileae 1554.
— De Rudimentis Hebraicis libri III. Phorcae 1506.
Scapulae (Io.) Lexicon Graeco-Lat. Lugduni Batavorum 1652. Londini 1789. et Glasguae 1816. 2. vol.
Schleusner (Io. Frid.) Lexicon Graeco-Lat. in N. Testamentum etc. variisque observationibus Philologicis etc. Lipsiae 1808. 2. vol.
— Auctum a Smith Strauchon, et Dickinson. Edinburgi 1814. 4. vol.
Schrevelii (Cornel.) Lexicon Manuale Graeco-Lat. et Lat.-Graecum. Patavii 1687-1730.
Stephanus (Henr.) Thesaurus Graecae linguae. *Excudebat Henr. Stephanus anno* 1572. 5. tom. in 4. vol.
Tychsen (Olai Gerhardi) Elementale Arabicum. Rostochii 1792.
— Elementale Syriacum. Ibid. 1793.
Tremellii (Io. Imman.) Rudimenta Hebraicae linguae ab Antonio Rodolpho Cevellerio recognita. Coloniae 1591.
— Grammatica Chaldaea, et Syra. Ibid. 1569.
Zanolini (Ant.) Lexicon Hebraicum. Patavii 1732.
— Grammatica linguae Syriacae. Ibid. 1742.
— Lexicon Syriacum. Ibidem.

ZANOLINI (Ant.) Ratio addiscendae linguae Chaldaicae-Rabbinicae-Talmudicae etc. Patavii 1750.

— Lexicon Chaldaico-Rabbinicum cum Rabbinorum Abbreviaturis. Ibid. 1742. vol. 2.

— Quaestiones e Sacra Scriptura ex linguarum Orientalium Interpretatione ortae. Ibidem 1725.

ZONARAE (Io.) Lexicon Graecum. Lipsiae 1808. 2. vol.

Vetus Testamentum Hebraicum, edidit Benj. Kennicott, cum variis lectionibus. Oxonii 1776-80. 2. vol.

Biblia Hebraica cum punctis, secundum ultimam editionem Iosephi Athiae a Ioanne Leusden recognitam, variisq. notis illustrata ab Everardo Van Der Hooght. Amstelaed. 1705. et Londini 1825. 2. vol.

— — Cum versione latina Sebast. Schmidii. Lipsiae 1740. 2. vol.

— — Cum optimis impressis et Mss. collata et recensita studio Henr. Opitii. Kilonii-Holsator. 1709.

— — Eadem cum adnotationibus latinis, cura et studio D. Ios. Heinr. Michaelis. Halae-Magdeb. 1720.

— — Cum utraque Masora et Targum, item cum commentariis Rabbinorum, studio Io. Buxtorfii. Basileae 1618-19. et 1620. 4. vol.

Biblia Sacra Hebraica, cum interlineari interpretatione latina Sanctis Pagnini etc. Antuerpiae 1572.

— — Eadem, cura et studio Eliae Hutteri. Hamburgi 1587.

— — Eadem (sine punctis). Hanoviae, Hana. 1610. 2. vol.

Biblia Hebraica, olim a Chr. Reineccio edita,

cum lectionibus variis, ex Codd. Hebr. a Kennicott et de Rossi collat. Lipsiae 1793.

Biblia Arabica additis e regione Bibliis latinis vulgatis (studio et labore Lergii Risii). Romae 1671. 3. vol.

Biblia Hebraice, Graece, et Latine cum scholiis Vatabli, aliorumque. Parisiis 1599. 2. vol.

Novum Testamentum Syriace, Graece, et Latine ex versione Tremellii apud Henricum Stephanum 1569.

— — Idem. Lugduni 1571.

— — Idem. Parisiis 1584.

Novum Testamentum Arabicum. Oxonii 1727.

— — Chaldaicum. Romae 1548.

— — Syriacum, et latinum. Lugduni Batavorum 1717. 2. vol.

— — Ægyptium. Oxonii 1716.

— — Graecum cum variis lectionibus, cura M. Chr. Reineccii. Lipsiae 1753. et P. Herm. Goldhageri. Moguntiae 1753. 2. vol.

Psalterium Syriace. Lugduni Batavorum 1625.

— — Hebr. Gr. Arab. et Chald. Genevae 1516.

— — Cophto-Arabicum. Romae 1744.

— — Æthiopico-Lat. Francofurti 1701.

Abrahami Trommii Concordantiae Graecae Versionis etc. LXX. Interpretum. Amstelodami, et Trajecti ad Rhenum 1718. 2. tom.

Concordantiae Graecae Novi Testamenti. Basileae 1546.

— — Graeco-latinae. Genevae 1624. et Witembergae 1638.

— — Graecae Rob. Stephani. 1555.

De *Polyglottis* videatur *Dissert. II. cap. IV. art. IV.* pag. 181.

INDEX
CAPITUM
PRIMAE PARTIS.

DISSERTATIO II.

DISSERTATIO III.

Pag.	lin.	Errata	Corrige
9.	24.	scripta	scriptae
10.	ult.	נְבִיאִמ	נְבִיאִים
		ut p. 91. l. 31.	
—	—	כְּתוּבִמ	כְּתוּבִים
—	34.	veritatem	veritatum
18.	33.	quo ad	quoad
		ut p. 22. l. 22.	
—	28.	*quidem*	*quidam*
30.	18.	sibi revocavit	ad se revocavit
35.	ult.	opuscolo	opusculo
48.	20.	unice	nunc
59.	24.	*scèmòd*	*scemòd*
70.	26.	הַיָּכוּים	הַיָּמִים
91.	19.	Ptolomaei	Ptolemaei
94.	12.	בָּאֵלִים	בָּאֵלִים
112.	29.	habent	habet
117.	penult.	*Elchìm*	*Elohìm*
118.	27.	*post Dominos ferre*	*post Dominus codices ferre*
122.	30.	*jaldulthèca*	*jalduthècha*
125.	28.	Liberto	Liberato
128.	34.	*medio*	*medie*
151.	4. et 9.	Stapelunsis	Stapulensis
167.	32.	maximae	maxime
169.	33.	sit	sint
188.	27.	*Apostolis*	*Apostoli*
191.	3.	texerunt	texuerunt
208.	37.	*incipit*	*incipiet*
236.	penult.	aliis	alii
248.	27.	*nulla res*	*nullas res*
252.	24.	*Isagoge*	*Isagogae*
271.	31.	tantummodum	tantummodo
275.	10.	non aspernenda	non est spernenda
279.	20.	cum hoc	cum hoc
286.	penult.	claris	clavis
287.	26.	(a S. Francesco)	(a S. Francisco)

Nonis Junii 1833.
NIHIL OBSTAT
Pro Eminentissimo et Reverendissimo D. D.
CAROLO CARD. OPPIZZONIO
Archiep. Bononiæ
Petrus Trombetti Sacr. Script. Prof.,
Doct. Theol. Coll., et Exam. Pro-Synod.
Die 6. *Junii* 1833.
NIL OBSTAT
Pro Rev. Pol. Pistocchi.
Die 7. *Junii* 1833.
REIMPRIMATUR
Leopoldus Archip. Pagani Prov. Gen.